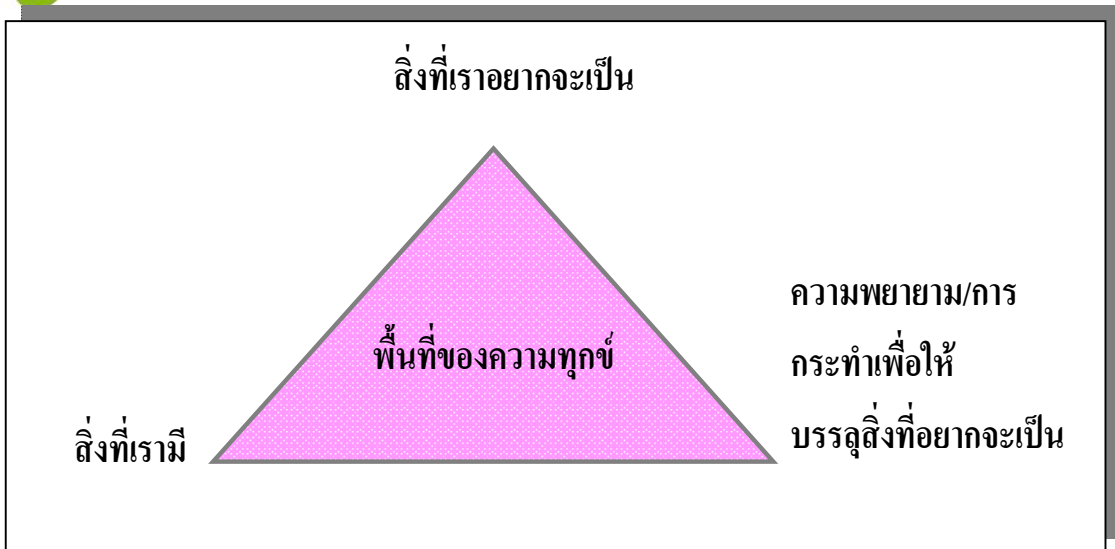

บทตั้งเคราะห์

สร้างสุขภาวะเพื่อมุ่งสู่อยู่ดีมีสุข : บทตั้งเคราะห์ตัวชี้วัด

กระบวนการสร้างชุมชนอยู่ดีมีสุขในภาคอีสาน

โดย

รศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง และคณะ

โครงการสนับสนุนงานวิชาการสร้างสุขภาคอีสาน ปี 2550

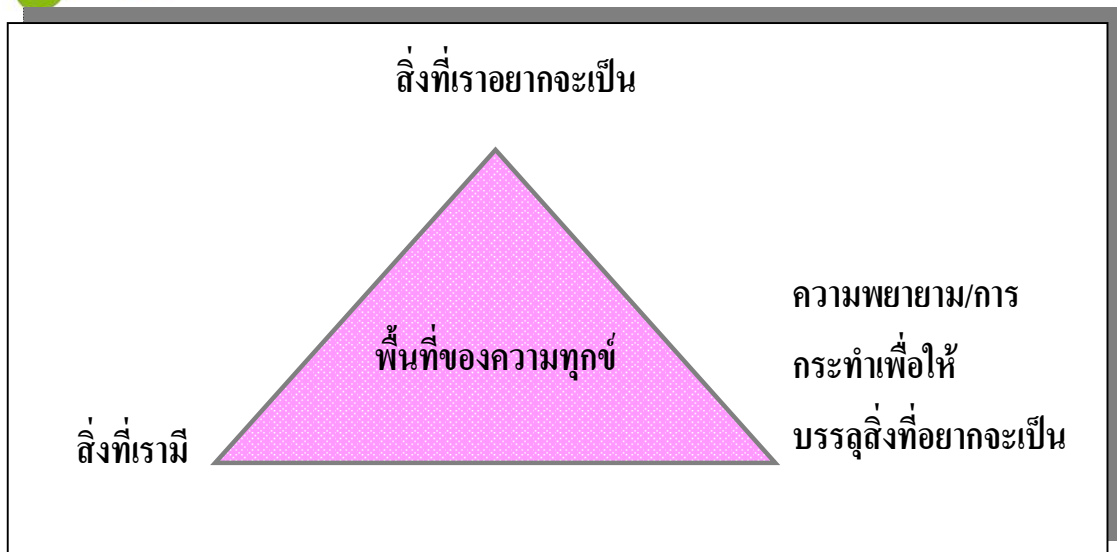
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทสังเคราะห์

สร้างสุขภาวะเพื่อมุ่งสู่อยู่ดีมีสุข : บทสังเคราะห์ตัวชี้วัดกระบวนการ

สร้างชุมชนอยู่ดีมีสุขในภาคอีสาน

โดย

รศ.ดร.บัวพันธ์	พรหมพักพิง	นักวิชาการ
นายวินัย	วงษ์อาสา	ผู้ช่วยนักวิชาการ
นางสาวภัทรพร	ศรีพรหม	ผู้ช่วยนักวิชาการ
นางสาวเกษราภรณ์	คลังแสง	ผู้ช่วยนักวิชาการ
นางสาวพรเพ็ญ	ปานคำ	ผู้ช่วยนักวิชาการ
นายอาทิตย์	บุตตาดวง	ผู้ช่วยนักวิชาการ

โครงการสนับสนุนงานวิชาการสร้างสุขภาคอีสาน ปี 2550

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

คำนำ

บทสังเคราะห์เรื่อง “สร้างสุขภาวะเพื่อมุ่งสู่อยู่ดีมีสุข : บทสังเคราะห์ตัวชี้วัดกระบวนการสร้างชุมชนอยู่ดีมีสุขในภาคอีสาน” เป็นบทสังเคราะห์ที่เกิดขึ้นจากการสรุปบทเรียนการสร้างสุขภาวะภาคอีสาน อาศัยหลักคิดจากกรอบตัวชี้วัดเรื่อง “ความอยู่ดีมีสุข” พิจารณาใน 3 มิติ คือ *สิ่งที่เรามี* *สิ่งที่เราอยากจะเป็น* และ *ความพยายาม/การกระทำเพื่อให้บรรลุสิ่งที่อยากจะเป็น* ในการสังเคราะห์ได้มีการจัดแบ่งชุดบทเรียนออกเป็น 5 ชุด ได้แก่ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ สังคมวัฒนธรรม สุขภาวะ เศรษฐกิจ และกลไกการจัดการ เมื่อการดำเนินงานสร้างสุขภาวะภาคอีสานได้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดีแล้ว ในการนี้ ทีมวิชาการกลาง หรือเครือข่ายนักวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงได้จัดทำรายงานการสังเคราะห์ โดยเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจกรอบแนวคิด ตัวชี้วัด ระเบียบวิธี และสรุปบทเรียนของชุดบทเรียนทั้ง 5 ชุด

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณเครือข่ายคณะทำงานวิชาการ อันประกอบไปด้วย เครือข่ายนักวิชาการมหาวิทยาลัยมหาสารคาม เครือข่ายนักวิชาการอิสระภาคอีสาน เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพระดับจังหวัด (NODE ภาคอีสาน 4 NODE) องค์กรพัฒนาภาคเอกชน และนักพัฒนาอิสระภาคอีสาน เครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคอีสาน เครือข่ายนักวิชาการวิทยาลัยสาธาณสุขสิรินธร จังหวัดขอนแก่น เครือข่ายนิเวศน์วัฒนธรรมศึกษา เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน เครือข่ายป้องกันอุบัติเหตุภาคอีสาน องค์กรบริหารส่วนตำบลบ้านฝ้อ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น วิทยาลัยการจัดการทางสังคมภาคอีสาน ผู้อำนวยการโรงพยาบาลมหาสารคาม และคณะทำงานวิชาการ ที่มีส่วนร่วมสร้างสุขให้เกิดขึ้นในภาคอีสาน

โครงการสนับสนุนงานวิชาการสร้างสุขภาคอีสาน ปี 2550

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยขอนแก่น

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
• ความสุขและความอยู่ดีมีสุข : กระแสใหม่ของการพัฒนา	1
• ตัวชี้วัดกระบวนการ	2
• ระเบียบวิธีการสังเคราะห์	4
• โครงการที่เข้าไปสังเคราะห์	5
บทที่ 2 “สุขภาพดี” สร้างชุมชนอยู่ดีมีสุขได้อย่างไร	7
บทที่ 3 เศรษฐกิจ : พื้นฐานรากดั้งเดิมเพื่อสร้างอยู่ดีมีสุข	19
บทที่ 4 เกลือ ป่า นา ข้าว : ปรับวิธีการจัดการทรัพยากรที่เกิดทุกข์สู่การสร้างอยู่ดีมีสุข	31
บทที่ 5 สังคมวัฒนธรรม : ความหลากหลายของอยู่ดีมีสุข	45
บทที่ 6 สถานและสร้างกลไกไปสู่ความสุขตามวิถีอีสาน	67
บทที่ 7 มองไปข้างหน้า	74
เอกสารอ้างอิง	82

บทที่ 1

บทนำ

ความสุขและความอยู่ดีมีสุข: กระแสใหม่ของการพัฒนา

ในช่วงกว่า 10 ปีที่ผ่านมา ได้มีการท้าทายความคิดการพัฒนาแบบดั้งเดิม ที่มุ่งเน้นการสร้างเติบโตทางเศรษฐกิจ และใช้ผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ หรือรายได้ต่อหัวของประชากรเป็นตัวชี้วัดการพัฒนา การท้าทายดังกล่าวนี้มีเหตุผลที่สำคัญสองประการ ประการแรกคือ นับตั้งแต่ที่เราได้เดินเข้าสู่เส้นทางการพัฒนามาเป็นเวลานานพอสมควร ก็ยังพบว่า ความทุกข์ยากลำบาก มิได้หมดสิ้นไป ในหลายกรณีกลับพบว่า การพัฒนาได้เพิ่มปัญหาแบบใหม่ ๆ เข้าไปอีกอย่างเช่น ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและปัญหาสังคม ปัญหาเหล่านี้ ได้สร้างความทุกข์ให้แก่คนจำนวนมาก ในขณะที่คนจำนวนน้อยเท่านั้นที่ได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา ข้อท้วงติงดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่แล้วมาจากประเทศที่กำลังพัฒนาหรือประเทศด้อยพัฒนา ประการที่สอง ในกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้ว ก็เริ่มที่จะมีคำถามต่อเรื่องการพัฒนา โดยเฉพาะเมื่อเร็วมานี้ มีการศึกษาและวิจัย และเปิดเผยว่า “ความสุข” ของประชากรในประเทศที่พัฒนาแล้ว อย่างญี่ปุ่นหรือสหรัฐอเมริกา มิได้เพิ่มขึ้น เป็นสัดส่วนตามการเพิ่มขึ้นของรายได้ในประเทศนั้น ๆ ข้อท้วงติงทั้งสองประการ ได้นำไปสู่การตั้งประเด็นคำถามว่า ที่จริงแล้ว เรามีการพัฒนาน้อยไป หรือเรามีการพัฒนาเกินไป หรือเราทำการพัฒนาที่ผิดทิศทาง

ท่ามกลางปัญหาเหล่านี้ ได้มีความพยายามของหน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนในท้องถิ่น ได้ร่วมกันแสวงหาแนวทางหรือวิธีการการพัฒนา เพื่อนำไปสู่ “ความสุข” และในความพยายามดังกล่าวนี้ กองทุนสร้างเสริมสุขภาพ หรือ สสส. ก็ได้มีส่วนร่วมอย่างสำคัญในการสนับสนุน ผลักดัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายดังกล่าว งาน “มหกรรมสร้างสุข” เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่ สสส. ได้เข้ามามีส่วนร่วม ครั้งล่าสุดที่ผ่านมา จัดขึ้น ณ จังหวัดนครราชสีมา จากความร่วมมือร่วมใจของเครือข่ายพลังสร้างสุขภาพภาคอีสาน ด้วยการร่วมถอดสรุปบทเรียน ประสบการณ์และกระบวนการเรียนรู้จากภูมิปัญญาปฏิบัติที่ผ่านมา ในวันนั้นมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นหลายอย่าง อาทิ เวทีการเสวนาทางวิชาการ ชุมนิทรรศการกิจกรรมและการออกบ้านของเครือข่ายสร้างสุขภาพในภาคอีสาน และกิจกรรมค่ายสร้างสุขของ 4 กลุ่มเครือข่าย ได้แก่ เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายเยาวชน เครือข่ายวิ่งเพื่อสุขภาพ และเครือข่ายงานป้องกันอุบัติเหตุ ตลอดจนองค์กร/หน่วยงานที่เข้าร่วมในครั้งนั้น ด้วยพื้นฐานความศรัทธาและความเชื่อมั่นว่าพลังสร้างสุขภาพภาคอีสาน เพื่อร่วมกันสร้างชุมชนให้เป็นสุขและสามารถเกิดขึ้นจริงให้ได้ เพื่อเชื่อมโยงความสุขจากบุคคล ครอบครัว ชุมชน เมือง โรงเรียน ที่ทำงาน ในทุกมิติทั้งทางสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อมและจิตวิญญาณ

หลังจากที่งานมหกรรมสร้างสุขภาคอีสานผ่านไป แแกนหลักสำคัญในการทำงานได้จัดให้มีการประชุมสรุปบทเรียนหลังจากการทำงานขึ้น เมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2549 ณ สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดนครราชสีมา เพื่อทบทวนการทำงานที่ผ่านมาว่าปัญหาและข้อค้นพบที่เกิดขึ้น และสิ่งสำคัญหากต้องมีการจัดงานครั้งต่อไป อะไรที่จะต้องนำไปป้องกันหรือปรับปรุงเพื่อการแก้ไขที่ดีขึ้น ในวันนั้นมีการกำหนดสถานที่ในการจัดงานมหกรรมสร้างสุขภาคอีสานในครั้งต่อไป ด้วย โดยเปิดโอกาสให้ทุกจังหวัดในภาคอีสานที่มีความพร้อมทั้งด้านงบประมาณและสถานที่อาสาเป็นเจ้าภาพในการจัดงานในครั้งต่อไป หลังจากการประชุมเสร็จสิ้นได้ข้อสรุปว่าให้จังหวัดมหาสารคามเป็นเจ้าภาพในการจัดงานมหกรรมสร้างสุขภาคอีสาน ประจำปี 2550 โดยทำหน้าที่เป็นผู้อาสาหรือผู้อำนวยความสะดวกให้เกิดกระบวนการทำงานสร้างเสริมสุขภาพต่อไป

โครงการจัดงานมหกรรมสร้างสุขภาคอีสาน ปี 2550 ณ จังหวัดมหาสารคาม ภายใต้หัวข้อ “สุข ชำบายดี ตามวิถีไทยอีสาน” ในการจัดงานครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อเป็นเวทีการนำเสนอผลงานสร้างเสริมสุขภาพที่เป็นรูปธรรมของภาคีสุขภาพ และร่วมกันทบทวน พื้นฟูสุขภาพะโดยระบบนิเวศน์และวัฒนธรรมอีสานให้เข้มแข็ง รวมทั้งกระตุ้นให้ภาคีพันธมิตร อาทิ นักการเมืองหรือสาธารณสุขชนทั่วไป เกิดความเข้าใจเรื่องการสร้างเสริมสุขภาพในมิติต่าง ๆ รู้จักภารกิจงานของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มากขึ้น ตลอดจนเกิดการขยายภาคีเครือข่ายและสานต่อความสัมพันธ์ระหว่างภาคีเครือข่ายมากขึ้น

ทั้งนี้รูปแบบกิจกรรมในงานมหกรรมครั้งนี้ ประกอบด้วย กิจกรรมภายใน อาทิ งานด้านวิชาการ เป็นการนำเสนอข้อมูลเชิงวิชาการด้านสถานการณ์ด้านสุขภาพ การแสดงการสร้างสุขแบบบูรณาการ โดยนำเสนอผ่านลานกิจกรรม 11 ลาน ซึ่งเป็นการนำเสนอข้อมูลการสร้างเสริมสุขภาพ บูรณาการร่วมกับการป้องกันแก้ไขผลกระทบต่อสุขภาพตามภูมิปัญญา และกิจกรรมภายนอก อาทิ ตลาดนัดสุขภาพ เวทีเรียนรู้นโยบายสาธารณะที่เอื้อต่อสุขภาพเชิงประเด็น การจัดชุมนุมกิจกรรมของภาคีเครือข่ายเสริมสร้างสุขภาพภาคอีสาน การแสดงศิลปวัฒนธรรมตามวิถีคนอีสาน กิจกรรมมัคคุเทศก์เขตเมือง เป็นต้น

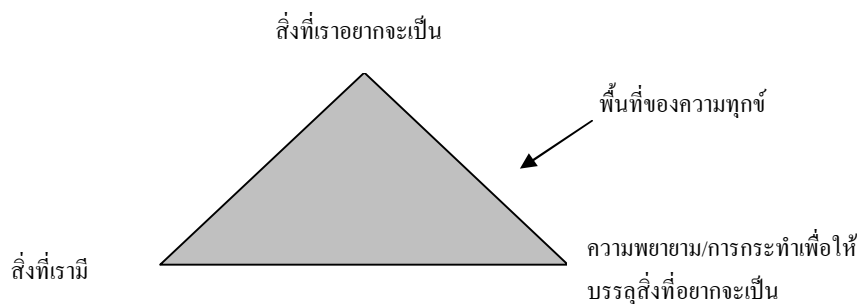
ตัวชี้วัดกระบวนการ

ความอยู่ดีมีสุขอาจจะพิจารณาและแยกได้เป็น 3 ด้าน ด้านแรก พิจารณาจากสิ่งที่เราไม่ไว้จะเป็นทุนเดิม ทรัพยากร เป็นสิ่งที่คน กลุ่ม องค์กร ชุมชน และเครือข่าย สังคมและมีมาก่อน และสิ่งที่เรา “มี” นี้ จะเป็นรากฐานสำหรับความอยู่ดีมีสุข กล่าวคือ เราใช้สิ่งที่มีอยู่แล้ว (รวมกับสิ่งที่เราแสวงหา สร้างขึ้นใหม่) ในการสร้างความอยู่ดีมีสุข **ด้านที่สอง** พิจารณาประเด็นที่ว่าเรา “อยาก” จะเป็นอะไร หรืออยากจะไปถึงไหน ความอยู่ดีมีสุขมิได้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มีหรือการแสวงหา เพื่อให้เรามีมาก ๆ เท่านั้น แต่เกี่ยวข้องกับว่า เราอยากจะเป็นอะไร อยากจะมีชีวิตอย่างไร ด้วย ยกตัวอย่างให้เห็นชัดคือ แม้ว่า เราจะ “มี” ทรัพยากร มีวัฒนธรรมประเพณี มีทรัพย์สินเงิน

ทอง แต่เราก็มักมีความ “อยากจะเป็น” อย่างอื่นที่เรายังไม่มี หรือยังไม่พอใจในสิ่งที่เรามี สภาพเช่นนี้ก็เป็นสถานะที่เรายังไม่บรรลุถึงความอยู่ดีมีสุข

ด้านที่สาม พิจารณาจากความพยายามหรือการกระทำ เพื่อให้บรรลุถึงสิ่งที่เราอยากจะเป็น ความสำคัญในประเด็นนี้ก็คือ การดำเนินการเพื่อให้บรรลุถึงสิ่งที่เราอยากจะเป็นแตกต่างกันออกไป ไม่จำเป็นต้องมีแนวทางเดียวหรือมีวิธีการที่ตายตัว

องค์ประกอบทั้งสามด้าน สิ่งที่เรามี สิ่งที่เราอยากจะเป็นและสิ่งที่เราอยากจะไป และพยายามหรือการกระทำของเรา เราอาจจะเรียกรวม ๆ ว่าเป็น “กระบวนการ” หรือเป็น “วิถี” ของความอยู่ดีมีสุข เอกสารนี้จะสรุปบทเรียนเพื่อให้เห็นถึงความอยู่ดีมีสุข (ความสุขชาบายติ) ตาม “วิถี” อีสาน การสรุปนี้พยายามที่จะให้ได้กรอบของ “ตัวชีวิต” เรื่องความอยู่ดีมีสุข อย่างไรก็ตาม คำว่าตัวชีวิตในที่นี้มีได้หมายความว่าตามแนวคิดทางวิชาการที่เราเรียกว่า “ผลผลิตสุดท้าย” ทั้งนี้เพราะเหตุว่าเป็นเป้าหมายสุดท้ายของความอยู่ดีมีสุข มีการเคลื่อนแปรเปลี่ยนไปตามกาลเวลา และตาม “วิถี” ของแต่ละถิ่นที่ ในที่นี้สิ่งที่เรามี สิ่งที่เราอยากจะเป็น และการกระทำหรือความพยายามของเราสามารถที่จะมองในแง่ที่เป็น “ตัวชีวิต” ได้ 2 ด้าน ด้านแรกพิจารณาจาก “ระยะห่าง” หรือช่องว่างระหว่าง 3 ประการที่เราได้พูดถึง (ดูแผนภูมิสามเหลี่ยมข้างล่าง)

ที่มา : รศ.ดร.บัวพันธ์ พรหมพักพิง (2550)

ระยะห่างระหว่างสิ่งที่เรามี สิ่งที่เราอยากจะเป็น และการกระทำหรือความพยายามของเรา จะทำให้เกิดพื้นที่ขึ้นมาและพื้นที่ตรงนี้ เราจะใช้แทน “พื้นที่ของความทุกข์” ยิ่งทั้ง 3 ด้าน ห่างกันมากก็ยิ่งจะมีพื้นที่ความทุกข์มาก ถ้าหากสิ่งที่เรามี เคลื่อนมาใกล้สิ่งที่เราอยากจะเป็น พื้นที่ความทุกข์ก็จะหดแคบลงมา หรือมีความอยู่ดีมีสุขมากขึ้น สิ่งที่เราจะต้องตั้งเป็นข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ความพยายามหรือการกระทำของเรา อาจจะมีได้นำเราไปสู่ทิศทางที่เราอยากจะเป็นเสมอไป ยกตัวอย่างเช่น การพัฒนาประเทศที่ผ่านมา เรามุ่งสร้างเศรษฐกิจเติบโต (การกระทำ/ความพยายาม) ทำให้เราเร่งขุดค้นเอาทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ มาใช้เพื่อเร่งเศรษฐกิจเติบโต ซึ่งการกระทำหลายอย่างในอดีตก่อให้เกิดปัญหาหรือเป็นการสร้างทุกข์ (แน่นอนว่าหลายอย่างก็มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี) ตัวอย่างที่ยกมาชี้ให้เห็นว่า ความพยายามหรือการกระทำของเรามีได้นำหรือทำให้เราก้าวเข้าไปใกล้จุดที่เราอยากจะเป็นแต่อาจจะทำให้เราเคลื่อนห่างออกไปอีก

อีกด้านหนึ่งของตัวชี้วัดก็คือ เราสามารถจำแนกแยกย่อยสิ่งที่เรามี สิ่งที่เรายากจะเป็น และการกระทำหรือความพยายามของเราว่ามีองค์ประกอบย่อยอะไรบ้าง เมื่อเราจัดหมวดหมู่ของสิ่งที่เราจำแนกแยกย่อยอีกครั้งหนึ่ง เราก็จะมองเห็นกรอบของประเด็นย่อยของความอยู่ดีมีสุขว่ามีอะไรบ้าง ประเด็นย่อยเหล่านี้ สามารถที่จะใช้เป็นแนวทางในการสร้างองศาชี้วัด (index) ของความอยู่ดีมีสุขต่อไป

ระเบียบวิธีการสังเคราะห์

ระเบียบวิธีการสังเคราะห์ เริ่มด้วยการประชุมหารือเพื่อสร้างความร่วมมือและจัดตั้งกลไกสนับสนุนงานวิชาการ โดยดำเนินการภายใต้ความร่วมมือของแต่ละฝ่ายได้แก่ เครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพภาคอีสาน จังหวัดมหาสารคามซึ่งเป็นจังหวัดเจ้าภาพ กลไกการสนับสนุนงานสุขภาพภาคอีสาน และนักวิชาการในท้องถิ่น ต่อมาจึงได้ทำการพัฒนารอบแนวทางการสังเคราะห์ความรู้เชิงวิชาการทั้งในเชิงประเด็นและภาพรวม อีกทั้งยังจัดตั้งกลไกสนับสนุนงานวิชาการสุขภาพภาคอีสาน ทำบทบาทหน้าที่สนับสนุนงานวิชาการสุขภาพภาคอีสานทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

หลังจากนั้น ได้มีการประชุมชี้แจงทำความเข้าใจกรอบแนวคิดการสังเคราะห์ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขก่อนนมหกรรมสร้างสุขภาพภาคอีสาน ครั้งที่ 2 เป็นระยะเวลา 1 เดือน โดยมีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นเวลา 1 วัน เพื่อปรึกษาหารือเรื่องกรอบแนวคิดการสังเคราะห์ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นร่วมกับทีมประเด็น 5 ประเด็น ได้แก่ สุขภาวะ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และกลไกการจัดการ ซึ่งแต่ละทีมประเด็นจะได้ทำการรวบรวม วิเคราะห์และสังเคราะห์ผลลัพธ์ของโครงการย่อยในแต่ละประเด็นเบื้องต้น แล้วจึงส่งรายละเอียดของโครงการย่อยกลับมายังทีมวิชาการ เพื่อทำการสังเคราะห์ผลลัพธ์หรือผลผลิตที่เกิดจากการดำเนินงานในโครงการย่อยต่าง ๆ ให้เป็นผลงานเชิงวิชาการในประเด็นทั้ง 5 ประเด็นดังกล่าวและภาพรวมงานสุขภาพภาคอีสาน

นอกจากนี้ ทางทีมวิชาการได้ติดตามการสนับสนุนการทำงานของทีมน้อยในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล สังเกตการณ์ สัมภาษณ์ การประชุมปรึกษาหารือของแต่ละทีมประเด็น และการสังเคราะห์ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุขอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับทีมวิชาการได้ดำเนินการสังเคราะห์ตัวชี้วัดความอยู่ดีมีสุข จากทีมประเด็นทั้ง 5 ทีมควบคู่ไปด้วย หลังจากนั้น ทางทีมวิชาการได้ทำการพัฒนาผลงานเชิงวิชาการทั้งในเชิงประเด็นและภาพรวมสุขภาพภาค ให้เป็นยุทธศาสตร์หรือนโยบายสาธารณะและตัวชี้วัดสุขภาพะ เพื่อใช้สำหรับขับเคลื่อนงานสุขภาพภาคอีสานในระยะยาวต่อไป

โครงการที่เข้าไปสังเคราะห์

ในด้านการสังเคราะห์งานของทีมวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้ทำการสังเคราะห์เนื้อหาที่เกี่ยวข้องและได้มีการจัดแบ่งชุดบทเรียน ออกเป็น 5 ประเด็น ซึ่งในแต่ละประเด็นจะมีโครงการ/กิจกรรมที่ย่อยต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ประเด็นสิ่งแวดล้อมและทรัพยากร

1.1 น้ำ

“ความสุขของคนอีสานบนฐานการจัดการทรัพยากรน้ำ”

1.2 ป่า

“สู่ความอยู่เย็นเป็นสุขภาคอีสาน : กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยเครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำและเครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเขิน”

1.3 เกล็ด

“เกล็ด : เหตุแห่งความทุกข์ของแผ่นดินอีสาน” บทเรียนจากปัญหาเกล็ดและโปแตชในอีสาน”

2. ประเด็นสังคมและวัฒนธรรม

2.1 โครงการจดเล้าเข้าพรรษา “จดเล้าเพื่อพ่อหลวง”

2.2 โครงการวัดและชุมชนปลอดภัย

2.3 โครงการกระบวนการเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมชาวนาเพื่อการสืบทอดและสร้างชุมชนมี

สุขผ่านกระบวนการถ่ายทอดของโรงเรียนชุมชนชาวนา

2.4 โครงการถนนเด็กเดิน

2.5 เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

2.6 โครงการโรงเรียนและชุมชนนำร่องบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่

2.7 ชมรมเยาวชนเด็กรักนก

2.8 โครงการคาราวานเสริมสร้างเด็ก ปี 2550

2.9 ชมรมกิจกรรมนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญนครราชสีมา

2.10 โครงการสื่อไสวีย์ทิน

2.11 การศึกษากระบวนการจัดการองค์ความรู้ “การสืบทอดภูมิปัญญาอีสาน สู่ความพอเพียง” กรณีตำบลบ้านฝ้อ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

3. ประเด็นสุขภาพ

- 3.1 เครื่องข่ายกิจกรรมไร้สารพิษ (อโศก)
- 3.2 เครื่องข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน
- 3.3 แร่งงานภาคเกษตรพันธะสัญญา หรือระบบเกษตรอุตสาหกรรม เกษตรครบวงจร
- 3.4 งานด้านอุบัติเหตุ

4. ประเด็นเศรษฐกิจ

โครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพอย่างยั่งยืน

5. ประเด็นเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพระดับจังหวัด (NODE) 4 จังหวัด

5.1 จังหวัดสกลนคร

- โครงการค่ายสุขภาพครอบครัว ซีซีเอฟ บ้านตาลหนึ่ง ตำบลตาลหนึ่ง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร
- โครงการหมู่บ้านต้นแบบลด ละ เลิก สุราและบุหรี่ บ้านนาคำไฮ ตำบลเชิงเครือ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร

5.2 จังหวัดขอนแก่น

- กลุ่มผู้สูงอายุตำบลวังชัยในประเด็นน้ำพองกับสุขภาพ
- เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

5.3 จังหวัดนครราชสีมา

- โครงการเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อสุขภาพ โดยสมาคมเพลงโคราช
- โครงการพัฒนาศักยภาพพันธมิตรเครือข่ายรวมพลังสร้างสุขภาพผู้สูงอายุ

5.4 จังหวัดมหาสารคาม

- โครงการเกษตรอินทรีย์เพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อมบ้านหนองฝื่อ ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
- โครงการชุมชนปลอดสารเคมี บ้านส่องเหนือ ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

บทที่ 2

“สุขภาพดี” สร้างชุมชนอยู่ดีมีสุขได้อย่างไร

ภาคอีสานเป็นภาคที่คนส่วนใหญ่ดำรงชีวิตอยู่ในภาคการเกษตร จากกระแสการพัฒนาที่มุ่งสู่การเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ส่งผลให้ระบบทุนนิยมเข้ามามีบทบาทในวิถีชีวิต และระบบการผลิตของเกษตรกร มีการปรับวิธีการผลิตเพื่อแข่งขันไปสู่การผลิตเพื่อขาย การใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นเพื่อให้ได้ผลผลิตทันต่อการตอบสนองให้ทันต่อความต้องการของตลาด โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่ตามมาหลายประการ โดยเฉพาะผลกระทบต่อสุขภาพจากการใช้สารเคมี กระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิมที่เคยแบ่งปัน เกื้อกูลกันตามวิธีการผลิตแบบยังชีพ ถูกกลืนกลายเป็นความสัมพันธ์เชิงเศรษฐกิจ ที่ใช้เงินตราเป็นใหญ่ ทำลายความสัมพันธ์ทางสังคม สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดปัญหาและวิกฤตสิ่งแวดล้อม วิกฤตสังคม และ เกิดวิกฤตความเสื่อมถอยของวัฒนธรรม

แต่อย่างไรก็ตาม อีกมุมหนึ่งในบางพื้นที่ของอีสาน ความต้องการที่จะมี “ความสุข ชำนาญดี” ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยม ก็ได้ปรากฏให้เห็นจากการทำงานของกลุ่มและองค์กรที่ทำงานเพื่อนำไปสู่เป้าหมายของ “ความอยู่ดี มีสุข” ของคนและชุมชนในมิติที่แตกต่างกันใน 4 ตัวอย่าง ได้แก่

1. **กลุ่มกิจกรรมไร่สารพิษซึ่งดำเนินงานโดยกลุ่มอโศก** เป็นชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นในปี 2519 เริ่มแรกที่สันติอโศก เนื่องจากคนกลุ่มหนึ่งเห็นปัญหาที่เกิดจากวิกฤตวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นกับสังคมไทย ซึ่งเป็นผลมาจากระบบทุนนิยม สมณะโพธิรักษ์และชาวอโศกจึงได้แยกตัวสร้างชุมชนใหม่ โดยใช้หลักพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำรงชีวิต คือ มีชีวิตที่เรียบง่าย สมณะ ถือศีล 5 ละอบายมุข กินอาหารมังสวิรัต การดำเนินกิจกรรมของชุมชนชาวอโศก ที่อยู่ภายใต้อุดมการณ์และแนวคิดแบบบุญนิยม คือ “ขยัน กล้างาน ทนเสียดสี หนีสะสม นิยมสร้างสรรค์ สวรรค์นิพพาน และความสุขของคนที่แท้จริง คือ การได้สละในสิ่งที่ไม่จำเป็น”

2. **เครือข่ายเกษตรกรทางเลือกภาคอีสาน** มีฐานการทำงานจากการทำงานพัฒนาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ทำงานกับกลุ่มเกษตรกรเพื่อส่งเสริมเกษตรกรยั่งยืนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 โดยมีการค้นหาและสร้างผู้นำเกษตรกร และหารูปแบบการผลิตที่เป็นทางเลือกของเกษตรกรรายย่อย และมีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายเกษตรกรทางเลือกถึง 15 องค์กร ในปี พ.ศ. 2535 - 2540 มีการขยายผลการทำงานไปในพื้นที่ 6 พื้นที่ ได้แก่ อุบลราชธานี ขอนแก่น (ขอนแก่นเหนือ - ขอนแก่นใต้) มหาสารคาม ร้อยเอ็ด บุรีรัมย์ สุรินทร์ และพื้นที่พิเศษ (จากกรณี คจก.) ที่ดำเนินการร่วมกับเครือข่ายทรัพยากร ได้แก่ บ้านเทพนา บ้านซำผักหนาม และป่าดงแม่ผาค

ในช่วงปี พ.ศ. 2544 เครือข่าย ฯ ได้รับการสนับสนุนจากกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เพื่อทำแผนพัฒนาโครงการนำร่องเพื่อพัฒนาเกษตรกรยั่งยืนของเกษตรกรรายย่อย ผลที่เกิดขึ้นหลังจากการสิ้นสุดโครงการในปี พ.ศ. 2547 ทำให้ปรับเปลี่ยนเกษตรกรจำนวน 1,500 ครอบครัว

ไปสู่การผลิตแบบพึ่งตนเอง สร้างองค์ความรู้ด้านเทคนิคทำเกษตรกรรมยั่งยืน เกิดองค์กรชาวบ้าน และเครือข่ายที่ทำเกษตรกรรมทางเลือก เกิดกองทุนหมุนในพื้นที่และระดับภูมิภาคซึ่งแบ่งตาม ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ออกเป็น 9 ภูมิภาค

3. กลุ่มแรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญา หรือระบบเกษตรอุตสาหกรรม เกษตรครบวงจร โดยในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ระบบการเกษตรแบบ เกษตรพันธะสัญญาหรือแรงงานภาคเกษตร ในระบบฟาร์ม(Contract Farming) เริ่มมีการเผยแพร่สู่เกษตรกรในภาคอีสานมากขึ้น เกษตรกรใช้ สารเคมีและปัจจัยทางการผลิตเพื่อการเกษตรสูง เนื่องจากการเข้าร่วมระบบผูกพันตามพันธะ สัญญาที่มีกับบริษัท ที่มีการให้ปัจจัยการผลิต เช่น สินเชื่อ สารเคมี และบริษัทเป็นผู้ควบคุมการ ผลิต รวมถึงเป็นผู้กำหนดราคาซื้อขายผลผลิต ทำให้เกิดระบบผูกขาด เกษตรกรเป็นแค่แรงงาน รับจ้าง ผลกระทบแก่เกษตรกรคือเกษตรกรต้องพึ่งพิงบริษัท รายได้ไม่แน่นอน และไม่ได้รับ สวัสดิการที่เกิดขึ้นในการทำงาน ส่วนบริษัทก็ผลกระทบ ความเสี่ยงให้เกษตรกร และใช้ต้นทุน ทรัพยากรของส่วนรวม เช่น การเลี้ยงปลาในแม่น้ำชี เกิดผลทำให้เกิดผลกระทบต่อแหล่งน้ำ เช่น การตกค้างของสารเคมี น้ำเน่า โดยบริษัทไม่ต้องรับผิดชอบ ซึ่งทำให้สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร เสื่อมลง ต่อมาในปี พ.ศ. 2548-2550 กลุ่มเครือข่ายแรงงาน ฯ ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงาน กองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ทำแผนงานสร้างเสริมสุขภาพแรงงานนอกระบบภาค เกษตร โดยกำหนดเป้าหมายที่การศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาแรงงานนอกระบบ การแสวงหา ทางเลือก ทางออกที่เหมาะสมสำหรับเกษตรกร และสร้างการรับรู้ให้กับสาธารณะ ประเด็นใน การศึกษาคอบคลุมถึง การปลูกข้าวอินทรีย์ส่งออก การเลี้ยงปลาในกระชัง การเลี้ยงไก่ฟาร์ม ขนาดใหญ่ และการปลูกอ้อย

4. กลุ่มงานด้านอุบัติเหตุ เนื่องมาจากการบริโภคในประเทศที่สูงขึ้น ประชากรมีการใช้รถ ใช้ถนนมากขึ้น ผลที่ตามมาคือ สถิติการสูญเสียชีวิตจากอุบัติเหตุจราจรสูงตามไปด้วย ใน ระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา มีผู้เสียชีวิตโดยเฉลี่ยประมาณ 12,000 คนต่อปี และบาดเจ็บ 100,000 คน ต่อปี (2550) แต่คนยังขาดจิตสำนึกและขาดข้อมูลข่าวสารเรื่องความรุนแรงของปัญหา แม้ปัจจุบัน มีหน่วยงานพิชิตข้อด้านอุบัติเหตุทางถนนหลายหน่วยงาน แต่ก็ยังไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบหลัก และอยู่ในลักษณะต่างคนต่างทำ ถึงแม้มีการกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานป้องกันและลด อุบัติเหตุทางถนนให้เป็นวาระแห่งชาติในปี 2548 และได้มีการจัดตั้งศูนย์อำนวยการความปลอดภัย ทางถนนขึ้นเพื่อให้เกิดการสนับสนุนการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุทางถนนให้ เกิดผลสัมฤทธิ์ที่แท้จริง แต่ก็ยังเกิดความซ้ำซ้อน ขาดการบูรณาการในการทำงาน สสส. จึง สนับสนุนให้มีการจัดกระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดทำแผนงาน โครงการแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุ ทางถนนแบบบูรณาการขึ้น

จากทั้ง 4 กลุ่มในข้างต้น ล้วนแต่เป็นกลุ่มที่ได้แสดงให้เห็นบทเรียนจากประสบการณ์การทำงาน เห็นการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิต ตั้งแต่ระดับปัจเจก ไปจนถึงระดับกลุ่ม ชุมชน โดยการปรับเปลี่ยนคนจากภายในจิตใจ ทักษะคิด และพฤติกรรมไปถึงระบบการทำมาหากิน ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการรื้อฟื้นคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน นำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันเพื่อให้ชุมชนอยู่ดีมีสุข ซึ่งสามารถสรุปสาระหลัก อันเป็นบทเรียนการทำงานของกลุ่มงานสุขภาวะแต่ละกลุ่ม ได้ดังนี้

3 ต้นทุนแห่งการสร้าง “สังคมแห่งสุขภาวะ”

จากการดำเนินงานที่ผ่านมา ทำให้กลุ่มงานสุขภาวะเกิดทุนที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์แก่สังคมอีสานเพื่อการสร้างสังคมให้อยู่ดี มีสุข 3 ประการ ได้แก่

1. ทุนทางด้านเศรษฐกิจ คือ การมีกลุ่ม องค์กร เครือข่ายที่มีศักยภาพในการส่งเสริมฐานการผลิตด้านการเกษตรยั่งยืน ได้แก่

รูปธรรมของชุมชนพึ่งพาตัวเอง ของชุมชนชาวอโศกบนแนวทาง การทำการเกษตรยั่งยืน การเกษตรอินทรีย์ การทำกิจกรรมไร่สารพิษ โดยใช้ปัจจัยการผลิตจากภายในชุมชน ลดการพึ่งพาจากภายนอก มีการดำรงชีวิตอย่างพอเพียง การผลิตสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตเพื่อใช้เอง ของกลุ่มอโศกที่มีศูนย์ปฏิบัติการอยู่ 4 ศูนย์ ได้แก่ ชุมชนราชธานีอโศก ชุมชนศิระะอโศก ชุมชนสีมาอโศก ชุมชนหินฟ้าฟ้า น้ำ จ.ชัยภูมิ

เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก ที่เป็นองค์กรสร้างรูปธรรมการทำการเกษตรแบบยั่งยืน และมีองค์ความรู้ เทคนิคต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ในเครือข่าย 6 ภูมิภาค เช่น มีกองทุนหมุนเวียนที่เกิดขึ้นเพื่อสนับสนุนระบบเกษตรกรรมยั่งยืนในกลุ่มเป้าหมาย โดยการบริหารจัดการขององค์กรชาวบ้าน ในรูปคณะกรรมการภูมินิเวศน์ และกิจกรรมตลาดทางเลือก ที่เปิดให้ผู้ผลิตที่ทำการผลิตเกษตรอินทรีย์ เพื่อขายให้ผู้บริโภคทั้งในระดับชุมชนและระดับในเมือง

แรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญา ได้รับทุนสนับสนุนจากภายนอกแผนงานสร้างเสริมสุขภาพแรงงานนอกระบบภาคเกษตร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ในช่วงปี 2548-2550

กลุ่มอุบัติเหตุ ได้ทุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า (สปสช.) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน และงบประมาณจากหน่วยงาน

2. ทุนทางสังคม คือ การมีเครือข่าย รู้จักกันมีความศรัทธาไว้ใจกัน พร้อมทั้งจะให้การเอื้อเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ดังเช่น การสร้างงานของกลุ่ม เครือข่ายกิจกรรมไร่สารพิษ(กลุ่มอโศก) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เกษตรพันธะสัญญา มีเป้าหมายเพื่อการสร้างการเรียนรู้ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทั้งภายในเครือข่ายกับคนภายนอก

ส่วนกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกอีสานเกิดการสร้างเครือข่ายหลายระดับในการส่งเสริมการทำเกษตรยั่งยืน มีการช่วยเหลือกันด้านความรู้ ภายในระดับกลุ่มพื้นที่ 9 ภูมิภาค และในระดับประเทศมีเครือข่ายเกษตรยั่งยืนและเครือข่ายผู้บริโภคใน 19 ภูมิภาค

กิจกรรมตลาดทางเลือก ก็ถือเป็นการสร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้ผลิตที่ทำการผลิตเกษตรอินทรีย์ และผู้บริโภคทั้งในระดับชุมชนและระดับในเมือง โดยมีการจัดเวที การรณรงค์ให้ความรู้กับผู้บริโภค นอกจากนี้ยังมีเครือข่ายของเยาวชนในการรณรงค์การลด ละ เลิกใช้สารเคมีทางการเกษตรในชุมชนบ้านโนนยาง โดยมีองค์ความรู้ จากบทเรียนและประสบการณ์ของการทำงาน และได้มีการจัดทำเป็นเอกสารเผยแพร่

ส่วนงานด้านอุบัติเหตุ มีศูนย์อำนวยความสะดวกทางถนน และมีเครือข่ายป้องกันอุบัติเหตุจราจรทั้งในระดับจังหวัดและในสถานศึกษา เครือข่ายหมออนามัย เครือข่ายลดการบริโภคสุรา เครือข่ายองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ที่สร้างความร่วมมือกันในการป้องกันอุบัติเหตุ ซึ่งล้วนแต่เป็นการสร้างความสัมพันธ์กันในแวนออนเพื่อช่วยเหลือกันเพื่อบรรลุตามเป้าหมายของเครือข่ายคือความปลอดภัยด้านกายจากอุบัติเหตุ

3. ทุนด้านเทคโนโลยี

ทั้งเครือข่ายกิจกรรมไร้สารพิษ (กลุ่มอโศก) เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก เกษตรพันธะสัญญา ได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสมโดยใช้ภูมิปัญญาในท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการผลิตและการดำรงชีวิต เช่น ชุดความรู้การปรับปรุงดินโดยใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยคอก น้ำหมักจุลินทรีย์ ปุ๋ยพืชสด ทดแทนปุ๋ยเคมี ชุดความรู้การปรับปรุงพันธุ์พืชท้องถิ่นที่แข็งแรงและเหมาะสมและพึ่งตนเอง ชุดความรู้เทคนิคการปลูกพืช ผัก และไม้ผลผสมผสานเพื่อพัฒนาสู่ระบบนิเวศที่เกื้อกูลกัน ชุดความรู้การเลี้ยงสัตว์แบบพื้นที่บ้านที่ไม่ต้องการใช้สารเคมี ชุดความรู้การใช้สมุนไพรทดแทนสารเคมี และชุดความรู้การแปรรูปผลผลิตที่ปลอดสารพิษที่เป็นเทคนิคจากภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นต้น ความรู้เหล่านี้เกิดจากประสบการณ์การทำงานของชาวบ้านและการรวบรวมศึกษาวิจัยที่มีการนำมาใช้ในปัจจุบัน

“ชุมชนอยู่ดีมีสุข” เป้าหมายสูงสุดของกลุ่มงานสุขภาวะ

เป้าหมายของการทำงานใน 3 กลุ่ม แรกมุ่งให้เกษตรกรเกิดการพึ่งพาตนเอง สร้างการเรียนรู้ให้กับเกษตรกรให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและชุมชน รวมถึงการพยายามค้นหาทางเลือกที่เหมาะสมเพื่อการดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ส่วนงานด้านอุบัติเหตุก็มีเป้าหมายสร้างการมีส่วนร่วมในการป้องกันและลดความสูญเสียจากอุบัติเหตุทางถนน ซึ่งทำให้คนมีความปลอดภัยเป็นการสร้างสุขทางกายและจิตใจ โดยแต่ละกลุ่มงานมีเป้าหมายเน้นหนักต่างกันดังนี้

เครือข่ายกิจกรรมไร้สารพิษ (กลุ่มอโศก) มีเป้าหมายหลัก ๆ คือ การพัฒนาจิตภาพ และ

กายภาพไปพร้อมกันคน โดยใช้คุณธรรมนำทางในการดำเนินชีวิต รวมไปถึงการสร้างสังคมที่พึ่งพาตนเองด้านปัจจัยในการดำรงชีวิต เช่น ด้านอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค โดยอาศัยหลักการการพัฒนาแบบองค์รวมคือ การพัฒนาด้านจิตใจ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม สังคม การเมือง โดยมีพื้นฐานศาสนาพุทธเป็นหลักในการปฏิบัติ ได้แก่

1. ยึดการปฏิบัติตนตามแนวคิดแบบบุญนิยม บนพื้นฐานทางพุทธศาสนา คือ มีกาดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย สมถะ ถือศีล 5 มีคุณธรรม จริยธรรม

2. ยึดเอาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาคั้งเดิมมาปรับใช้และเป็นพื้นฐานในการแก้ไขปัญหาและหาทางออกร่วมกันในชุมชน

3. ยึดเอาวัฒนธรรมบุญนิยม ประชาชนดำเนินชีวิตตามหลักพุทธศาสนา โดยมีจุดเน้นที่วิถีความเป็นอยู่อย่างเรียบง่าย ช่วยเหลือตนเอง และการช่วยเหลือผู้อื่น เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล มีน้ำใจ ใฝ่กุศล

4. ยึดเอาเศรษฐกิจบุญนิยมไม่จำเป็นต้องพึ่งพาข้างนอก ผลิตของกินเองได้อย่างพอเพียง เน้นการบริการเท่าที่จำเป็น สามารถแบ่งปันผู้อื่นได้ ทำงานมากและไม่แสวงหากำไร

5. การเมืองบุญนิยม โดยเน้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองในทุกระดับใช้คุณธรรมนำการเมือง นักการเมืองคือผู้เสียสละ ผู้รับใช้ประชาชนอย่างซื่อสัตย์ ไม่ใช่ใช้การเมืองเพื่อมาประกอบอาชีพและสร้างรายได้แก่ตัวเอง

เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกอีสาน มีเป้าหมายเพื่อ

1. การพัฒนา การประมวลองค์ความรู้ และการจัดการความรู้ด้านเกษตรกรรมยั่งยืน

2. การสร้างเกษตรกรต้นแบบที่ทำเกษตรทางเลือก มีความรู้เทคนิค ในการผลิต การแปรรูป และการตลาดทางเลือกที่เป็นธรรม

3. การสร้างความเข้มแข็งขององค์กรและเครือข่ายเกษตรกร ผ่านการสร้างแกนนำในระดับภูมินิเวศน์ สร้างกลไกบริหารจัดการ หนุนช่วยและติดตามการทำงานภายในเครือข่าย

4. เน้นการจัดการทรัพยากรชุมชนเพื่อสนับสนุนการผลิตที่ยั่งยืน ผ่านการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเครือข่าย

5. เสนอรูปธรรมเกษตรกรรมทางเลือกต่อรัฐนโยบายเพื่อเกิดการรับรู้และขยายผล โดยมีการประสานงานกับพันธมิตรที่ดำเนินงานเกษตรยั่งยืน ทั้งหน่วยงานราชการ มหาวิทยาลัย, องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

แรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญา หรือระบบเกษตรอุตสาหกรรม เกษตรกรบวงจร
กลุ่มงานเกษตรพันธะสัญญา มีเป้าหมายทำงานกับกลุ่มแรงงานภาคการเกษตรเพื่อ

1. สร้าง องค์ความรู้ และค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตร เพื่อสร้างการเรียนรู้และความตระหนักในการทำงานและการใช้แรงงานภาคเกษตรให้มีความปลอดภัย และมีสุขภาพที่ดี

2. เสริมสร้างองค์กรและเครือข่ายงานภาคเกษตรให้เข้มแข็ง หนุนเสริมกัน ทั้งด้านความรู้ และทรัพยากร

3. พัฒนารูปแบบและทางเลือกที่เหมาะสมในการทำงานและการใช้แรงงาน ให้มีความปลอดภัย และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

4. ติดตามและผลักดันนโยบายที่มีผลกระทบต่อเกษตรกร ในเรื่องสุขภาพและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรและผู้บริโภค เช่น การเสนอ กฎหมายคุ้มครองสวัสดิการและประกันสังคมที่เหมาะสม

งานด้านอุบัติเหตุ มีเป้าหมายเพื่อการลดอัตราการบาดเจ็บและเสียชีวิตของประชาชนภาคอีสาน เกิดการเปลี่ยนแนวคิดการทำงานป้องกันแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุทางถนน ส่งเสริมความเข้มแข็งและสร้างการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพ โดยมีสร้างเครือข่ายในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุทางถนนในระดับจังหวัด และพัฒนาความเข้มแข็งของแกนนำระดับจังหวัดและมีการดำเนินงานด้านป้องกันอุบัติเหตุและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุทางถนนอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งมุ่งหวังให้เกิดการปรับกระบวนการในการดำเนินงานป้องกันและแก้ไขปัญหาอุบัติเหตุทางถนน โดยการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคีต่าง ๆ ทั้งรัฐและประชาสังคม รวมถึงการจัดทำแผนบูรณาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหมดที่มีอยู่ในจังหวัดแต่ละระดับ ตั้งแต่ระดับหมู่บ้านขึ้นไปจนถึงระดับจังหวัด

กระบวนการสู่การสร้าง “สุขภาวะที่ดี”

ความคล้ายคลึงกันของการขับเคลื่อนกระบวนการในแต่ละกลุ่มงานที่เห็น ก็คือ การสร้างการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนให้เกษตรกรทำการเกษตรแบบพอเพียงและยั่งยืน และการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากภายในด้วยคุณธรรม รวมถึงการสร้างการเรียนรู้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเกษตรกรต่างก็เป็นจุดร่วมของ เครือข่ายกิจกรรมไร่สารพิษ กลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกอีสาน และกลุ่มแรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญา ส่วนงานด้านอุบัติเหตุเป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มภาคีที่เกี่ยวข้องให้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการป้องกันตนเองและชุมชนด้านอุบัติเหตุ ดังเห็นได้ในรายละเอียดของแต่ละกลุ่มงานดังนี้

1. เครือข่ายกิจกรรมไร่สารพิษ (กลุ่มอโศก) ยึดวิธีการหลัก ๆ คือ

1) สร้างคนให้เป็นคนดี คือมีคุณธรรม 6 ประการ ได้แก่ “สะอาด ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ เสียสละ กตัญญู”

2) สร้างการเรียนรู้ชีวิตให้เป็นผู้เสียสละ รับผิดชอบ ผ่านการศึกษาอบรมในระบบและนอกระบบ เช่น โรงเรียนสัมมาสิกขาลัยวังชีวิต โรงเรียนสัมมาอาชีพศึกษาและระดับอุดมศึกษา

3) สร้างชุมชนพึ่งตนเอง ลดการพึ่งพาจากภายนอก โดยการการผลิตสิ่งที่จำเป็นขึ้นใช้เอง เกิดความคิดจากการทบทวนตนเอง ว่า “เราก็สามารถทำขึ้นมาใช้เองได้”

4) เผยแพร่วิถีคิดและการดำรงชีวิตแบบชุมชนอโศก ชุมชนเพื่อการพึ่งตนเอง

กรณีศึกษาจากเวทีการเสวนา “ภัยคุกคามความพอเพียงและการพึ่งตนเองของคนไทย
แนวคิดบุญนิยมและการพึ่งตนเองภายใต้กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์” เมื่อวันที่ 17 พ.ย. 2550

**“การฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต” การพัฒนาสุขภาวะแบบองค์รวมของกลุ่มเกษตรกรไร้
สารพิษตามแนวชุมชนชาวโศก**

“...เป็นการดำเนินหลักสูตรกิจกรรมการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยใช้เวลา 4 คืน
5 วัน ของชุมชนโศก ได้นำไปสู่ผลสำเร็จของการพัฒนาที่เรียกว่า “การพัฒนาแบบองค์รวม” ซึ่ง
ลักษณะ ดังนี้

1. การใช้คุณธรรมนำชีวิต : มีการใช้มิติคุณธรรมแทรกเข้าไปในการทำกิจกรรมและการ
ดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การช่วยเหลือผู้อื่น การพูดจาสุภาพ เป็นต้น

2. วิถีโศก วิถีสุขภาพแบบองค์รวม : โคนเน้นการพัฒนาด้านร่างกาย คือ ให้มีร่างกาย
แข็งแรง เพื่อใช้ร่างกายมาทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม และให้ความสำคัญต่อการสร้างเสริมสุขภาพ
ด้านร่างกาย จิตใจ จิตวิญญาณ เช่น การกินอาหารตามธาตุเจ้าเรือน และกินอาหารมังสวิรัติจดอาหาร
เกิดโรค การพักผ่อน การเอาพิษออก เป็นต้น

3. วิถีชีวิตที่เรียบง่าย : สวนกระแสสังคมปัจจุบัน เช่น ใช้ระบบสาธารณสุข โภคิน อยู่อย่างสงบ
ใช้ของร่วมกัน ไม่สะสมสิ่งใด ไม่ใส่รองเท้า เครื่องนุ่งห่มตัดเย็บเอง

4. วิถีกิจกรรมที่ไร้สารพิษ : เพื่อนำไปสู่การขับเคลื่อนกิจกรรมด้านอื่นๆ เนื่องจากระบบ
กิจกรรม คือ วิถีการดำรงชีวิตส่วนใหญ่ของคนทั้งประเทศ ถ้ากิจกรรมสามารถทำให้กิจกรรม
พึ่งตนเองได้ มีอำนาจต่อรองได้ จะนำมาซึ่งสังคมแห่งความสุข และการแบ่งปัน

5. วิถีการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง : ลดการพึ่งพาภายนอก และลดรายจ่าย เช่น การทำน้ายา
ซักผ้า น้ายาล้างจานเอง คิดสูตรน้ำหมักชีวภาพเอง เป็นต้น

6. การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของกลีกร : โดยการเปลี่ยนค่านิยม ความเชื่อ ความคิด ให้
คิดนอกกรอบ ให้หันมาใช้วิถีชีวิตแบบชาวโศก ด้วยการนำหลักสูตรอบรมนี้ ถึงแม้จะปรับเปลี่ยน
ได้ยากแต่ก็ไม่ได้ท้อแท้สิ้นกำลังใจ โดยนอกจากการอบรมแล้ว การติดตามให้กำลังใจคนที่เปลี่ยน
ความคิด เปลี่ยนวิถีชีวิตระดับชุมชน ก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำต่อเนื่องจากการฝึกอบรม...”

2. เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกอีสาน มีกระบวนการทำงาน โดย

1) การขยายความรู้เกษตรกรรมยั่งยืนผ่านการสร้างรูปธรรมพื้นที่ แปลงต้นแบบ ชุมชน
ต้นแบบ

2) เชื่อมโยง ยกระดับประสบการณ์การทำเกษตรยั่งยืนในแต่ละพื้นที่ให้ยั่งยืนให้เข้มแข็ง

3) สนับสนุนด้านการบริหารจัดการขององค์กรชาวบ้าน และกองทุนหมุนเวียน

4) ประสานพันธมิตรและจัดหาทรัพยากร ได้แก่ รัฐบาล และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

5) สร้างการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับองค์กรอื่นๆ ในการส่งเสริมงานเกษตรกรรมยั่งยืน

กรณีศึกษาจากเวทีการเสวนา “ภัยคุกคามความพอเพียงและการพึ่งตนเองของคนไทย
แนวคิบุญนิยมและการพึ่งตนเองภายใต้กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์” เมื่อวันที่ 17 พ.ย. 2550

“ตลาดทางเลือก” กิจกรรมการสร้างสุขภาวะตามแบบเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน

“...ตลาดทางเลือก เป็นกิจกรรมที่มีเป้าหมายเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรในเรื่องต่างๆ ได้แก่

1. ระบบตลาดปัจจุบันเป็นการขายสินค้าที่มุ่งเน้นทำกำไร โดยไม่คำนึงถึงผู้บริโภค
2. ผู้บริโภคขาดข้อมูลในการตัดสินใจเลือกสินค้าที่เป็นธรรม
3. เกษตรกร เป็นจุดเริ่มต้นของการผลิตอาหารที่สำคัญ
4. สร้างความร่วมมือผู้ผลิตกับผู้บริโภค

โดยกิจกรรมตลาดทางเลือก มีรูปแบบวิธีการดำเนินกิจกรรม ดังนี้

1. จัดตลาดทางเลือกในพื้นที่สาธารณะในระดับต่าง ๆ ร่วมกับองค์กรภาคีในแต่ละพื้นที่
รูปแบบปัจจุบันทุกที่จัดเป็นตลาดนัดขายผลผลิตจากแปลงเกษตรกร และพืชผักตามฤดูกาลร่วมทั้ง
การแปรรูปอาหารพื้นบ้าน

2. จัดเวทีให้ข้อมูลผู้บริโภคร่วมกับการขายสินค้า และเวทีระดมความคิดเห็นร่วมกันเพื่อ
วางแผน รวมทั้งการกำหนดมาตรการ ข้อตกลงในการจัดตลาดทางเลือกของแต่ละพื้นที่

3. สรุบทบทเรียนประสบการณ์การดำเนินงานตลาดทางเลือก และแลกเปลี่ยนการดำเนินงาน
ตลาดทางเลือกกับกลุ่มอื่นๆ ร่วมทั้งในเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือก 4 ภาค

4. เชื่อมโยงประสบการณ์การดำเนินงานตลาดทางเลือกระหว่างพื้นที่แต่ละพื้นที่เพื่อเรียนรู้
และกำหนดแผนการสนับสนุนการดำเนินงานระหว่างกัน

ถือได้ว่า กิจกรรมตลาดทางเลือกเป็นการสร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้ผลิตที่ทำการผลิต
เกษตรอินทรีย์ และผู้บริโภคทั้งในระดับชุมชนและระดับในเมือง โดยอาศัยกระบวนการการจัดเวที
การรณรงค์ให้ความรู้กับผู้บริโภค มีการรณรงค์สารเคมีและให้ข้อมูลผ่านตลาดนัดชุมชน...”

3. แรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญา หรือระบบเกษตรอุตสาหกรรม เกษตรครบวงจร

1) การศึกษาปัญหาของกลุ่มและพื้นที่เป้าหมายด้านความเสี่ยงด้านในการผลิต ราคาและ
การตลาด ระบบสินเชื่อและสัญญาที่ไม่เป็นธรรมกับบริษัท

2) การพัฒนาองค์กรและสร้างเครือข่ายตามกิจกรรมการผลิต ให้เกษตรกรวิเคราะห์ปัญหา
ของตนเอง

3) การร่วมกับเกษตรกรให้ค้นหาทางเลือกเพื่อการแก้ไขปัญหาของเกษตรกร เช่น การ
สร้างความเป็นธรรม และการใช้แรงงานมีความปลอดภัยในการทำงานมาก

4) การนำเสนอนโยบายต่อรัฐเพื่อการแก้ไขปัญหาเรื่องสัญญาที่เป็นธรรม สวัสดิการและ

การคุ้มครองแรงงานและสุขภาพของภาคเกษตรกร

กรณีศึกษาจากเวทีการเสวนา “ภัยคุกคามความพอเพียงและการพึ่งตนเองของคนไทย

แนวคิควบคุมนิยมนิยมและการพึ่งตนเองภายใต้กระแสทุนนิยมโลกาภิวัตน์” เมื่อวันที่ 17 พ.ย. 2550

“เกษตรพันธะสัญญา การทำลายสุขภาวะที่ดีของเกษตรกร” ผลกระทบต่อเกษตรกรที่ไม่อาจนิ่งเฉยของกลุ่มแรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญา (โดย คุณสุเมธ ปานจำลอง)

“...เป็นการศึกษาปัญหาของพื้นที่เป้าหมาย ที่ศึกษาถึงปัญหาในประเด็น ได้แก่ สัญญาที่ไม่เป็นธรรม ความเสี่ยงในด้านการผลิต ทั้งเรื่องราคาและการตลาด ระบบสินเชื่อที่บูดริด ความเป็นธรรมของตลาด ฯลฯ โดยมีพื้นที่เป้าหมาย 3 กลุ่ม ได้แก่ พื้นที่ฟาร์มไก่ บ้านหนองแสง ต.บ้านฝื่อ อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น พื้นที่เลี้ยงปลาในกระชัง บ้านท่าจีเหล็ก ตำบลเขวาใหญ่ อ.กันทรวิชัย จ.มหาสารคาม และพื้นที่ปลูกอ้อย บ้านคงคิพ ต.หนองใหญ่ อ.โพนทอง จ.ร้อยเอ็ด

ในบทนี้ จะขอยกกรณีตัวอย่างกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงปลาในกระชังที่ได้รับปัญหาการขาดทุนจากการตกอยู่ในระบบเกษตรพันธะสัญญา ดังตาราง

ตารางสรุปการลงทุนและผลผลิตที่ได้รับจากการเลี้ยงปลาในแต่ละครั้ง

ขนาด 1 กระชัง (3x3 เมตร : 1,000 ตัว)

รายการ	การลงทุน (พึ่งพิงบริษัท)	ผลผลิตที่ได้	หมายเหตุ
เลี้ยงปลา 1 กระชัง ขนาด 3x3 เมตร : 1,000 ตัว ในระยะเวลา 120 วัน	จัดซื้อลูกปลา อาหารและค่าใช้จ่ายในการเลี้ยงปลา รวม 28,050 บาท	ปลา 1 กระชัง จำนวน 1,000 ตัว จะได้น้ำหนักเฉลี่ย 700 กก. ขาย กก.ละ 40 บาท จะได้ 28,000 บาท	เกษตรกรขาดทุนต่อกระชัง คือ กระชังละ 50 บาท

จากการศึกษาของกลุ่มแรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญา พบว่า ไม่ว่าจะพื้นที่ใด หรือทำการเกษตรอะไร หากตกอยู่ในระบบพันธะสัญญา ที่มีการตกลงกับนายทุนหรือบริษัทแล้ว ต่างก็ต้องได้รับผลกระทบกับเกษตรกรทั้งในระดับครัวเรือน และชุมชน ในรูปแบบของวังวน วงจรหรือวัฏจักร ที่ประกอบด้วยปัญหาต่างๆ ได้แก่ รายได้ต่ำเมื่อเทียบกับความรับผิดชอบ ต้องรับโอนภาระความเสี่ยงจากบริษัททั้งหมด มีหนี้สินก้อนโตจากการลงทุน ไม่สามารถถอนตัวจากวงจรทรัพยากรของครอบครัว/ชุมชนเสื่อมโทรม สุขภาพจิต/กายเสีย วิถีชีวิตเปลี่ยน เกิดความเครียดในครอบครัว ความสัมพันธ์ในชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิม...”

จากตัวอย่างวงจรปัญหาดังกล่าว กลุ่มแรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญา จึงได้มีข้อเสนอหรือข้อเรียกร้องจากกลุ่มเกษตรกรขึ้นมา ได้แก่ กลุ่มผู้เลี้ยงไก่ ได้เสนอให้มีหน่วยงานของรัฐกำกับดูแลในเรื่องสัญญาและสวัสดิการแรงงาน ให้มีกองทุนกู้ยืมเพื่อการเลี้ยงรับประกันความเสี่ยง และมีไฟฟ้าราคาต่ำ(เพื่อการเกษตร) ส่วนกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง เสนอให้มีหน่วยงานของรัฐกำกับดูแลในเรื่องสัญญาที่ไม่เป็นธรรม ให้มีกองทุนกู้ยืมเพื่อการเลี้ยงและรับประกันความเสี่ยง

รวมทั้งกองทุนเพื่อสร้างทางเลือกออาชีพใหม่ และอยากให้รัฐและหน่วยงานเป็นตัวกลางระหว่างกลุ่มผู้เลี้ยงกับนายทุน ว่าควรจะอยู่ร่วมกันในลักษณะใด ให้มีความเป็นธรรม รวมทั้งการหาตลาดให้ รวมทั้งมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มและการทำตลาดได้เอง และสุดท้าย กลุ่มเกษตรกรปลูกอ้อยส่งโรงงาน เสนอให้มีกองทุนส่งเสริมการประกอบอาชีพทางเลือกอื่นๆ มากกว่าการปลูกอ้อยอย่างเดียว และหยุดกำหนดให้เกษตรกรใช้สารเคมีและเทคโนโลยีสมัยใหม่จากโรงงาน ให้เกษตรกรได้สร้างทางเลือกใหม่ในการปลูกอ้อยด้วยตัวเอง

4. กลุ่มงานด้านอุบัติเหตุ ได้กำหนดแนวทางการทำงาน 6 ด้าน ได้แก่

1) การประชาสัมพันธ์และการให้ความรู้ ในรูปแบบการจัดสัมมนา ร่วมรณรงค์ป้องกันอุบัติเหตุจากรถผ่านสี่อ้อมวชนทุกแขนง รวมทั้งวิทยุชุมชน แผ่นพับ และการให้อบรมแกนนำครูและนักเรียนในโรงเรียน

2) สร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานควบคุมป้องกันอุบัติเหตุจากรถ โดยมีการอบรมอาสาสมัครประชาชนร่วมรณรงค์ป้องกันอุบัติเหตุจากรถ

3) ปัจจุบันในทุกจังหวัดมีหน่วยบริการการแพทย์ฉุกเฉิน ฟรีตลอด 24 ชม. ทั้งในระดับตำบลและในกลุ่มชุมชน มีอาสาสมัครร่วมแจ้งเหตุและช่วยดูแลเบื้องต้นก่อนรถมารับ

4) การเก็บรวบรวมข้อมูลการเกิดอุบัติเหตุจากรถ สถิติผู้บาดเจ็บ และเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อวางแผนแก้ปัญหาอุบัติเหตุจากรถ

5) มีมาตรการบังคับใช้กฎหมาย กับผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามกฎจราจร ทั้งในเขตเมืองและ

6) สำรวจจุดเสี่ยงในถนนภายในจังหวัด แล้วหาแนวทางการแก้ไข

โดย กรณีตัวอย่างของโทษจากการเมาแล้วขับจนทำให้เกิดอุบัติเหตุ เช่น

กรณีศึกษาจากเวทีเสวนา “ชุมชนปลอดภัย ท้องถิ่นร่วมใจ ลดภัยอุบัติเหตุ” เมื่อวันที่ 17 พ.ย.2550

“คดีชนไม่ตาย แต่เรียกร้องค่าเสียหายเป็นล้าน” (โดย คุณพงศ์ศักดิ์)

“...เหตุเกิดบนถนนเส้นเข้าสู่มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เวลาประมาณ 14.00 น. รถยนต์ของนายพงศ์ศักดิ์เฉี่ยวชนสองนักศึกษาหญิงที่เดินลงมาจากระเบียงกลางถนนข้างทาง ทำให้ต้องเบรคกะทันหัน ทำให้คู่กรณีบาดเจ็บเล็กน้อย

ผลกระทบภายหลังเข้าสู่กระบวนการยุติธรรมทางอาญา : ศาลตัดสินว่าเป็น “ความประมาทร่วม” (ทั้งคดีแพ่งและคดีอาญา) ซึ่งคู่กรณีเรียกร้องค่าเสียหาย 1,000,000 บาท แต่จำเลยเจรจาจนสามารถจ่ายได้เหลือเพียง 30,000 บาท และจำคุก 6 เดือน แต่สามารถประกันตัวได้ จึงต้องอยู่ในกระบวนการคุมประพฤติ โดยระวางโทษ 2 ปี ทำงานสาธารณะประโยชน์ 30 ชั่วโมง และต้องเข้ารายงานตัว 4 ครั้ง

บทเรียนที่ได้รับ : “...เสียเวลาทั้งไปสถานีตำรวจและศาลเสียความรู้สึก ถูกร้องเรียน ถูกสอบสวนวินัยเนื่องจากเป็นข้าราชการฐานละเลยต่อหน้าที่...”

กล่าวได้ว่ากลุ่มงานสุขภาพใน 3 กลุ่มแรก มีการขับเคลื่อนกระบวนการที่คล้ายคลึงกัน คือ การสร้างการเรียนรู้และปรับเปลี่ยนให้เกษตรกรทำการเกษตรยั่งยืน ระดับของการสร้างการเรียนรู้ เริ่มจากการปรับเปลี่ยนภายในโดยอาศัยคุณธรรม มีความสมถะและพอเพียง ในเครือข่ายกิจกรรม ไร่สารพิษ (กลุ่มอโศก) รวมถึงการปรับเปลี่ยนทัศนคติการผลิตจากการยกระดับประสบการณ์ เพื่อ การผลิตแบบพอเพียงและยั่งยืน ในกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกอีสาน และการสร้าง การเรียนรู้เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันให้กับเกษตรกร ในกลุ่มแรงงานภาคเกษตรพันธะสัญญาและเครือข่าย เกษตรกรรมทางเลือก ส่วนงานด้านอุบัติเหตุเป็นการสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มภาคีที่ เกี่ยวข้องให้ตระหนักและเห็นความสำคัญในการป้องกันตนเองและชุมชนด้านอุบัติเหตุ

สรุป

นับเนื่องมาเกือบศตวรรษที่ประเทศไทยมีการปรับเปลี่ยนแนวคิดการจัดระบบสุขภาพ จาก การ “ซ่อม” มาเป็น “สร้าง” การปรับเปลี่ยนดังกล่าวนี้ เป็นการเคลื่อนของกระบวนการทัศน์ในการมอง สุขภาพดี ซึ่งเป็นเพียง สุขภาพกาย ไปสู่ “สุขภาพองค์รวม” ซึ่งหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องพิจารณา ระบบเศรษฐกิจ สังคมโดยรวม นอกเหนือจากระบบสุขภาพของรัฐและเอกชน และแน่นอนที่สุดว่า สุขภาพองค์รวม เป็นส่วนหนึ่งของความอยู่ดีมีสุข

โดยรูปแบบของการสร้างสุขภาพองค์รวมที่เห็นได้ในสังคมอีสานนั้น ปัจจุบันก็ได้มีให้ เห็นเป็นรูปธรรมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของอาหารและสุขภาพ ได้แก่ การพัฒนาสุขภาพแบบ องค์รวมของชุมชนอโศก ที่ยึดหลักวิถีปฏิบัติที่เน้นการใช้คุณธรรมนำชีวิต มีวิถีสุขภาพแบบองค์ รวม เรียบง่าย สวนกระแสสังคมปัจจุบัน ทำกิจกรรมที่ไร้สารพิษ การผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง รวมทั้ง การปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศน์ของกลไก อันตั้งอยู่บนอุดมการณ์ที่มุ่งสู่เศรษฐกิจพึ่งตนเอง ชุมชน เข้มแข็ง ประชามีธรรม ประเทศมีไท ซึ่งชุมชนอโศกมองว่า สุขภาพของคนแท้จริง คือ การได้ สละในสิ่งที่ไม่จำเป็น

เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน ก็เป็นอีกตัวอย่างที่มีการสร้างสุขภาพองค์รวม โดยใช้การเชื่อมร้อยขบวนการเครือข่ายองค์กรเกษตรกรให้เกิดความเข้มแข็งยั่งยืน มีการสนับสนุน ยกระดับประสบการณ์การผลิตเกษตรในระบบเกษตรกรรมยั่งยืน ส่งเสริมและสนับสนุนการ บริหารจัดการโดยองค์กรชาวบ้านอย่างเป็นรูปธรรม และสนับสนุนเสริมสร้างการสร้างเกษตรกร ต้นแบบในการผลิตระบบเกษตรที่เลิกใช้สารเคมีอย่างสิ้นเชิง

ยังมีตัวอย่างของ กลุ่มแรงงานภาคเกษตรในระบบเกษตรพันธะสัญญา ที่มีกระบวนการใน การสร้างสุขภาพที่ดี โดยการส่งเสริมการรวมตัวกันและจัดตั้งเป็นองค์กรหรือเครือข่ายของ

เกษตรกรพันธะสัญญา เพื่อนำไปสู่การต่อรองเพื่อปรับเปลี่ยนระบบการผลิตให้มีความเป็นธรรม
สร้างทางเลือกการผลิตที่ปลอดภัยต่อสุขภาพและลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ กลุ่มผู้บริโภคก็มองว่า การสร้างความอยู่ดีมีสุข ต้องรวมถึงความอยู่ดีมีสุขด้าน
กาย นั่นก็คือ ความปลอดภัยทางกาย หรือปลอดภัยจากอุบัติเหตุ นั่นเอง

บทที่ 3

เศรษฐกิจพอเพียง : พื้นฐานรากดั้งเดิมเพื่อสร้างอยู่ดีมีสุข

โครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานเพื่อการเสริมสร้างสุขภาพอย่างยั่งยืน ซึ่งดำเนินการภายใต้การสนับสนุนและการประสานงานของมูลนิธิพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนเพื่อคุณภาพที่ดี โดยมีจังหวัดขอนแก่น เป็นตัวอย่างของการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มุ่งสู่ความอยู่ดีมีสุข ซึ่งมีเป้าหมายในการดำเนินการให้เป็นชุมชนชนบทในภาคอีสาน 200 ชุมชน และมีเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งมีศูนย์เรียนรู้จำนวน 13 ศูนย์ กระจายอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ในภาคอีสานเป็นแกนกลาง คำว่าเศรษฐกิจในการพัฒนากระแสหลักที่ผ่านมา มักจะหมายถึงภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ หรือเศรษฐกิจทุนนิยม การพัฒนาที่ผ่านมาได้มีเป้าหมายที่จะสร้างความมั่งคั่ง หรือความเติบโตทางเศรษฐกิจ โดยได้รายได้ต่อหัว และอัตราการเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมประชาชาติ เป็นเครื่องวัดผลสำเร็จ ผลการพัฒนาพบว่าความเจริญเติบโตและความมั่งคั่งทางวัตถุเกิดขึ้นจริง แต่ในขณะเดียวกันความยากจนก็ยังคงอยู่ ในขณะที่กลุ่มคนรวยก็ยิ่งรวยยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่ามีปัญหาทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ มากขึ้น อย่างเช่น ปัญหาการพลัดพรากจากกันของสมาชิกของครอบครัวอันเนื่องมาจากการอพยพ ปัญหาผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งขาดคนดูแล เนื่องจากลูกหลานไปทำงานที่อื่น ผนวกกับปัญหาการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมที่สืบเนื่องมาจากการขุดครีตเอาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติดิน น้ำ ป่า อย่างไร้ขอบเขตจำกัด เพื่อสร้างความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ และการปล่อยของเสีย มลภาวะจากโรงงานอุตสาหกรรม เนื่องจากขาดการควบคุมที่เหมาะสม เป็นต้น ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นอาการที่สำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ ปัญหาอันเกิดจากการพัฒนาเศรษฐกิจ ที่ได้กล่าวข้างต้น อาจสรุปได้เป็น 4 ประการ คือ

1. ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยห่างกันมาก

ช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยต่างกว้างมากขึ้นทุกที ๆ ประเทศไทยคนจน 20 เปอร์เซ็นต์ข้างล่างเป็นเจ้าของรายได้ด้วยสัดส่วนที่ลดลง มีความแตกต่างกันตั้งแต่คนที่เป็นลบ คือมีหนี้มากกว่ารายได้ไปจนถึงคนที่มีเป็นหมื่นเป็นแสนล้านบาท ช่องว่างที่ห่างมากเกินไปทำให้ความไม่เป็นธรรมทางสังคม และความไม่เป็นธรรมทางการเมือง ก่อให้เกิดวิกฤติการณ์ต่าง ๆ

2. การทำลายสิ่งแวดล้อมอย่างมหาศาล

ประเทศไทยมีเนื้อที่ 321 ล้านไร่ เมื่อ 50 ปีก่อน เรามีเนื้อที่เป็นป่ากว่า 220 ล้านไร่ หรือกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ ภายในระยะเวลาสั้น ๆ ที่พัฒนาแบบสมัยใหม่ เราทำลายป่าของเราอย่างรวดเร็ว จากขณะนี้เหลือเพียงประมาณ 80 ล้านไร่ หรือ 20 เปอร์เซ็นต์ของพื้นที่ ทำให้คนจนจนลงไปอีก เพราะคนจนต้องอาศัยป่า ทำให้ขาดความสมดุลทางธรรมชาติ อันเป็นผลให้แล้งมาก ในหน้าแล้งและน้ำท่วมมากขึ้นทุกปีในฤดูฝน นอกจากนั้น ดิน น้ำ อากาศ เป็นพิษมากขึ้น ซึ่งเป็นอันตรายต่อสุขภาพ

3. การทำลายวัฒนธรรมและจิตวิญญาณ

การพัฒนาปัจจุบันเป็นแนวทางวัตถุนิยม บริโภคนิยม เงินนิยม ซึ่งอยู่ในกฎหมายทางวัตถุที่ ตื้นหรือแบนราบ มีผลทำลายมิติเชิงลึกคือ วัฒนธรรมและจิตวิญญาณ วัฒนธรรมคือวิถีชีวิต ร่วมกันอันสอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม ดังกล่าวข้างต้น จิตวิญญาณคือความดี มนุษย์ขาดความดี ไม่ได้ ถ้าขาดจะขาดความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ การทำลายวัฒนธรรมและจิตวิญญาณจึงมี ผลกระทบรุนแรงมากและนำไปสู่วิกฤติการณ์ทุกด้าน

4. วิกฤติการณ์ทางสังคมอย่างรุนแรง

วิกฤติการณ์ทางสังคม (Social Crisis) คือ วิกฤติการณ์ชีวิตและการอยู่ร่วมกัน มี ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า การแตกกระจายทางสังคม (Social Disintegration) ครอบคลุมอ่อนแอความ เป็นชุมชนแตกสลาย เกิดปัญหาคนจนเมือง อาชญากรรม โสเภณีกรรม ยาเสพติด โรคเอดส์ การ ฆ่าตัวตาย ความขัดแย้ง และความรุนแรงต่าง ๆ ตลอดจนสงคราม (ประเวศ วะสี, 2549)

สิ่งที่เป็นข้ออ่อน หรือข้อผิดพลาดที่สำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ ตามที่ได้กล่าวข้างต้น ก็คือ วิถีชีวิตของชาวบ้าน การทำมาหากินของชาชนบท มิได้ถือว่าเป็นองค์ประกอบ หรือ สาระสำคัญของเศรษฐกิจ หรือการพัฒนาที่ผ่านมาชาวบ้าน ถือว่าเป็นเพียง “กองกำลังสำรอง” ที่ พร้อมจะถูกดูดซับเข้าไปสู่ภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ในรูปแบบของแรงงานหรือปัจจัยการผลิต มาตรการต่าง ๆ ในการพัฒนา ที่รัฐหยิบยื่นให้ชาชนบท ส่วนมากจะเป็นมาตรการที่เพียงแค่งจะทำให้ชาวบ้านชนบทจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ รอคอยวันที่จะถูกดูดกลืนเข้าไปอยู่ในภาคเศรษฐกิจ สมัยใหม่เท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ชีวิตของกลุ่มประชาชนชาวบ้านกลับชี้ให้เห็นว่า การทำมาหา กินตามวิถีของชาวบ้านเป็น “เศรษฐกิจ” วิถีแบบนี้มาก่อนแล้ว แต่เมื่อเผชิญกับกระแสของ เศรษฐกิจสมัยใหม่ ทำให้การทำมาหากินตามวิถีของชาวบ้านเปลี่ยนและอ่อนกำลังลง เศรษฐกิจ ซึ่งเป็นการทำมาหากินและการใช้ชีวิตของการพัฒนา จำเป็นต้องได้รับการปรับปรุงและคิดค้น เพิ่มเติม ซึ่งกลุ่มเครือข่ายประชาชนอีสานได้มีประสบการณ์เรื่องนี้มากกว่าทศวรรษที่แล้ว การพัฒนา เศรษฐกิจซึ่งเป็นเรื่องของวิถีชีวิตและการทำมาหากินของชาวบ้าน ซึ่งชุดประสบการณ์ของ เครือข่ายประชาชนอีสานนี้ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง ที่พระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว ได้ทรงริเริ่มดำริตั้งแต่ปีพ.ศ. 2518 แกนหลักของแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง สรุปได้ดังนี้

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไปโดยไม่ เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ อันเป็นทาง สายกลางในพุทธศาสนาที่ไม่ให้สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง ระหว่างความจำเป็นและความฟุ่มเฟือย หรือระหว่างความกลัวจนไม่กล้าทำอะไรกับความกล้าทำในสิ่งต่างๆ จนเป็นความเพ้อฝันที่เป็นไป ไม่ได้ การเรียนรู้ค้นหาระดับแห่งความพอประมาณจึงต้องอาศัยปัญญาและเป็นระดับที่สะท้อน

นัยยะแห่งการพึ่งตนเองและความประหยัด

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ โดยไม่เน้นการพิจารณาผลที่เกิดขึ้นเฉพาะประโยชน์ส่วนตน แต่ต้องคำนึงถึงคนอื่น ๆ สังคม สิ่งแวดล้อม และไม่ใช้ผลประโยชน์เฉพาะหน้าหรือระยะสั้น แต่ต้องคำนึงถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว ซึ่งไม่ใช่การมีเหตุผลแบบตะวันตก (rational) ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่เป็นการมีเหตุผลในความหมายพุทธธรรม และความมีเหตุผลในลักษณะนี้จึงรวมถึงลักษณะการสะสมความรู้และประสบการณ์ ตลอดจนความสามารถในการคิดวิเคราะห์ การมีสติ การมองการณ์ไกลและมีความเมตตากรุณา

การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นโดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล อันสะท้อนถึงหลักพุทธธรรม เรื่องกฎไตรลักษณ์ว่า สรรพสิ่งล้วนเปลี่ยนแปลง ไม่จริงยั่งยืน หนทางในการรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว ควรจะหลบหลีก ความเสี่ยงที่ไม่จำเป็น และพัฒนาให้สามารถพึ่งตนเอง ตลอดจนการมีวินัยในตนเอง เพื่อสามารถรับมือกับวิกฤติการณ์ต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ (สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ 2549, สุภาคย์ อินทองคง 2548)

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ตามที่เครือข่ายปราชญ์อีสานมีประสบการณ์จึงเน้นเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงจะขอสรุปสาระหลัก ซึ่งเน้นบทเรียนของการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทาง ดังนี้

5 พลังของทุนเดิม สิ่งที่ชาวบ้านมี

ตามแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ สิ่งที่สำคัญจะต้องมีถ้าหากจะเริ่มการพัฒนาจะรวมถึง เงินทุน เทคโนโลยีสมัยใหม่ ปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ฯลฯ และตลาด ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถ้าหากมองไปในหมู่บ้านในเครือข่ายของปราชญ์ก็จะบอกได้ว่า “ขาดแคลน” อย่างไรก็ตาม สิ่งอื่น ๆ ชาวบ้านยังคง “มี” ปัจจัยต่าง ๆ อีกจำนวนมาก อย่างเช่น มีชุมชน ที่อยู่อาศัย มีญาติพี่น้อง มีวัดอาราม ซึ่งแนวคิดการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ไม่ได้มองหรือให้ความสำคัญ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ชาวบ้านมีเหล่านี้เป็น “พลัง” ที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชาวบ้าน ซึ่งพลังดังกล่าวนี้อาจสรุปได้ 5 ด้าน คือ

1. พลังทางปัญญา: องค์ความรู้และผู้นำทางความคิด

ภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือปราชญ์ชาวบ้าน ได้ส่งมอบประสบการณ์และพลังปัญญาในวิถีเศรษฐกิจพอเพียง และผ่านกระบวนการแก้ปัญหา ลองผิดลองถูกจนประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิตยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง กระจายกันอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะภาค

อีสาน ตัวอย่างเช่น พ่อมหาอยู่ สุนทรชัย และพ่อเชียง ไทยดี จากจังหวัดสุรินทร์ พ่อผาย สร้อย
สระกลาง พ่อทองหล่อ เจนไชสงค์ พ่อสุทธิพันธ์ ประชัยพฤทธิ์ และพ่อคำเดื่อง ภาษี จากจังหวัด
บุรีรัมย์ พ่อทัศน กระจหอม พ่อผอง เกตพิบูลย์ และพ่อบุญเต็ม ชัยลา จากจังหวัดขอนแก่น พ่อชาติ
มาระแสง จากจังหวัดอำนาจเจริญ พ่อจันทร์ที ประทุมภา และพ่อประคอง มนต์กระโทก จาก
จังหวัดนครราชสีมา พ่อเล็ก กุศลวงศ์แก้ว จากจังหวัดสกลนคร นอกจากนั้นยังมี ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็ม
ลิม ครูชบ ยอดแก้ว พ่อประยงค์ ธรรมรงค์ และท่านอื่น ๆ ที่นับเป็นปราชญ์ชาวบ้านที่อยู่ทั่วประเทศ
ไทย ซึ่งท่านเหล่านี้ได้สั่งสมประสบการณ์ในการค้นคว้าแนวทางการดำเนินชีวิต และฝ่าฟันวิกฤติ
ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมมาเป็นระยะเวลายาวนาน ความก้าวหน้าที่จะต่อสู้ฝ่าฟัน
อุปสรรค กล้าที่จะปฏิเสธแนวคิดเดิม มีความอดทน แน่วแน่ วิริยะ อุตสาหะ เหล่านี้เป็นต้น

ตัวอย่างและบทเรียนที่สำคัญในการขยายผลสู่บุคคลอื่น ๆ ในวงกว้าง (ยงยุทธ ขจรธรรม,
2545) ปราชญ์ชาวบ้านได้มีการคิดค้น ลองผิดลองถูกจากการปฏิบัติจริง และยกระดับองค์ความรู้
ขึ้นมาเป็นภูมิปัญญาอีสาน โดยการสนับสนุนการดำเนินงานจากเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชน และ
ภูมิปัญญาเหล่านี้ก็ไม่ได้อยู่นิ่งมีการพัฒนาขึ้นไปเรื่อย ๆ ได้รับการขยายผล ถูกทำให้เป็นโรงเรียน
ชุมชนอีสาน ประสานงานก่อตั้งโดยอาจารย์เสน่ห์ จามริก (จารีรัตน์ ปรกแก้ว, 2548) และการดำเนิน
ชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงของปราชญ์ชาวบ้านได้ประสบผล และสามารถขยายวิถีคิดและวิถี
ปฏิบัติแก่บุคคลสนใจอื่น ๆ อย่างหลากหลาย

2. กระบวนการจัดการความรู้ในด้านเศรษฐกิจพอเพียง

องค์ความรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงแม้จะมีอยู่ในชุมชน แต่ก็อยู่อย่างกระจัดกระจาย และ
รูปแบบการขยายขององค์ความรู้ไปสู่บุคคลอื่น ๆ เป็นเรื่องที่น่าท้าทาย การที่จะติดอาวุธการเรียนรู้
เหล่านี้แก่คนรุ่นใหม่ และต่อคนรุ่นกลางให้ได้ ก็จะต้องให้เกิดทางเลือกสำหรับคนรุ่นใหม่และคน
รุ่นกลาง ไม่ให้หลังไหลเข้าไปใช้แรงงานที่กรุงเทพฯ หหมด ให้เขาได้ตระหนักถึงความสำคัญด้าน
อาชีพเกษตรกรรม ให้เขามีปัญญามีความต้องการอยากสร้างภาคเกษตรด้วยตนเอง ซึ่งกระบวนการ
จัดการความรู้นี้ถึงแม้จะมีอยู่บ้างก็อยู่อย่างกระจัดกระจาย จำเป็นต้องมีกระบวนการจัดการความรู้ที่
เกิดพลัง ดังนั้นปัญหานี้จึงเป็นสิ่งท้าทายสำหรับโครงการชุมชนเป็นสุข

3. พลังทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

ถึงแม้การพัฒนาความเจริญด้านเศรษฐกิจที่ผ่านมา จะมีผลกระทบต่อระบบนิเวศ การ
ทำลายสิ่งแวดล้อม การแปลงทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นเงิน มีผลกระทบต่อความเสื่อมโทรมของ
ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมและปริมาณทรัพยากรธรรมชาติที่ร่อยหรอลง อย่างไรก็ตามประเทศไทย
ไทยนับว่ายังคงมีทรัพยากรธรรมชาติที่หลงเหลืออยู่ และหากมีระบบการจัดการที่ดีก็จะสามารถฟื้น
คืนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมคืนมาได้ และปัญหานี้จึงเป็นสิ่งท้าทายสำหรับโครงการชุมชนเป็นสุข
เช่นกัน

4. พลังทางศาสนาและวัฒนธรรมประเพณี

ชนบทของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคอีสานยังคงมีร่องรอยของวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม สืบทอดหลงเหลืออยู่ วัฒนธรรมการเอื้ออาทร ช่วยเหลือกันยังมีให้เห็นในชนบทที่सानที่เก่าแก่มากมาย ไม่ว่าจะเป็นประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ ประเพณีการลงแขกดำนา/เกี่ยวข้าวเพื่อช่วยเหลือกันและกันด้านแรงงาน และเป็นการสานสัมพันธ์อันดีด้วย การบายสีสู่ขวัญเพื่อให้กำลังใจซึ่งกันและกันทั้งยามประสบโชคดีและยามเจ็บป่วย นอกจากนี้วัฒนธรรมความรักและเอื้ออาทรระหว่างเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว ชาวบ้านยังมีประเพณีความรักและเคารพต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม เช่น การเปรียบดินเป็นแม่ธรณี เปรียบน้ำเป็นแม่คงคา เปรียบข้าวเป็นแม่โพสพ เปรียบต้นไม้เป็นรุกขเทวดา เป็นต้น และยังมีพิธีกรรมสักการะ กราบไหว้บูชาต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม

5. พลังจากเครือข่าย

ชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน มีได้้อยู่อย่างโดดเด่น อันที่จริงมีชุมชนชนบท ซึ่งมีสถานะแบบเดียวกัน กระจายอยู่ทั่วไป หลายชุมชนมีการแลกเปลี่ยน ไปมาหาสู่กันเป็นประจำ และนอกจากนี้ กลุ่มปราชญ์อีสาน ได้มีการสนับสนุนให้เกิดเครือข่ายเพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ซึ่งเป็นพลังอีกอย่างหนึ่ง นอกเหนือจากเครือข่ายภายในกลุ่มปราชญ์แล้ว ยังมีเครือข่ายจากภายนอก อย่างเช่น กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งได้เข้าไปทำงานร่วมกับกลุ่มปราชญ์อีสานอย่างทุ่มเท เครือข่ายและความร่วมมือเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านมี และเป็นทุนหรือเป็นพลังที่จะผลักดันให้เกิดการพัฒนาต่อไป

เศรษฐกิจพอเพียง : วิธีการบรรลุความเป็นสุขของชุมชน

โครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานฯ มีเป้าหมายในการบรรลุในสุขภาวะด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุขภาพ ซึ่งผลการประเมินโครงการโดย นางลักขณ์ สุพรรณไชยมาตย์ และคณะ (2549) ที่ศึกษาในกลุ่มสมาชิกโครงการ โดยอาศัยตัวชี้วัดที่โครงการกำหนดไว้ทั้ง 5 ด้าน สามารถสรุปผลการเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่าเกษตรกรในเครือข่ายฯ มีสัดส่วนการทำเกษตรผสมผสานเพิ่มขึ้นในรูปแบบเกษตรประณีต 1 ไร่ มีการให้ความสำคัญเรื่องการออมน้ำมากขึ้นซึ่งเพียงพอต่อความต้องการ ส่วนการใช้สารเคมีจำพวกปุ๋ยเคมี สารกำจัดศัตรูพืชและยาฆ่าหญ้า เกษตรกรได้ตระหนักถึงพิษภัยมากขึ้นจึงมีการลดการใช้สารเคมี และใช้วิธีการบำรุงดิน ด้วยการใส่ปุ๋ยอินทรีย์ รวมถึงการดูแลอนุรักษ์ธรรมชาติโดยการออมต้นไม้โดยมีการปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และไม้ใช้สอยเพิ่มขึ้นจากเดิม

2. ด้านเศรษฐกิจ มี 3 ประเด็น ได้แก่ หนี้สินครัวเรือน การออมเงิน การลดรายจ่าย การทำบัญชีรับ-จ่ายครัวเรือน และการออมสัตว์ ซึ่งในด้านหนี้สินและเงินออม พบว่าหนี้สินของเกษตรกร

ต้นแบบมีแนวโน้มลดลง ในขณะที่เงินออมเพิ่มขึ้น โดยเกษตรกรต้นแบบเกือบครึ่งหนึ่งทำบัญชีรับ-จ่ายของครัวเรือนทุกเดือน สิ่งที่น่าสนใจคือเกษตรกรสามารถลดรายจ่ายด้านอาหารลงได้ โดยมีการใช้พืชผักและสัตว์จากพื้นที่ของตนเพิ่มขึ้น สำหรับการออมสัตว์พบว่าโดยเฉลี่ยมีการเลี้ยงสัตว์อื่นเพิ่มขึ้น

3. **ด้านสังคม** พบว่ามีครอบครัวเกษตรกรต้นแบบ มีสมาชิกครอบครัวกลับมาจากการทำงานที่ต่างจังหวัดเพิ่มขึ้น โดยเป็นการกลับมาเพื่อช่วยเหลืองานด้านการเกษตรกรรมของครอบครัว ในด้านการมีเวลาให้ครอบครัว พบว่า เกษตรกรเครือข่ายมีเวลาให้ครอบครัวมากขึ้น และมีสัดส่วนของครอบครัวที่เลิกเล่นการพนันเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน

4. **ด้านสุขภาพ** ในด้านการมีสุขภาพแข็งแรงของทุกคนในครอบครัว และความสะอาดของอาหารเพิ่มขึ้นนั้นมีแนวโน้มดีขึ้น ครอบครัวที่ทุกคนในครอบครัวสุขภาพแข็งแรงไม่มีใครเจ็บป่วย ในขณะที่การเลิกเหล้าและการเลิกบุหรี่นั้นลดลง

5. **ด้านวัฒนธรรม** ได้แก่ การมีการรวมกลุ่ม และกลุ่มมีกิจกรรมช่วยแก้ปัญหาสมาชิกพบว่าเกษตรกรต้นแบบมีการรวมกลุ่มกันในปีแรก และปีที่ 3 ทุกคน ในขณะที่การที่กลุ่มมีส่วนช่วยแก้ปัญหาที่เพิ่มจากในปีแรก ในปี 3 ทั้งนี้จากการสังเกตและร่วมกิจกรรมเครือข่ายฯ สังเกตได้ถึง การมีน้ำใจต่อกันของเกษตรกรต้นแบบ เช่นมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน ร่วมแรงช่วยเหลืองานของสมาชิกเครือข่ายฯ

การพึ่งตนเอง : สิ่งที่ชาวบ้านอยากจะเป็น

การพัฒนาเศรษฐกิจตามวิถีของชาวบ้าน จึงมิได้มุ่งที่จะสร้างความมั่นคง หรือความเติบโต แต่เข็มมุ่งของการพัฒนาแบบนี้ก็คือ การพึ่งตนเองในด้านต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นในรายละเอียด ดังนี้

1. **พึ่งตนเองทางจิตใจ** สมาชิกที่เข้าร่วมโครงการโดยส่วนใหญ่จะมีความสนใจในแนวทางการพึ่งตนเองเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว และก่อนเข้าร่วมโครงการสมาชิกทุกคนจะต้องได้รับการอบรม วปอ เพื่อปรับกระบวนการคิด วิเคราะห์ตนเอง และสร้างความตระหนักในการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ และพบว่าการจัดอบรม วปอ นั้นสามารถปรับเปลี่ยนความคิดของสมาชิกได้ค่อนข้างมาก แต่อย่างไรก็ตามกลวิธีอื่น ๆ ได้แก่การเข้าร่วมประชุมสัญจรไปเยี่ยมพื้นที่ต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ การมีเครือข่ายฯ คนที่มีความสนใจคล้ายคลึงกันและได้ร่วมแลกเปลี่ยนกัน การเข้าร่วมเรียนรู้ที่ศูนย์เรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ เป็นกลวิธีที่ปรับแนวคิดเพื่อการพึ่งตนเองอยู่ตลอดเวลา จึงอาจกล่าวได้ว่า สมาชิกเครือข่ายฯ เกือบทุกคนต่างมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนเองนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ ดังที่เกษตรกรในเครือข่ายฯ หลายคนบอก “เมื่อก่อนพวกเราถูกมองว่าเป็นคนบ้าที่เอาหน้ามาทำไร่สวนผสม แต่ปัจจุบันนี้เรามีเพื่อนฝูงที่สนใจคล้ายกัน จึงไม่กลายเป็นคนแปลกประหลาด”

2. **พึ่งตนเองทางสังคมและวัฒนธรรม** กระบวนการดำเนินงานของโครงการนี้ได้ยึดหลักการดำเนินงานตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยเชื่อมโยงกับสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวอีสาน จะเห็นได้จากหลายกิจกรรมที่โครงการดำเนินการขึ้น ได้แก่ การส่งเสริมให้คนคืนถิ่นเพื่อกลับมาพลิกฟื้นอาชีพเกษตรกรรมให้ดำรงอยู่อย่างมีคุณภาพ และจะเห็นได้ชัดจากการประเมินว่าครอบครัวของเครือข่ายฯ สามารถสร้างงานเพิ่มและทำให้สมาชิกในครอบครัวที่อพยพไปอยู่ต่างถิ่นนั้นอพยพกลับมาอยู่พร้อมหน้าพร้อมตากันมากขึ้น นอกจากนี้โครงการยังส่งเสริมให้มีการฟื้นฟูภูมิปัญญาการรักษาแบบพื้นบ้าน ส่งเสริมการใช้และการปลูกสมุนไพรในไร่นาสวนผสม และนอกจากนั้นสมาชิกเครือข่ายฯ ได้ร่วมกันฟื้นฟูวัฒนธรรมต่าง ๆ ที่เป็นการเคารพทรัพยากรธรรมชาติ การแลกเปลี่ยนสิ่งของกัน การร่วมลงแขกทำกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

3. **พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ** การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติเป็นเป้าหมายหลักประการหนึ่งที่โครงการตั้งเป้าไว้ โดยได้มุ่งไปที่การอนุรักษ์ดิน น้ำ และต้นไม้ โครงการได้ขับเคลื่อนโดยการนำผู้นำท้องถิ่น ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้าน เกษตรกรต้นแบบ และสมาชิกเครือข่ายฯ ให้ส่งเสริมและดำเนินการในด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า โดยเริ่มจากพื้นที่ของสมาชิก สมาชิกส่วนใหญ่จะอนุรักษ์ทรัพยากรโดยการลด ละ เลิกการใช้ปุ๋ยเคมี และใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หรือวิธีทางชีวภาพทดแทน การอนุรักษ์น้ำโดยการเพิ่มพื้นที่เก็บกักน้ำ และขณะเดียวกันก็ปลูกต้นไม้อย่างหลากหลาย ในบางแห่งเมื่อดำเนินการในพื้นที่ของตนเองแล้ว มีการร่วมมือกับชุมชนเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของสาธารณะด้วย

4. **พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี** การเรียนรู้อย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของบริบทแวดล้อมเป็นสิ่งที่จำเป็นที่จะต้องมี โครงการฯ ได้ประสานงานให้มีกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องของสมาชิกในเครือข่ายฯ โครงการได้จัดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพ โดยมีการประชุมสัญจรไปตามศูนย์เรียนรู้ต่าง ๆ การประชุมและแลกเปลี่ยนระหว่างศูนย์การเรียนรู้ ได้จัดเวทีประชุมสัญจรแต่ละครั้งมีการตั้งคำถาม และช่วยกันระดมสมองเพื่อหาคำตอบแล้วบันทึกไว้อย่างเป็นระบบ มีบางคำถามที่ภูมิปัญญาชาวบ้านและเครือข่ายฯ ไม่สามารถตอบปัญหา จึงต้องทำการค้นหาความจริงด้วยการวิจัย จึงมีเวทีร่วมระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการที่สนใจมาช่วยกันนำคำถามที่ยังตอบไม่ได้มาช่วยกันค้นหาความจริง โดยการร่วมกันทำ

5. **พึ่งตนเองในทางเศรษฐกิจ** การทำเกษตรผสมผสานของสมาชิกในโครงการสามารถบรรลุการพึ่งพาตนเองในด้านเศรษฐกิจได้ จากการประเมินผลของโครงการพบว่าสมาชิกเกือบ 95% ทำเกษตรผสมผสานและอยู่ในระดับ“มีอยู่มีกิน” และถึงระดับ “เหลือกินและขายได้” ในด้านหนี้สินและเงินออม พบว่าหนี้สินของเกษตรกรในเครือข่ายฯ ยังคงอยู่ในระดับเดิม ในขณะที่เงินออมเพิ่มขึ้น ในทางตรงกันข้ามหนี้สินโดยเฉลี่ยของกลุ่มเกษตรกรนอกเครือข่ายฯ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นแต่เงินออมมีแนวโน้มลดลงโดยเฉลี่ยแล้วในปีแรกของโครงการเกษตรกรในเครือข่ายฯมี

หนี้สินเฉลี่ย 65,735 บาทต่อครัวเรือน และเงินออม 10,647 บาทต่อครัวเรือน และเมื่อสิ้นสุดโครงการ ครัวเรือนมีหนี้ลดลงโดยเฉลี่ย คือ 65,423 บาท ในขณะที่เงินออมเพิ่มเป็น 16,742 บาท กลุ่มนอกเครือข่ายฯ นั้นหนี้สินในปีที่ 3 เพิ่มจากปีที่ 1 คือเพิ่มจาก 62,570 บาท เป็น 71,322 บาท แต่เงินออมเฉลี่ยลดลงจาก 12,944 บาท เป็น 6,917 บาท อย่างไรก็ตามจำนวนหนี้สินหลังโครงการสิ้นสุดมากกว่าเงินออม ประมาณ 4 เท่าในกลุ่มเครือข่ายฯ และประมาณ กว่า 10 เท่าในกลุ่มนอกเครือข่ายฯ อาจกล่าวได้ว่าการทำเกษตรผสมผสานนั้นอาจส่งผลต่อการมีเงินออมที่เพิ่มขึ้นในกลุ่มสมาชิกในเครือข่ายฯ

กระบวนการในการก้าวไปสู่การพึ่งตนเอง

ความพยายามที่จะก้าวไปสู่สิ่งที่ชาวบ้าน “อยากจะเป็น” คือ การพึ่งตนเองนั้น โครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพอย่างยั่งยืน ได้ใช้หลัก 3 อย่าง คือ การสร้างองค์ความรู้ การเคลื่อนสังคม และการผลักดันเชิงนโยบาย หลัก 3 อย่างนี้ เรียกว่าทฤษฎีสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา ที่เสนอโดยศาสตราจารย์ประเวศ วะสี ซึ่งมีการดำเนินการดังนี้

1. การสร้างองค์ความรู้

นับว่าเป็นสิ่งสำคัญยิ่งต่อการแก้ปัญหาต่าง ๆ ให้ลุล่วงไปได้ จากการสรุปบทเรียนพบว่า ต้องมีชุดความรู้ที่ทำให้คนพึ่งตนเองได้ และสามารถจัดการให้คนที่พึ่งตนเองได้มารวมตัวกันเพื่อพึ่งพากันเองได้อันจะมีผลให้พึ่งตนเองได้มากขึ้น มีความสมดุล และที่สำคัญคือ มีความสุข ซึ่งความรู้ดังกล่าวนี้มีอยู่แล้วใน “ภูมิปัญญา” ชาวบ้าน และเทคโนโลยีของชาวบ้าน ขาดแต่เพียงการบันทึกและรวบรวมอย่างเป็นระบบ จึงได้จัดเวทีประชุมสัญจรไปตามศูนย์การเรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านเพื่อผลักดันเป็นเจ้าภาพแล้วตั้งคำถามช่วยกันระดมสมองเพื่อหาคำตอบแล้วบันทึกไว้อย่างเป็นระบบเดือนละครั้ง แต่ก็มีบางคำถามที่ภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีที่เหมาะสมไม่สามารถตอบปัญหาได้หมด จึงต้องทำการค้นหาความจริงด้วยการวิจัย จึงมีเวทีร่วมระหว่างปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการที่สนใจมาช่วยกันนำคำถามที่ยังตอบไม่ได้มาช่วยกันค้นหาความจริง โดยการร่วมกันทำโครงการวิจัย ที่เป็นการประสานงานจากหลายฝ่าย ทั้งส่วนของมูลนิธิฯ ที่มีบทบาทด้านบริหารจัดการและประสานงานกับแหล่งทุน เช่น สกว. รวมทั้งนักวิชาการพื้นที่ร่วมเรียนรู้และปราชญ์ชาวบ้านเป็นนักวิจัย ทุกฝ่ายได้ร่วมกันจัดวางระบบการทำงานและจัดวางรูปแบบการเกิดเวทีวิจัยชุมชนของแต่ละศูนย์เรียนรู้

ในพันธกิจนี้จึงมียุทธศาสตร์ที่จะรวบรวมภูมิปัญญาชาวบ้าน และเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาวิเคราะห์ และสังเคราะห์เป็นชุดความรู้อาศัยกระบวนการวิจัยชุมชน เพื่อชุมชน โดยชุมชน และมองชุมชนมาขับเคลื่อน จึงเกิดเป็น

1. เวทีประชุมสัญจรไปตามศูนย์เรียนรู้ของปราชญ์ชาวบ้านทุกเดือน
2. เวทีวิจัยชุมชนเพื่อชุมชน โดยปราชญ์ชาวบ้านร่วมกับนักวิชาการที่สนใจ

3. เวิร์กช็อปประเมินผลเพื่อให้นักวิชาการที่สนใจเข้าไปติดตามดูความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการพัฒนาโดยทีมประเมินผล

2. การเคลื่อนสังคม

ในการเคลื่อนสังคมได้ใช้ศูนย์การเรียนรู้ 13 ศูนย์ และชุมชน 200 แห่ง เป็นแกนกลาง เป้าหมายคือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด โดยมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ การจัดตั้งและการฝึกอบรมเกษตรกรต้นแบบ การเชื่อมโยงระหว่างเกษตรกรต้นแบบและปราชญ์ การจัดเวทีในระดับหมู่บ้านเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างเกษตรกรเป้าหมาย และเกษตรกรต้นแบบ การดำเนินการต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ มีองค์กรพันธมิตร 4 กลุ่ม ให้การสนับสนุนการทำงานของปราชญ์ ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) สำนักงานป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ปปส.) กลุ่มเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และกลุ่มอื่น ๆ นอกจากนี้มีการพัฒนา การสื่อสาร เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงภายในขบวนของการขับเคลื่อนสังคม อย่างเช่นวารสารคำคุณ จดหมายข่าวบ้านปราชญ์ชาวบ้านอีสาน จดหมายข่าวข่าวทันประชาคม เป็นต้น

3. การผลักดันเชิงนโยบาย

การผลักดันเชิงนโยบายของโครงการชุมชนเป็นเน้นการผลักดันนโยบายในระดับพื้นที่ ได้แก่ การเชื่อมโยงกับองค์กรบริหารส่วนตำบล และหน่วยงานราชการระดับอำเภอ ได้แก่ นายอำเภอ และเกษตรอำเภอ โดยมูลนิธิได้สนับสนุนให้แต่ละศูนย์เรียนรู้ได้มีการจัดประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างสมาชิกของศูนย์เรียนรู้ และองค์กรบริหารส่วนตำบล เพื่อจัดโอกาสให้เอื้อต่อการผลักดันนโยบาย

ในด้านการผลักดันนโยบายระดับชาติ เป็นเพียงกระบวนการเตรียมข้อมูลเพื่อรอจังหวะเวลาที่เหมาะสม ที่เอื้อต่อการผลักดันเชิงนโยบาย

กรณีศึกษา : เวิร์กช็อปกลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน

จากเวทีการเสวนาของกลุ่มปราชญ์ชาวบ้านในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2550 พบว่า การปลูกป่าใช้หนี้ เป็นแนวคิดที่เกิดจากสภาพปัญหาเรื่องหนี้สินและการหาทางออกของหนี้สินของเกษตรกร ซึ่งถือเป็นประเด็นที่มีความสำคัญในระดับประเทศ การนำเงินมาปลดหนี้ของเกษตรกรทำได้ยาก สาเหตุเนื่องมาจากเกษตรกรโดยส่วนใหญ่เป็นหนี้แบบผูกพัน โดยลักษณะการปฏิบัติที่มีมาโดยตลอดคือการกู้ยืมหนี้ใหม่มาใช้หนี้เก่า ทุนที่ได้รับมาจึงกลายเป็นหนี้เนื่องจากไม่เพียงพอต่อความต้องการของบุคคล ทำให้ปราชญ์ชาวบ้านเกิดแนวคิดในการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ ซึ่งในมุมมองของปราชญ์ชาวบ้านเชื่อว่าการปลูกต้นไม้จำนวน 10,000 ต้น นั้นสามารถนำเงินมาใช้หนี้ได้ภายใน 1 ปี โดยมองว่าการปลูกต้นไม้เป็นการฝากเงินอีกประเภทหนึ่ง ซึ่งดอกเบี้ยที่ได้รับนั้นมากกว่าดอกเบี้ยของการฝากเงินในธนาคาร เนื่องจากการออมในธนาคารนั้นมีข้อจำกัดในเรื่องของเงื่อนไข

การบริหารงาน การปลูกต้นไม้นอกจากจะทำให้เกิดแหล่งอาหารของประชาชน รวมถึงเป็นการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้วนั้น ยังถือว่าเป็นการออมโดยธรรมชาติอีกด้วย

การหลุดพ้นจากสถานะหนี้สิน

กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านได้เสนอแนวทางการแก้ปัญหาเรื่องหนี้สิน ที่ต้องเริ่มพิจารณาจากโครงสร้างของแต่ละครอบครัวเป็นส่วนประกอบ และยึดแนวทางในการปลดหนี้จากการปลูกต้นไม้ เพราะหากปลูกต้นไม้ประมาณ 10-20 ปี นั้นจะทำให้ชาวบ้านมีรายได้ เพราะการปลูกต้นไม้ที่มีใบ มีดอก มีผล ทำให้เกิดความคิดที่จะนำผลผลิตที่ได้รับนั้นมาประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นผลประโยชน์ที่ได้รับนั้น คือ ได้ต้นไม้ที่จะนำไปค้าประกันการกู้ยืมเงินกับเจ้าหนี้ ได้ใจในกระบวนการเอาใจใส่ดูแล ได้ทุนในการใช้ชีวิตซึ่งเป็นแหล่งทุนทางการเงิน ทุนอาหาร และทุนทางสังคม และได้การออม ทั้งการออมทุน ออมเงิน ออมทรัพยากรให้กับลูกหลาน โดยยึดเป็นเป้าประสงค์หลักในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่เริ่มจากแนวความคิดในเรื่องการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ จึงเปรียบเสมือนกลยุทธ์ และอุบายให้เกษตรกรเกิดความขยันในการทำงานโดยการพึ่งตนเอง ดังที่พ่อคำเต๋อง ภาณี กล่าวไว้ว่า “ต้นไม้เป็นตัวออม เพราะต้นไม้สามารถจับฤดูกาล จับน้ำ จับธรรมชาติมาได้ จากต้นไม้ที่โตขึ้นเรื่อย ๆ แต่เราต้องมีแนวคิดในการปลูกพืชผักชนิดอื่นแซมด้วย เช่น พริก กลั้วย สะเดา มะเขือพวง หรือผักชนิดต่าง ๆ ไม่ใช่แค่ปลูกต้นไม้เพียงอย่างเดียว อย่างปลูกไผ่ยืนต้นเพียงอย่างเดียว ต้องมีการปลูกพืชผักที่กินได้เข้ามาด้วย ซึ่งกว่าต้นไม้จะโตเราก็สามารถนำผลผลิตเหล่านั้นมาบริโภคมาขายได้ และพอต้นไม้โตอาหารตามธรรมชาติก็จะกลับมา เราจึงต้องเน้นการปลูกต้นไม้แบบผสมผสาน” และพ่อชาติ มาระแสง กล่าวว่า “ป่าเป็นทุนทางธรรมชาติ เป็นสวัสดิการทางธรรมชาติ มีประโยชน์แก่ดิน ระบบนิเวศน์ มีประโยชน์แก่นุญษ์และสัตว์โลก ซึ่งถือว่าเป็นประโยชน์ที่เกื้อกูลกัน การปลูกป่าจึงเป็นแนวคิดเพื่อหาความสุขและความสมดุลทางธรรมชาติและมนุษย์ ป่าไม้เป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นชุมทรัพย์พลังงานที่มีคุณค่ามหาศาล สามารถลดภาวะโลกร้อนได้”

ในขณะเดียวกันหน่วยงานทางสถาบันการเงิน คือ ธกส. เห็นพ้องกันว่า การออมต้นไม้ นั่นถือเป็นการออมที่เห็นเป็นรูปธรรม ออมแล้วได้ผลมากกว่าดอกเบี้ยวทั้งหลาย คือ การออมธรรมชาติ เนื่องจากจะทำให้เกิดความสมดุลทางธรรมชาติกลับมา และสิ่งอื่น ๆ นั้นจะกลับมาตามวิธีการออมแบบธรรมชาติ แต่โครงการการปลูกต้นไม้ใช้หนี้ที่ไม่ประสบผลสำเร็จในช่วงแรกนั้น เนื่องมาจากคนโดยส่วนใหญ่ยังไม่ค่อยลงมือปฏิบัติ เพราะชาวบ้านไม่ได้นึกถึงการพึ่งตนเอง ความคิดของเราถูกฝังรากลึกในเรื่องของกิเลส การอยากได้อยากมี และเกษตรกรส่วนใหญ่นำที่ดินของตนเข้าไปอยู่กับสถาบันการเงินทั้งหมด เกษตรกรเป็นเจ้าของนาไม่แท้จริงเป็นเพียงผู้เช่าที่ดินเท่านั้น ทำให้ก่อเกิดหนี้ท่วม มีหนี้พอกพูน โอกาสในการเข้าถึงโครงการปลูกต้นไม้ใช้หนี้

นั้นมากยิ่งขึ้น ซึ่งแนวคิดที่ว่า การปลูกต้นไม้เป็นเครื่องมือ แต่ไม่สามารถนำมาใช้หนี้ได้หมด โดยเครื่องมือจะเป็นประโยชน์ก็ต่อเมื่อมีการชักชวนกันมาทำในสิ่งที่จะลดหนี้สินจึงจะทำให้ประชาชนเกิดความอยู่ดีมีสุขอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะในเรื่องการลดภาวะหนี้สินสามารถทำได้โดยคิดการลดค่าใช้จ่าย โดยการพึ่งพาตนเอง นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวันนำไปสู่ความยั่งยืน ยกตัวอย่างจากการทำเกษตรประณีต 1 ไร่ การปลูกพืชผัก ซึ่งเป็นสิ่งที่มีอยู่ในบ้านอย่างเพียงพอ ซึ่งถือว่าความสุขที่เกิดขึ้นในชุมชนนั้นจะต้องเป็นความสุขที่แท้จริงและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรจะต้องดีขึ้น โดยแนวทางในการดำเนินกิจกรรมนั้นจะมี “ชุมชนต้นแบบ” โดยนำแนวคิดจากปราชญ์ชาวบ้านมาพัฒนาในการเข้าไปแนะนำกับเกษตรกร ซึ่งขับเคลื่อนกิจกรรมจะมีกลุ่มพนักงานที่เกี่ยวข้องโดยตรงนำแนวคิดปราชญ์ชาวบ้านมาใช้เพื่อให้เกิดความยั่งยืน และความเข้มแข็งของชุมชน

ในขณะที่เดียวกันหากต้องการให้ชุมชนเข้มแข็งนั้นจะต้องให้ชุมชนสามารถปลดพันธนาการขององค์กรในพื้นที่ให้ได้ ซึ่งทุกภาคส่วนต้องเล็งเห็นกระบวนการขับเคลื่อนทางสังคมที่มีเป้าประสงค์รวมอยู่ที่ชุมชน ซึ่งมีสองประเด็นที่สำคัญ ที่สามารถทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็งอย่างแท้จริง ได้แก่ ประเด็นที่หนึ่ง การดำเนินกิจกรรมต้องยึดหลักการมีส่วนร่วมขั้นสูงสุดจากทุกภาคส่วน เช่น สถาบันการเงิน สถาบันการส่งเสริมกิจกรรม สถาบันสื่อ เป็นต้น ถือว่าเป็นพื้นเพองที่ สำคัญที่จะนำมาสนับสนุนการดำเนินงาน ประเด็นที่สอง ชุมชนต้องมีการผนึกกำลังกัน มีการขยายกลุ่มให้เป็นองค์กร และขบวนการที่สามารถถล่มกรองข้อมูล รวมถึงการเชื่อมโยงเข้ากับภาคี ที่จะเข้ามาสนับสนุนส่งเสริมในส่วนที่ชุมชนขาดให้เต็ม ซึ่งเน้นการดำเนินงานจากปัจเจกไปสู่ องค์กร จากองค์กรไปสู่กระบวนการ และจากกระบวนการจะนำไปสู่ปรัชญาอย่างแท้จริง แต่การ ดำเนินกิจกรรมทั้งหมดทั้งมวลนั้นต้องอยู่ภายใต้ธรรมาภิบาลของชุมชนอย่างแท้จริง

ดังนั้นแนวคิดและต้นแบบจากเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านภาคีภาคอีสาน ในเรื่องการปลูก ต้นไม้ใช้หนี้ จะสามารถแก้ไขปัญหานี้สินของเกษตรกรได้จากการออมทางธรรมชาติ โดยมี เกษตรกรต้นแบบที่เป็นหัวใจและแกนหลักสำคัญที่จะเชื่อมโยงให้การดำเนินกิจกรรมดังกล่าว นั้น สามารถไปสู่กลุ่มเป้าหมายได้อย่างแท้จริง ซึ่งในการดำเนินการจะต้องมีการพัฒนาความรู้และ แนวความคิดถ่ายทอดสู่กลุ่มเยาวชนให้รู้จักรักและหวงแหนต้นไม้ รวมทั้งถ่ายทอดความรู้ในเรื่อง ของการเก็บเมล็ดพันธุ์ กระบวนการปลูก การดูแลรักษา เพื่อเป็นการปลูกจิตสำนึกให้เยาวชนนั้น เป็นผู้สืบทอดความรู้และแนวความคิดให้สามารถดำรงอยู่และพัฒนาต่อไป

กระบวนการสู่ความสำเร็จ

จากเวทีการเสวนาของกลุ่มประชาชนชาวบ้านในการดำเนินการในเรื่อง “การปลูกป่าใช้หนี้” นายแพทย์ อภิสิทธิ์ ชำรงค์วางกูร ได้ให้ข้อสรุปในการดำเนินการให้ประสบผลสำเร็จนั้นจะประกอบไปด้วยกระบวนการ 4 กระบวนการ คือ

2. การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เหมาะสม คือ การปลูกให้รู้คุณค่าของต้นไม้
3. การมีเทคนิคที่ดีพอ เช่น การทำเกษตรประณีต การเพาะกล้าต้นไม้แลกเปลี่ยน ซื่อขาย
4. การให้รางวัล ทั้งกับตนเองและเครือข่ายจะเป็นการเสริมพลังในการดำเนินกิจกรรม
5. การมีสื่อเป็นผู้ช่วยประชาสัมพันธ์ ในกิจกรรมที่กลุ่มดำเนินการ

ซึ่งเมื่อมีการร่วมมือในการทำกิจกรรมในการจัดการกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การนำเทคนิคในการปลูก การดูแลรักษา การให้รางวัลกับสมาชิกกลุ่มที่สามารถปลูกต้นไม้ให้เจริญเติบโต รวมถึงการที่มีสื่อดี ๆ เป็นผู้ช่วยในการประชาสัมพันธ์ ดีแต่การทำกิจกรรม การทำความดีจะสามารถทำให้เกิดการสร้างคน การสร้างป่า การสร้างชุมชน รวมถึงการสร้างชาติที่ประชาชนสมาชิก และเครือข่ายต้องการนั้นสามารถเกิดเป็นเรื่องจริงได้

การผลักดันนโยบายเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง

จากกรณีศึกษาในเวทีเสวนากลุ่มประชาชนชาวบ้านภาคีภาคอีสาน พบว่า การผลักดันโครงการชุมชนในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ภาครัฐควรจะสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมเรื่องเศรษฐกิจครัวเรือน เศรษฐกิจชุมชนโดยการพึ่งตนเอง เพื่อให้ครัวเรือนและชุมชนสามารถพึ่งตนเอง และเป็นฐานรากที่แข็งแกร่งในระดับชาติด้วยรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การปลูกต้นไม้ใช้หนี้ วนเกษตรของครัวเรือน การทำเกษตรปลอดสารพิษ เป็นต้น

บทที่ 4

น้ำ ป่า นกเกลือ : ปรับวิธีการจัดการทรัพยากรที่สร้างทุกข์สู่การจัดการที่สร้างสุข

ความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชนและสังคม ส่วนหนึ่งมาจากรากฐานความอุดมสมบูรณ์และความยั่งยืนของทรัพยากร การพัฒนาที่ผ่านมา ที่มุ่งสร้างความเติบโต มักจะใช้วิธีการขุดค้นเอาทรัพยากรธรรมชาติมาเพื่อสร้างความเติบโต และกระแสพัฒนาที่มุ่งไปสู่ความเติบโต ได้ทำให้วิถีการจัดการทรัพยากรเปลี่ยนไปจากการใช้ทรัพยากรเพื่อยังชีพ ไปสู่การแสวงหาความมั่นคง ถึงแม้ว่าวิถีการจัดการทรัพยากรในรูปแบบดังกล่าว จะทำให้สังคมมีโภคทรัพย์เพิ่มขึ้น แต่ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรก็นำไปสู่ทุกข์ของคนจำนวนมาก แน่แน่นอนที่สุดว่าเราไม่สามารถที่จะย้อนกลับไปสู่วิถีการจัดการแบบยังชีพ แต่การพัฒนาที่จะให้บรรลุถึงความอยู่ดีมีสุข จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนการจัดการทรัพยากรที่จะนำไปสู่ความสมดุลของทั้งธรรมชาติและสังคมมนุษย์

ชุดของประสบการณ์ในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติชี้ให้เห็นถึงทุกข์และสุขตามวิถีอีสานมีจำนวนมาก ซึ่งโดยทั่วไปเกี่ยวกับฐานทรัพยากรเรื่อง น้ำ ป่า เกลือ

1. กรณีการจัดการเรื่อง “น้ำ”

การจัดการเรื่องน้ำ มีพื้นที่กรณีศึกษา 3 พื้นที่ ได้แก่ 1) บ้านโคกเมือง ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์ 2) พื้นที่ลำปะทาว : บ้านนาฝาย ตำบลนาฝาย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ 3) พื้นที่ลำพะเนียง : บ้านหนองปลาขาว ต.หนองปลาขาว อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

น้ำมีความสำคัญสำหรับชาวบ้าน ทั้งในแง่ที่เป็นปัจจัยการผลิตหรือทรัพยากรสำหรับการเกษตร และแหล่งน้ำยังเป็นแหล่งอาหารสำหรับชาวบ้าน ประสบการณ์ของชาวบ้านในอดีตหลายแห่งพบว่า มีความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเพียงพอในการทำเกษตรกรรม สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ โดยนำเอาพิธีกรรมความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เป็นประโยชน์ในการกำหนดกติกาข้อตกลงร่วมกันเพื่ออนุรักษ์ทรัพยากรน้ำของหมู่บ้าน โดยรูปแบบการจัดการน้ำของชาวบ้าน ได้แก่

3) บ้านโคกเมือง ตำบลจระเข้มาก อำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

มีระบบการจัดการน้ำของชุมชนในอดีตเพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์อย่างทั่วถึง ได้แก่ ระบบการจัดการน้ำด้วยการทำฝายดินในคลองปูน หรือ ห้วยปูน ระบบการจัดการน้ำ “ลำไส้ไก่” (ภาษาภาคกลาง) หรือ “แห่” “ขาแค” (ภาษาอีสาน) ระบบการจัดการน้ำเหมืองนา และระบบการจัดการน้ำ บาราย หรือ ทะเลเมืองต่ำ ดังนี้

ระบบการจัดการน้ำด้วยการทำฝายดินในคลองปูน หรือ ห้วยปูน ลักษณะของดินข้างล่างของลำห้วยเป็นหินปูนสีขาว ชาวบ้านจึงเรียกว่า ห้วยปูน ชาวบ้านสร้างเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ในการ

ทำนา เลี้ยงวัว ควาย หาปลา ทั้งฤดูฝนและฤดูแล้ง ซึ่งมีทั้งฝายดินที่เป็นของสาธารณะหมู่บ้านและส่วนตัว

ระบบการจัดการน้ำ “ลำไส้ไก่” (ภาษาภาคกลาง) หรือ “แห่” , “ขาแค” (ภาษาอีสาน) คือ ร่องระบายน้ำระหว่างฝายดิน เมื่อน้ำเริ่มเต็มฝายดิน ชาวบ้านต้องทำร่องระบายน้ำออกด้านข้าง เพื่อให้แรงไหลของน้ำปะทะฝายดินมาก ป้องกันไม่ให้ฝายดินขาด โดยไม่ต้องสูบน้ำ มีความยาวประมาณ 100 - 200 เมตร

ระบบการจัดการน้ำ เหมืองนา เป็นร่องระบายน้ำที่ชาวบ้านช่วยกันสร้างขึ้น โดยการสละที่ดินเล็กน้อยระหว่างเจ้าของที่นาฝั่งตรงข้ามกัน เพื่อเป็นเส้นทางสัญจรเข้านา แก้ไขปัญหาน้ำในแปลงนาที่มีมากเกินไปในยามน้ำหลาก และเป็นเส้นทางกรอพยพของปลาจากแปลงนาลงสู่ห้วยหนองน้ำธรรมชาติ แหล่งรองรับน้ำจากเหมืองนาของชาวบ้าน คือ ทะเลเมืองต่ำ หรือ บารายขนาดใหญ่ ความเชื่อเกี่ยวกับเหมืองนา ชาวบ้านเชื่อว่า เหมืองนา เป็นเส้นทางของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใช้เดินทาง ถ้าใครลบหลู่ เช่น ไปปิดเหมืองนา จะเจ็บไข้ได้ป่วย และต้องทำพิธีบวงสรวงเพื่อขอโทษขอภัย จึงหายเป็นปกติ

ระบบการจัดการน้ำ บาราย หรือ ทะเลเมืองต่ำ เป็นแหล่งน้ำขนาดใหญ่ พื้นที่ประมาณ 450 ไร่ มีความลึกประมาณ 4 เมตร ฝั่งเอียงลงไปตามความลึก พื้นล่างของดินเป็นหินลูกรังและขอบบารายมีศิลาแลง เรียงเป็นชั้นๆคล้ายกับบันได ใช้ประโยชน์เพื่อทำเกษตรกรรม ปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ปลูกผัก ยาสูบ หอม กระเทียม ฯลฯ เลี้ยงวัว และเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ปลา เมื่อดังฤดูน้ำหลาก ปลาจำนวนมากจากบารายก็จะไหลไปตามน้ำที่หลากลงสู่ท้องนาของชาวบ้าน เช่น ปลาช่อน ปลาก๋า (ข้างเหยียบ) ปลากมอ ปลาทราย ฯลฯ ระบบรับน้ำของบาราย มีทางน้ำไหลเข้า 2 ทาง คือ รับน้ำจากต้นน้ำอยู่บนภูเขา อีกด้านหนึ่งก็รับน้ำแปลงนาผ่าน “เหมืองนา” ของชาวบ้าน

2) พื้นที่ลุ่มต่ำ : บ้านนาฝาย ตำบลนาฝาย อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ

มีระบบการจัดการน้ำด้วยระหัดวิดน้ำ ใช้เพื่อผันน้ำจากลำปะทาวเข้าที่นา โดยต้องทำฝายกักเก็บน้ำ ใช้เสาไม้ปัก เฝือก (ไม้ไผ่สาน) และดิน เพื่อทดระดับน้ำให้สูงขึ้นและปิดทางน้ำให้ไหลไปบริเวณระหัดตั้งอยู่ เพื่อให้แรงไหลของน้ำหมุนใบพัดของของระหัดที่มีกระบอกลอยไม่ไผ่ติดอยู่กับวงของระหัดวิดน้ำ จากนั้นกระบอกลอยจะเทน้ำลงบนรางและส่งน้ำไปยังคลองไส้ไก่ขนาดเล็ก ปล่อยให้น้ำไหลเข้าสู่แปลงนาอีกทอดหนึ่ง

การใช้ประโยชน์และความคุ้มค่าของระหัดวิดน้ำ คือ ใช้ผันน้ำเข้านาเพื่อปลูกข้าวเหนียว ข้าวหอมมะลิ สร้างรายได้ในฤดูแล้งจะท่อน้ำเข้านาเพื่อปลูกผัก ปลูกถั่วลิสง ถั่วฝักยาว ข้าวโพด เป็นต้น อีกทั้งรายจ่ายในการผลิตลดน้อยลง เพราะไม่ต้องสิ้นเปลืองค่าน้ำมัน ได้ช่วยเหลือแก่ผู้ปลูกกันระหว่างคนที่มิระหัดวิดน้ำ ไม่มีความขัดแย้งหรือมีปัญหาเรื่องน้ำกันเลย เพราะถ้าระหัดของใครไม่หมุน ก็ใช้วิธีช่วยกันลงแรง เพื่อซ่อมฝายให้ระหัดวิดน้ำของเพื่อนหมุนได้ ซึ่งต้องมีการซ่อมแซมฝายและระหัดวิดน้ำทุกปี เพื่อให้ระหัดใช้ได้อยู่ตลอด ค่าใช้จ่ายปีละประมาณ 3,000 บาท

ในพื้นที่มีการใช้ระหัดวิดน้ำมาเป็นระยะเวลา ไม่ต่ำกว่า 100 ปีแล้ว โดยมีความเชื่อ คือ ในการ ดัดตั้งระหัดวิดน้ำตัวใหม่ในลำปะทาวเจ้าของระหัดวิดน้ำต้องมีพิธีบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทาง เจ้าแม่คงคา เพื่อขอขมา ด้วยการเลี้ยงเหล้าไหไก่ตัว

3) พื้นที่ลำพะเนียง : บ้านหนองปลาขาว ต.หนองปลาขาว อ.เมือง จ.หนองบัวลำภู

ในอดีตชาวบ้านในพื้นที่ลำพะเนียง มีระบบการจัดการน้ำที่สำคัญ ได้แก่ ฝายดิน เหมืองนาและรางน้ำ ดังนี้

ระบบการจัดการน้ำ ฝายดิน ใช้กักเก็บน้ำเพื่อทำการเกษตร การสร้างฝายดินใช้แรงงานคนเป็นหลัก ด้วยการขอความร่วมมือจากชาวบ้านที่มีนาอยู่ติดกับลำพะเนียงและชาวบ้านที่จะได้ใช้ประโยชน์จากฝายดินแห่งนี้มาช่วยกันสร้างฝายดิน ฝายดินแต่ละตัวสามารถส่งน้ำเข้ามาของชาวบ้านได้มากกว่า 1,000 ไร่ ในที่นาของชาวบ้านหลายๆ หมู่บ้านที่มีเขตติดต่อกัน

ระบบการจัดการน้ำ เหมืองนาและรางน้ำ ในช่วงฤดูฝน เมื่อน้ำเริ่มเต็มฝายดินแล้ว น้ำจะเอ่อสูงขึ้น ตามระดับเก็บกักของฝายดินที่ชาวบ้านทำ ส่วนสองข้างของฝายดิน ชาวบ้านก็มีการทำ “เหมืองนา” โดยการขุดเหมืองนาเป็นเส้นตรงผ่านนาของแต่ละคนที่ต้องการน้ำ แล้วทำระบบย่อยคือ คลองไส้ไก่ มีขนาดเล็กผ่านไปยังนาของคนที่อยู่ไกลและต้องการน้ำอีกต่อหนึ่ง สมัยก่อนชาวบ้านมีวิธีส่งน้ำด้วยรางน้ำ “ฮางน้ำ” คล้ายกับ “รางข้าวของหมู” โดยใช้ไม้หน้า 8 ประมาณ 3 แผ่นมาตีประกอบกัน ตีเป็นรางและต่อกับเหมืองนาส่งน้ำข้ามลำพะเนียงไปยังเหมืองนาอีกฝั่งหนึ่งของลำพะเนียงที่ต่ำลงไป

ระบบการจัดการน้ำดังกล่าวล้วนเป็นการจัดการน้ำที่คำนึงถึงระบบนิเวศน์และใช้ความแตกต่างของระบบนิเวศน์เป็นเครื่องมือในการจัดการน้ำ มีความเหมาะสมต่อสภาพพื้นที่เหมาะสมต่อระบบการผลิต และคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อีกทั้งเป็นการสร้างการมีส่วนร่วม เกิดความสามัคคีทั้งในและระหว่างหมู่บ้าน ไม่เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำร่วมกัน

อย่างไรก็ตาม ประสบการณ์ที่ได้กล่าวข้างต้นกลับถูกละเลย และถูกแทนที่ด้วยวิธีการจัดการน้ำ ที่ภาครัฐเป็นฝ่ายนำ และเป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจ เช่น การขุดลอกคลองและสร้างฝายคอนกรีต ซึ่งในบางพื้นที่มีการรุกกล้าที่ดินทำกินของชาวบ้าน การบูรณะและพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว มีการออกกฎระเบียบเพื่อจำกัดสิทธิการใช้ประโยชน์ดั้งเดิมของชาวบ้าน ขาดการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการดูแลรักษาทรัพยากรน้ำ ทำให้โครงการพัฒนาดังกล่าวไม่สามารถตอบสนองความต้องการและใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง และเกิดกรณีพิพาทระหว่างรัฐกับชาวบ้าน การพัฒนาและการจัดการน้ำรูปแบบดังกล่าวนี้ หลายแห่งได้ส่งผลให้เกิดทุกข์ในหมู่บ้านที่ได้รับผลกระทบด้วย

ภายใต้ปัญหาที่ได้กล่าวข้างต้น สิ่งที่ยากให้เกิดขึ้น หรืออยากให้เป็นคือ อยากให้ภาครัฐยอมรับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรน้ำ การยอมรับการมีส่วนร่วม

ดังกล่าวนี้ เกี่ยวข้องกับทั้งเรื่องสิทธิในทรัพยากรและการแสดงความคิดเห็นและออกแบบโครงการพัฒนาของภาครัฐที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ รัฐได้ให้ความเคารพสิทธิของท้องถิ่นในทรัพยากรน้ำ เช่น การเปลี่ยนชื่อห้วย หล่ง คลอง ต้องมีการรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้านและได้รับความยินยอมจากชาวบ้านเพื่อรักษาความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนเอาไว้

ประสบการณ์ของชาวบ้านทั้งสามแห่งชี้ว่า สามารถที่จะนำเข้าไปสู่เป้าหมายที่กล่าวข้างต้นได้ซึ่งมีกระบวนการและวิธีการที่หลากหลายแตกต่างกันออกไปในแต่ละถิ่นอย่างเช่น การอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำและลุ่มน้ำ มีกลุ่มพระสงฆ์ ตั้งวัดและกันเขตป่าไว้จำนวนหนึ่ง พร้อมทั้งสร้างจิตสำนึกให้กับชุมชนรอบข้างมาร่วมปลูกไม้เพิ่ม พื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยการเดินธรรมาภิบาล ไปตามชุมชน มีเวทีเสวนาประเด็นที่เกี่ยวข้อง ฝึกแกนนำชุมชน หรือผู้สนใจทำปุ๋ยชีวภาพ และมีกลุ่ม / องค์กรที่เป็นภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่น และศูนย์สิ่งแวดล้อมศึกษา ชมรมคีนน้ำใส ชมรมเด็กรักนก ซึ่งมีบทบาทสนับสนุนกิจกรรมของพระสงฆ์ ทั้งการประสานงาน การรวบรวมข้อมูล การเป็นวิทยากรกับเยาวชนกลุ่มอื่นๆ เป็นต้น การจัดการน้ำ 3) การแก้ไขปัญหาในปัจจุบันของชาวบ้าน

กรณีศึกษาเวทีเสวนามหกรรมสร้างสุขภาคอีสานประเด็น: เกลือป่า นา น้ำ รากเหง้าคนอีสาน

งานมหกรรมสร้างสุขอีสาน ครั้งที่ 2 ได้มีการเสวนาในเรื่อง “การจัดการน้ำอย่างไรให้มีความสุข” ซึ่งในการเสวนาในครั้งนี้ได้มีการถอดสรุปบทเรียนในพื้นที่กรณีศึกษา 2 พื้นที่ คือ พื้นที่ลำปะเทวะ จังหวัดชัยภูมิ และพื้นที่ลำพะเนียง จังหวัดหนองบัวลำภู ซึ่งสิ่งที่สะท้อนออกมาจากการเสวนาในครั้งนี้คือ รูปแบบการจัดการน้ำของชาวบ้านในแต่ละพื้นที่ ซึ่งความแตกต่างกันตามลักษณะของพื้นที่ พื้นที่ลำปะเทวะใช้รูปแบบของระหัดวิดน้ำ ส่วนพื้นที่ลำพะเนียงใช้รูปแบบเหมืองนา (ซึ่งรายละเอียดได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น)

ในกรณีการพิพาทระหว่างรัฐและชุมชน นอกจากการที่รัฐไม่ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาการจัดการน้ำของชาวบ้านแล้ว ในการดำเนินการต่าง ๆ โดยส่วนใหญ่รัฐมักจะไม่ชี้แจงรายละเอียดให้ชัดเจน อย่างเช่นในกรณีการขุดลอกลำพะเนียง ซึ่งในการแจ้งข้อมูล ทางรัฐได้แจ้งเพียงว่า คราวเรือนใดมีที่ดินติดลำพะเนียงให้มาลงชื่อ เมื่อชาวบ้านลงชื่อทางรัฐก็ได้ดำเนินการขุดลอกลำพะเนียงโดยขยายความกว้างออกไป จึงกินพื้นที่ของชาวบ้านที่อยู่ติดลำพะเนียง ในขณะนี้ได้ดำเนินการขุดมาเป็นระยะทาง 30 กิโลเมตรแล้ว ดังนั้นสิ่งที่ชาวบ้านต้องการจากรัฐ ก็คือ การดำเนินการใด ๆ ของรัฐ ควรมีการเปิดเผยข้อมูลให้ชัดเจนและครบถ้วน และควรให้ชาวบ้านได้เสนอความคิดเห็น และได้มีส่วนร่วมในการกระบวนการต่าง ๆ ทุกขั้นตอน

2. กรณีการจัดการเรื่อง “ป่า”

ในกรณีการจัดการเรื่องป่านั้น มีกรณีศึกษาคือ เครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ และเครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเซิน

1) เครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ

ป่าดงชุมคำ เป็นป่าผืนใหญ่ที่ครอบคลุม 4อำเภอ ได้แก่ อำเภอเขมราฐ อำเภอโพธิ์ไทร อำเภอกุดข้าวปุ้น และอำเภอตระการพืชผล จังหวัดอุบลราชธานี มีพื้นที่ประมาณ 122,000 ไร่ เหตุที่ชื่อ “ดงชุมคำ” เพราะมีหลุมทรงกลมขนาดใหญ่หลายแห่งบนลานหินในป่าดง และอาจมีทองคำกระจายทั่วไป เป็นเหมือนหลุมทองคำ

ป่าดงชุมคำเป็นแหล่งต้นน้ำที่สำคัญที่ชุมชนใช้ในการเกษตรและจับสัตว์น้ำหลายสาย เช่น ห้วยขุหลุ ห้วยทิ ห้วยชุมคำ นอกจากนี้ป่าดงชุมคำยังมีความหลากหลายของพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ เช่น ไม้เต็ง ไม้ยาง ไม้แดง ไม้ประดู่ ไม้พะยอม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นไม้ที่มีค่าทางเศรษฐกิจ (พวงทิพย์ กลิ่นจันทร์, 2546)

ในปี 2518 ได้มีการสัมปทานทำไม้ในเขตดงชุมคำ ทำให้มีคนอพยพเข้ามาบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อหาพื้นที่ทำกินและตั้งถิ่น โดยเริ่มจากการบุกเบิกที่นาคร้วเรือนละ 4-8 ไร่ จากป่าที่เคยรกทึบก็กลายเป็นพื้นที่นา คงเหลือไว้แต่เพียงทางโคก ซึ่งภายหลังได้กลายเป็น “ป่าหัวไร่ปลายนา” หรือ “ป่าครอบครัว” ซึ่งการปรับพื้นที่ในที่นาใหม่ก็ใช้เพียงจอบในการยกคันนาและใช้ควายไถ บางคร้วเรือนก็ใช้จอบขุด สับและเหยียบพอให้ราบ พืชที่ปลูกก็เป็นพืชที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ข้าว ถั่ว งา แตง เป็นต้น

- นอกจากการบุกเบิกเพื่อหาพื้นที่ทำกินแล้วผืนป่าแห่งนี้เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ทำให้ชาวบ้านในแถบนั้น ได้พึ่งพิงป่านี้ในฐานะเป็นแหล่งอาหารและเป็นหลักประกันที่มั่นคงของชีวิต ดังที่ผู้นำชุมชนได้บอกเล่า “เราไม่อด ไม่อยากมีอาหารกินตลอดทั้งปี ทั้งพืชผัก ผลไม้ป่า สัตว์ป่า แมลงนานาชนิด ยามเจ็บไข้ก็หาสมุนไพรจากป่า ผืนป่าแห่งนี้เป็น “ชีวิต” ของชาวบ้าน ความหลากหลายของพืชและสัตว์ สร้างอาหารให้ชาวบ้านได้อยู่ได้กิน สายน้ำที่ไหลผ่านลำห้วยทิ ลำห้วยชุมคำ คือแหล่งน้ำธรรมชาติที่ได้อาศัยกินใช้และทำการเกษตร ส่วนไม้ใช้สอยก็ได้จากป่านี้เหมือนกัน”

ถึงแม้จะมีการบุกรุกพื้นที่ป่าเข้ามาตั้งถิ่นฐานอย่างไร แต่สิ่งที่ถือได้ว่าชาวบ้านมีการจัดการกับป่า ก็คือในทุกหมู่บ้าน (ในยุคตั้งถิ่นฐาน) จะมีการตั้งศาลปู่ตา หรือเรียกว่า “ป่าปู่ตา” จะมีประมาณอย่างน้อยหมู่บ้านละ 1 ไร่ โดยมีความเชื่อว่าป่านี้นี้มีบรรพบุรุษช่วยรักษาและดูแล ดังนั้นป่านี้จึงห้ามตัด ห้ามฟัน นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีระบบจัดสรรที่ดินระดับครอบครัว โดยไม่มีเอกสารสิทธิ์ แต่ทุกคนในชุมชนรับรู้และยอมรับในกรรมสิทธิ์นั้น ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นนี้สะท้อนให้เห็นถึงระบบการจัดการป่าทั้งในระดับชุมชนและคร้วเรือนเมื่อครั้งอดีต

ต่อมาในปีพ.ศ. 2526 รัฐได้ประกาศให้ผืนป่าดงชุมคำเป็นป่าสงวนแห่งชาติ และสิ่งที่

ตามมาก็คือโครงการจัดสรรที่ทำกินให้กับราษฎรในเขตป่าสงวน ซึ่งชาวบ้านจะต้องอพยพจากพื้นที่ ชาวบ้านจึงได้รวมตัวกันเรียกร้องขอความเป็นธรรม จนโครงการฯยกเลิกไป นอกจากนี้ชาวบ้าน ต้องเผชิญกับนโยบายรัฐที่เข้ามาส่งเสริมโครงการอีสานเขียว โดยเข้ามาสนับสนุนให้ปลูกยูคา ลิปตัส ซึ่งสิ่งที่ตามมาก็คือ ป่าธรรมชาติถูกทำลาย แหล่งอาหารของชาวบ้านลดน้อยถอยลงไป จากผลกระทบนี้จึงได้เกิดการต่อสู้ เรียกร้อง โดยสิ่งที่ชาวบ้านต้องการก็คือ ให้ชุมชนมีสิทธิ มีส่วน ร่วมในการดูแล รักษาทรัพยากรในท้องถิ่น รวมทั้งสามารถทำมาหากินในพื้นที่ที่มีความมั่นคง จากความต้องการนี้ชาวบ้านจึงได้เสนอรูปแบบในการจัดการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชน โดยรูปแบบป่าชุมชน จึงได้เกิด “เครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ” ขึ้น โดยหน้าที่หลักของเครือข่ายก็คือ การดูแลรักษาผืนป่า และปกป้องสิทธิท้องถิ่น

เครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ มีสมาชิกเริ่มต้น 10 หมู่บ้าน และได้ขยายเป็น 14 หมู่บ้าน กิจกรรมที่ได้ดำเนินการคือ การออกกฎระเบียบในการปกป้องผืนป่า กิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลป่า เช่น การร่วมทำแนวไฟรอบผืนป่า กิจกรรมเพื่อลดการทำลายป่า เช่น โครงการส่งเสริมการจัดการ ทรัพยากรหัวไร่ปลายนา รวมทั้งการสร้างความเข้มแข็งของเครือข่าย การขยายกลุ่มแกนนำ การ สร้างความเข้าใจกับชุมชน ตลอดจนการสร้างแนวคิดการจัดการป่าไม้และที่ดินอย่างยั่งยืน

กระบวนการต่อสู้ของเครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ ได้ก่อให้เกิดคุณค่าสำคัญหลายประการ คือ ประการแรกเกิดการปรับคุณค่าหรือการพัฒนากระบวนการจัดการป่าแบบเดิมให้เป็นระบบ มากขึ้น ในรูปแบบของป่าชุมชน ประการที่สองคือ การมีความชัดเจนในอุดมการณ์และทิศทาง การพัฒนาที่ตนเองปรารถนา การถ่ายทอดแนวคิดจากรุ่นสู่รุ่น รวมทั้งการประสานความร่วมมือและการสนับสนุนกับผู้นำทางการ องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น ประการที่สาม คือ ชุมชน และแกนนำตระหนักในสิทธิของชุมชน ในการรับรู้ข่าวสารและปกป้องฐานทรัพยากรของชุมชน ทั้งนี้ไม่เพียงแต่ปกป้องพื้นที่ป่าของตนเองเท่านั้น ยังติดตามนโยบายระดับชาติ หรือร่วมกับ เครือข่ายองค์กรภาคประชาชนต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง เช่น การเป็นแกนนำในการเรียกร้องกฎหมาย ป่าชุมชน ประการต่อมาก็คือ การยอมรับบทบาทผู้หญิง และประการสุดท้ายก็คือ จากประสบการณ์ ของกระบวนการต่อสู้ทำให้ชุมชนพยายามแสวงหาศักยภาพ และภูมิปัญญาเพื่อการพึ่งตนเอง จะ เห็นได้จากการรวมกลุ่มหมอบ้าน และกลุ่มโรงสี

2) เครือข่ายองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ลุ่มน้ำเขิน

บริเวณลุ่มน้ำเขินตอนต้นเป็นส่วนหนึ่งของเทือกเขาเพชรบูรณ์ ครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอ 4 ตำบล ได้แก่ อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ อำเภอกอนสาร จังหวัดชัยภูมิ อำเภอภูพาน จังหวัดขอนแก่น มีความยาวของลำน้ำประมาณ 93 กิโลเมตร ลำน้ำเขินมีต้นกำเนิดของลำน้ำหลาย สาขา เช่น ห้วยจาน ห้วยสนาม ห้วยวัง เป็นต้น และยังเป็นจุดกำเนิดน้ำผุด อาทิ น้ำผุดชำผัก หนาว น้ำผุดนาเลา น้ำผุดพุดหินลาด เป็นต้น

การตั้งถิ่นฐานในเขตต้นน้ำเขิน ในเขตอำเภอกอนสาร เริ่มตั้งแต่ ปีพ.ศ. 2496

โดยนายพรหม บุญบำรุงได้นำฝูงกระบือขึ้นมาเลี้ยง ต่อมาได้มีพรรคพวกมาเลี้ยงด้วย กลุ่มแรกมาอยู่ประมาณ 50 คน การตั้งบ้านเรือนเป็นแบบกระจัดกระจาย เป็นกลุ่มบ้าน ในปีพ.ศ. 2493 ได้มีการสัมปทานป่าไม้ และได้มีการตัดถนน ทำให้มีการขยายการตั้งถิ่นฐานจากใกล้แม่น้ำมาอยู่ใกล้เส้นทาง และมีการอพยพมากขึ้น จนกลายเป็นชุมชนใหญ่ พ.ศ. 2508

ระบบเศรษฐกิจของคนในชุมชนเป็นในรูปแบบหาอยู่หากิน หากเหลือกินก็จะนำมาขาย การประกอบอาชีพก็จะเป็นการเกษตรเป็นหลัก และเก็บหาของป่าตามฤดูกาล นอกจากนี้ในส่วนของระบบคุณค่า หรือข้อตกลงของท้องถิ่น ชุมชนลำน้ำเงินหลายแห่งยังมีความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น ภูต ผี ตาปู่ เจ้าป่า และยังมีระบบเคารพนับถือผู้อาวุโส กล่าวคือ มีระบบเจ้าโคตร ซึ่งจะปกเกล้าสำคัญในการสร้างธรรมเนียมประเพณี

จากสิ่งที่กล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นทุนที่ชาวบ้านในชุมชนลำน้ำเงินมี ซึ่งทุนดังกล่าว มีทั้งทุนทางสังคมและวัฒนธรรม และทุนทางทรัพยากรธรรมชาติอยู่ แต่อย่างไรก็ตามก็ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ทำให้ทุนต่าง ๆ ของชาวบ้านลดน้อยลงไป ซึ่งสาเหตุการเปลี่ยนแปลง สามารถสรุปได้ดังนี้

1) การปลูกพืชเศรษฐกิจภายใต้ระบบตลาดทุนนิยมเสรี กล่าวคือ ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1- 3 จากนโยบายที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อสนองตลาด รวมทั้งการส่งเสริมการลงทุนในภาคเกษตรขนาดใหญ่ในรูปแบบเกษตรแบบพันธะสัญญา ประกอบกับการที่บริษัทเอกชนเข้ามาสัมปทานป่าไม้ ทำให้มีการตัดไม้เปิดพื้นที่ป่าโล่ง และการเปลี่ยนนาข้าวมาเป็นการพืชเชิงเดี่ยว และเป็นการง่ายต่อเผาถางป่า และบุกเบิกที่ดินสำหรับคร่าวเรือนที่อพยพมาอยู่ใหม่

2) การประกาศพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่อนุรักษ์ซ้อนทับที่ทำกิน ทำให้ชาวบ้านขาดความมั่นคงในการทำกิน และถูกจำกัดสิทธิในการเข้าถึงประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ป่า

3) การประกาศเป็นเขตแหล่งแร่ เนื่องจากพื้นที่ต้นน้ำเงินเป็นภูเขาหินปูน จึงได้ถูกประกาศให้เป็นเขตแหล่งแร่และได้เปิดให้ขอประทานบัตรระเบิดและขยอหินเพื่อประกอบการอุตสาหกรรมเหมืองหิน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2512

4) การสร้างเขื่อนจุฬาภรณ์ ซึ่งมีพื้นที่เก็บน้ำเพียง 13,750 ไร่ แต่ทำให้ป่าภูเขาถูกทำลายไปถึง 281,562 ไร่ นอกจากพื้นที่ป่าจะลดลงแล้ว ความหลากหลายทางชีวภาพก็ได้ลดน้อยลงไปด้วย อย่างเช่น ปลาพันธุ์ท้องถิ่นที่ชาวบ้านเคยจับได้มากกว่า 50 ชนิด ก็ลดลงเหลือ 25 ชนิด และการสร้างเขื่อนนี้ยังสร้างข้อกล่าวให้แก่ชาวบ้านที่ต้องอพยพจากพื้นที่ 15,120 ครอบครัวยที่ต้องบุกเบิกที่ทำกินใหม่ว่าเป็นผู้ทำลายป่า

บทเรียนจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวข้างต้น ทำให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ว่า การดำเนินการใด ๆ ที่มีผลกระทบต่อชุมชน ควรให้ชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย และชุมชนเองก็มีความเชื่อมั่นใน

ศักยภาพของชุมชนเองในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเช่นในกรณีการจัดตั้งและดูแลป่าชุมชน นอกจากนี้ในการจัดการความขัดแย้งกับเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและเขตอุทยานแห่งชาติ ก็ควรมีข้อตกลงที่ประนีประนอมกัน อาทิ การแบ่งเขตแนวที่ชัดเจนระหว่างเขตพื้นที่ทำกิน และพื้นที่ป่าใช้สอยของชุมชนออกจากเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่าและเขตอุทยานแห่งชาติ รวมทั้งควรจะยอมรับระบบการจัดการท้องถิ่น

ในการจัดการทรัพยากรน้ำ ควรจะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแล และอาจจะมีการจัดตั้งคณะกรรมการในระดับลุ่มน้ำย่อยโดยมีตัวแทนเกษตรกรผู้ใช้น้ำเข้าไปร่วมจัดสรรด้วย

กรณีศึกษาเวทีเสวนามหกรรมสร้างสุขภาคอีสานประเด็น : เกลือป่า นา น้ำ รากเหง้าคนอีสาน

มหกรรมสร้างสุขภาคอีสาน ครั้งที่ 2 ในวันที่ 17 พฤศจิกายน 2550 นั้น มีเวทีเสวนาเรื่อง “การจัดการป่าอย่างไรให้มีความสุข” ซึ่งมีการแลกเปลี่ยนกันระหว่าง 2 ฝ่ายก็คือ ตัวแทนจากฝ่ายชาวบ้านผู้ต่อสู้เรียกร้อง คือ แม่ฤทธิ บุญประกอบ ประธานเครือข่ายป่าดงชุมคำ และฝ่ายวิชาการ นั่นก็คือ อาจารย์อุษา กลิ่นหอม อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยมหาสารคาม จากการแลกเปลี่ยนทำให้ทราบว่าบ้านโป่งน้อย อ.ตระการพืชผล จ.อุบลราชธานี หมู่บ้านหนึ่งที่มีวิถีชีวิตพึ่งพิงและผูกพันกับผืนป่าดงชุมคำ แต่เมื่อมีนโยบายรัฐที่เข้ามาส่งเสริมโครงการอีสานเขียว โดยเข้ามาสนับสนุนให้ปลูกสวนป่ายูคาลิปตัส สิ่งก็ตามมาก็คือป่าธรรมชาติถูกทำลาย นอกจากนี้การส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยว อันได้แก่ ปอ มัน อ้อย มะม่วงหิมพานต์ รวมไปถึงป่าสักทอง ยางพารา และปาล์ม ก็เป็นอีกสาเหตุที่ทำให้ป่าธรรมชาติถูกทำลาย

ผลกระทบจากนโยบายรัฐดังกล่าวทำให้แหล่งอาหารที่เคยมั่นคงของชาวบ้านลดน้อยลง ชาวบ้านหันไปพึ่งพิงตลาดมากขึ้น ซึ่งแม่ฤทธิได้เปรียบเทียบว่า “คนชนบท พึ่งป่า ไม่มีอะไรกินก็สามารถไปหากับข้าวกินในป่าได้ ส่วนคนเมืองพึ่งตลาด ไม่มีอะไรกินก็ไปตลาด แต่จะได้กลับมากินนั้นก็ต้องขึ้นอยู่กับว่าเรามีเงินด้วย หากไม่มีเงินก็ไม่ได้กิน และถ้าหากไม่มีป่า คนชนบทจะเอาเงินจากที่ไหนมาซื้อกิน” ในทางการศึกษาทางวิชาการก็พบว่าชาวอีสานและปามีการพึ่งพิง ซึ่งจากการศึกษารูขเวชของมหาวิทยาลัยมหาสารคาม พบว่า ป่าในอีสานมีพืช 1,000 กว่าชนิด มีเห็ด 1,000 ชนิด คนอีสานนำมารับประทาน 400 ชนิด และนำมาขาย 200 ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม 13 ชนิด คนอีสานก็นำมารับประทานทั้งหมด หรือจะเป็นพวกแมลง 61 ชนิด คนอีสานก็นำมาบริโภค 45 ชนิด ซึ่งสิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่า ป่าอีสานมีทุกอย่าง คนอีสานจึงรักป่า นอกจากนี้จากการสำรวจเรื่องรายจ่ายต่อครัวเรือนยังพบว่า โดยเฉลี่ยครัวเรือนมีรายจ่าย 20,000 บาทต่อปี ซึ่งในขณะที่มีการสำรวจมูลค่าในการพึ่งพิงป่าของจังหวัดอำนาจเจริญที่เป็นจังหวัดที่ยากจนที่สุด พบว่ามีการพึ่งพิงป่าเป็นมูลค่า 10,000 บาทต่อปี จากข้อค้นพบนี้ยิ่งทำให้เห็นความสำคัญว่า ป่าเป็นแหล่งพึ่งพิงในแก่คนจนในอีสานอีกด้วย

และในขณะที่เดียวกันก็มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติ

ของอีสานถูกขูดรีด จากการศึกษาประวัติศาสตร์พบว่า การขูดรีดทรัพยากรของอีสานมีมาตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ ซึ่งจะเห็นได้จากศาสนสถานต่าง ๆ เช่น กู่ต่าง ๆ วิหาร ปราสาท ฯลฯ นั้นล้วนแต่ใช้หินทราย เหล็ก เกลือ เป็นวัสดุที่สำคัญในการสร้าง และใช้ฟันเป็นเชื้อเพลิงสำคัญในการถลุงเหล็ก ศาสนสถานต่าง ๆ เหล่านั้นโดยส่วนใหญ่ถูกสร้างขึ้นโดยผู้ที่เรืองอำนาจในสมัยนั้น นั่นก็คือพวกอินเดีย จีน เขมร เวียดนาม ซึ่งมีอำนาจในการนำทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ มาใช้ประโยชน์เพื่อแสดงถึงอำนาจของตนเอง แต่อย่างไรก็ตามการขูดรีดทรัพยากรในยุคนี้ก็ยังไม่รุนแรงหรือมีผลกระทบต่อผู้เรียกร้องกัน

นอกจากนี้ในทัศนะทางวิชาการพบว่าสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดการขัดแย้งกันในประเด็นการจัดการป่าระหว่างชาวบ้านและรัฐ ก็คือการให้นิยามของป่าที่แตกต่างกัน ป่าในความหมายของรัฐคือ ต้องมีพื้นที่ 1 ตร.กม. แต่สำหรับชาวบ้านมีต้นไม้ 5-6 ต้นก็เป็นป่าแล้ว ซึ่งป่าของคนอีสานมี 3 ประเภท ซึ่งแต่ละประเภทก็มีหน้าที่ที่แตกต่างกัน คือ 1) ป่าดอนปู่ตา เป็นธนาคารชีวิตของพวกพืชและสัตว์ กล่าวคือ เป็นที่ปลอดภัยของพืชและสัตว์ เนื่องจากป่านี้ชาวบ้านจะรู้โดยทั่วกันว่าห้ามเก็บห้ามหา 2) ป่าทำเล เป็นป่าที่ชาวบ้านใช้สำหรับหาอยู่หากิน 3) ป่าช้า ป่าประเภทนี้เต็มไปด้วยไม้ที่จะนำมาทำฟืนเผาศพ

สำหรับกระบวนการต่อสู้เรียกร้องของชาวบ้านนั้น ก็มีรูปแบบและวิธีการที่หลากหลายอย่างในกรณีของการต่อสู้ของบ้านโป่งน้อย ที่เรียกร้องสิทธิในการดูแลรักษาผืนป่าดงขุ่มคำ ซึ่งแม่ทุทธิ บุญประกอบ ได้สรุปบทเรียนในการเรียกร้องต่อสู้ ซึ่งสามารถสรุปเป็นแนวทางได้ดังนี้

1. ชาวบ้านควรร่วมมือผลักดันให้ป่าที่เหลืออยู่เป็นป่าชุมชน โดยใช้การเป็นส่วนรวมเป็นแนวเขตกันไม่ให้รัฐบาลและชาวบ้านที่ติดกับกระแสทุน รุกล้ำเข้ามา
2. การอนุรักษ์รักษาป่าควรเริ่มจากที่ตนเองเป็นเจ้าของ เช่น ป่าหัวไร่ปลายนา ควรจะมีการแบ่งสัดส่วนเอาไว้ กล่าวคือ มีการแบ่งสัดส่วนระหว่างพื้นที่ทำกิน และพื้นที่ที่เป็นป่าธรรมชาติ เพื่อรักษาความมั่นคงทางอาหารของครัวเรือนเอาไว้

ในส่วนของทัศนะทางวิชาการเองก็มองว่า กระบวนการต่าง ๆ ที่ชาวบ้านยังทำให้มีความสำคัญและหวงแหนป่าของชุมชนอยู่ และใช้กระบวนการต่างๆ เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นว่าป่ามีความสำคัญกับชาวบ้าน อย่างเช่น การทำวิจัยไทบ้าน การจัดทำคู่มือป่า ซึ่งข้อมูลต่าง ๆ ที่เกิดจากสิ่งเหล่านี้เป็นที่ยอมรับและมีประโยชน์ในการวางแผนพัฒนาประเทศ ซึ่งเห็นได้จากข้อมูลต่าง ๆ ในคู่มือป่า ได้ถูกนำไปพิจารณาในแผนพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 10 และได้กลายเป็นยุทธศาสตร์ 1 ใน 5 โดยให้รักษาความหลากหลายทางชีวภาพที่มาจากอีสานด้วย

สิ่งสำคัญอีกประการหนึ่งที่ควรทบทวนและให้ความสำคัญคือ การยกระดับภูมิปัญญาที่มาจากป่าโดยใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาช่วยอธิบาย เช่น ต้นหมาน้อย ที่มีคุณสมบัติเป็นมาร์กหน้าได้ รวมทั้งเมือกของเห็ดต่าง ๆ มีสารที่ทำให้ร่างกายแข็งแรง เป็นต้น การที่นำวิทยาศาสตร์มาอธิบายความรู้เหล่านี้ก็จะเป็ช่องทางหนึ่งที่จะสื่อให้คนสมัยใหม่เข้าใจด้วย แต่อย่างไรก็ตามใน

การถ่ายทอดองค์ความรู้พวกนี้ควรเริ่มจากเด็กในชุมชนก่อน ซึ่งปัญหาที่คือไม่ค่อยมีการถ่ายทอดให้แก่คนรุ่นหลัง สิ่งที่จะเป็นแนวทางได้ก็คือ ควรมีการเรียนการสอนเกี่ยวกับภูมิปัญญาในท้องถิ่นของตน ซึ่งผู้จะมีบทบาทสำคัญก็คือ ครู และผู้ใหญ่ในชุมชนนั่นเอง

นอกจากนี้ระบบการศึกษาควรจะเป็นที่พึ่งในเรื่องข้อมูลต่าง ๆ ให้แก่ชุมชน อย่างเช่น ในปี 2551 นี้มีนโยบายการตั้งโรงงานไฟฟ้าชุมชน 5 โรง นำร่อง ซึ่งโรงงานนี้ต้องการไม้ยูคาฯ และยางพารา ในกระบวนการผลิตวันละ 4 ตัน ซึ่งแนวโน้มพบว่า อนาคตต่าง ๆ ต้องการให้โรงงานมาก่อนตั้งในพื้นที่ของตน ซึ่งในความเป็นจริงชาวบ้าน ควรมีสติหัดตัดสินใจว่าควรจะมีหรือไม่มีโรงงานในพื้นที่ของตน ดังนั้นหน่วยงานที่ควรมีบทบาทสนับสนุนข้อมูลในการตัดสินใจคือ โรงเรียน

3. กรณีการจัดการ “เกลือ”

เกลือถือเป็นทรัพยากรที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของคนอีสานมาตั้งแต่อดีต คนอีสานถือว่าบ่อเกลือเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน และเกลือเป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่ง มั่งมี และอำนาจ ในภาคอีสานเกือบทั้งภูมิภาคมีเกลืออยู่ใต้ดินเป็นจำนวนมากและคนอีสานประกอบอาชีพทำเกลือมากจนทำให้ชุมชนเกิดขึ้นในแหล่งผลิตเกลือ เก็บเกลือไว้ขาย แลกเปลี่ยนสินค้าในฤดูว่างจากการทำเกลือ ใช้แปรรูปทำปลาแห้ง ปลาหมัก ปลาดอง และปลาร้า ปัจจุบันในท้องถิ่นอีสานยังคงสืบทอดวิถีการผลิตเกลือแบบดั้งเดิม ในรูปแบบของการทำ “เกลือพื้นบ้าน” ทั้งในด้านภูมิปัญญาการผลิตเกลือ ซึ่งแต่ละแห่งมีภูมิปัญญาในการผลิตเกลือที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่ แต่โดยส่วนใหญ่ไม่แตกต่างกันมากนัก ภูมิปัญญาในการผลิตเกลือดังกล่าว มีดังต่อไปนี้

การปั้นฮางน้ำเกลือ คือ จะใช้ดินเหนียวหรือดินตลิ่งที่ขุดคว้านให้เป็นรางหรือ ฮาง คล้ายเรือ ถ้าทำฮางเกลือจากดินจะมีเทคนิคในการทำคือต้องตีดินให้แน่นแล้วก่อคันรอบเพื่อให้เป็นรางแล้วเอาดินเหนียวมาทา ลูบจนให้เรียบเนียนให้น้ำไหลสะดวก

มัดคว้น คือ การนำเกลือมารองรางครึ่งฝ่ามือ เอาฟางข้าวมามัดด้วยดอกลมัดถี่ๆ เรียกว่า “คว้น” แล้วใช้กะลาเจาะรู ปิดเพื่อไม่ให้เกลือเข้ามาอุดรูคว้น ต่อไม้ไผ่ทะลุปล้องเป็นรู (ปัจจุบันใช้สายยาง) กับคว้น

การขุดดินเอียง คือ ขุดดินเต็มมากองไว้เป็นกองๆ โยดินเอียงใส่จนเต็มราง ตักน้ำในบ่อใส่ในรางเอียงให้ได้สัดส่วนพอเหมาะปล่อยให้ น้ำซึมลงผ่านเอียงละลายเอาเกลือที่ติดมากับดินไหลผ่านไปกรองในชั้นที่มีเกลือ แล้วไหลลงรูคว้น ออกสู่ท่อไม้ไผ่ซึ่งที่ปลายสุด จะขุดบ่อน้ำเต็มไว้รองรับปล่อยทิ้งไว้ให้ตกตะกอน จนน้ำในบ่อน้ำเต็มใสก็ตักมาต้มที่กระทะต้มเกลือ

ทำฮางเกลือ คือ รางสำหรับกรองน้ำเกลือ ทำจากไม้เรียกว่า ฮางไม้ หรือ ฮางเกลือ เป็นการใช้รางไม้แก่น (ไม้เนื้อแข็ง) ขนาดใหญ่พอสมควรมาคว้านแกนออกให้เป็นรางโดยเจาะรูขนาดประมาณ 2.5 ซม. ไว้ตรงกลางเพื่อเป็นรูน้ำาลง

การเหยาะน้ำเกลือ คือ การใช้ไม้ไผ่ที่เหลาอย่างคิขนาดเล็กเท่าก้านมะพร้าว หรือเท่าไม้

เสียบพริกมา “เหยาะ” หรือเสียบเข้าไปในรูน้ำเกลือของ สาวเกลือ ให้น้ำเกลือที่ผ่านการกรองแล้ว ไหลสู่ “อ่างน้ำเกลือ” หรือใช้ภาชนะที่รองรับน้ำเกลือ

การต้มเกลือ คือ เมื่อได้น้ำเกลือเค็มพอดีต้ม ก็จะเริ่มจุดไฟต้มเกลือ หม้อหนึ่งจะใช้เวลา 20-30 นาทีตามแต่ความร้อนของอากาศและแรงไฟ เตาหนึ่ง ๆ จะได้เกลือประมาณ 2-3 กิโลกรัม

การจกสาว คือ หลังจากที่ต้มมาทั้งวันน้ำเกลือจาก สาวเกลือ ไหลหมด ก็จะต้อง “จก” หรือตักดินที่ผ่านการกรองแล้วออกเพื่อเติม “จิป้อ” หรือดินเฝียดลงหมักไว้ใหม่สำหรับการต้มในวันถัดไป ฯลฯ

ด้านความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีอยู่ในทุกแหล่งผลิตเกลือพื้นบ้าน ทั้งเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเจ้าของและคุ้มครองบ่อเกลือ มีอิทธิฤทธิ์กำหนดความเค็มของเกลือ ฯลฯ ซึ่งชาวบ้านที่ลบลู่ สิ่งศักดิ์สิทธิ์จะมีอันเป็นไป เช่น เจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งความเชื่อดังกล่าวมีความเชื่อมโยงกับการจัดการ ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้ชาวบ้านเรียนรู้การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในดินอย่าง รู้จักพอ และเคารพต่อธรรมชาติ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในการผลิตเกลือ พื้นบ้าน ได้แก่

“ **พ่อใหญ่ดำครี้ม** ” **วิญญาณศักดิ์สิทธิ์บ่อถุน** ชาวบ้านนิยมใช้เครื่องเช่น ไหว้เป็นบุหรื และหมากพลู โดยการเซ่นไหว้เพื่อลงต้มเกลือจะนัดเลี้ยงพร้อมกัน แม้ว่าลงต้มเกลือไม่พร้อม กัน ใครสะดวกวันไหนก็ลงต้มก่อน บางคนมีการทำปลัดขิกแขวนไว้ แล้วก็เอาหมากพลูวางไว้หัว เตา เป็นเครื่องเซ่นไหว้ขอให้ได้เกลือเยอะๆ ด้วยการพูดว่า “ มาข้ามาข้าเยี่ยวใส่กะทะให้ลูกหลาน ได้เกลือหลายๆ ” หลังต้มเกลือเสร็จก็จะมีพิธีเซ่นไหว้อีกครั้ง ตามคติ “ ขึ้นปงลงเลี้ยง ” หมายถึงการ บอกกล่าวพ่อใหญ่ทั้งตอนจะลงต้มเกลือและหลังต้มเสร็จ จะมีการ ปลุกเกลือ คือ เอาเกลือใส่ราง ฝังดิน เพื่อฝากเกลือไว้กับดินให้รักษาความเค็มไว้คู่บ่อเกลือ

นางเพี้ยแก้ว วิญญาณศักดิ์สิทธิ์บ่อเกลือโนนหนองเหล็ก พิธีกรรมไหว้นางเพี้ยแก้ว จะมี ขึ้นก่อน และหลังต้มเกลือ โดยทำพิธีไหว้ในวันศุกร์ ผู้ที่จะลงต้มเกลือหลังจุดจิป้อ (ดินเฝียด) แล้ว จะลงจุดพร้อมกันทั้งหมู่บ้านหลังจากได้ยินสัญญาณระฆัง ก็จะลงมือจุดเฝียด แล้วก็ “ก่นสาว” หรือ จุดสาวเกลือ โดยจะถือเช่นนี้อย่างเคร่งครัด มีการนำเกลือมาบวงสรวงทุกครั้ง และใช้หมาก พลู เทียนคู่ ดอกบัว ตัดกิ่งไม้ทำปลัดขิก เป็นเครื่องเซ่นไหว้ขอให้ตนเองอย่าเจ็บป่วยหรือเกิด อุบัติเหตุในระหว่างทำเกลือ และขอให้ได้เกลือเยอะๆมีคุณภาพ ฯลฯ

ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ดังกล่าว ได้ทำให้การผลิตเกลือพื้นบ้านในอดีตมิได้เป็นปัญหาต่อ ระบบนิเวศน์

แต่เมื่อมีการเปลี่ยนวัฒนธรรมการกินของชาวอีสานแบบดั้งเดิมมาเป็นวัฒนธรรมการ บริโภคแบบคนเมือง ถือเป็นยุคเผชิญหน้าระหว่าง เกลือพื้นบ้าน หรือปลาแดก ซึ่งเป็นเครื่องปรุงร สดั้งเดิมกับเครื่องปรุงรสสมัยใหม่ เช่น เกลือฟอกขาวจากโรงงานเกลือ น้ำปลา ซอส ฯลฯ และ เป็นสัญลักษณ์ของรูปแบบการกินอาหารแบบใหม่ในสังคมอีสาน ทำให้เครื่องปรุงรสปฐมภูมิอย่าง

เกลือพื้นบ้าน และปลาแดกเป็นของเก่า ล้าสมัย ไม่สะอาด ชาวอีสานทำเกลือพื้นบ้านน้อยลงใน ขณะที่เกลืออุตสาหกรรมเติบโตขึ้นทุกขณะ เป็นการมุ่งสู่ยุคการใช้ทรัพยากรเกลืออย่างล้างผลาญ โดยกลุ่มทุนใหญ่จากภายนอก เช่น มีการบุกสกัดพื้นด้มเกลือจนป่าไถ่เคียงหมดสิ้น น้ำในห้วย ลำนํ้าเค็มจัดจนไม่อาจใช้ประโยชน์ในการเกษตรได้ และการดำรงอยู่อย่างอ่อนแอและล้าถอยแรง ของวัฒนธรรมเกลือพื้นบ้านจึงเป็นนัยของความอ่อนแอของระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของ สังคมอีสาน และความทุกข์ที่ลดน้อยถอยลง

กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรเกลือในที่นี้ มีทั้งหมด 9 กรณี ดังนี้ 1) บ่อเกลือ บ้านคู่น้อย ต.โนนแดง อ.บ้านไผ่ จ.ขอนแก่น 2) บ่อโนนหนองเหล็กบ้านอุ่มจาน ต.อุ่มจาน กิ่ง อ.ประจักษ์ศิลปาคม จ.อุดรธานี 3) บ่อเกลือขางัว บ้านขางัว หมู่ 5 ต.พังซ່อน อ.หนองหาน จ.อุดรธานี 4) บ่อเกลือหัวแฮด บ้านท่าสะอาด ต.ท่าสะอาด อ.พรเจริญ จ.หนองคาย 5) กลุ่มน้ำเค็ม (มีต้นน้ำจากหนองบ่อ อ.บรบือ จ.มหาสารคาม ไหลผ่าน 8 อำเภอ 3 จังหวัด) 6) อุตสาหกรรมเกลือในพื้นที่กิ่งอำเภอพระทองคำ จังหวัดนครราชสีมา 7) อุตสาหกรรมเกลือในพื้นที่อำเภอบ้านดุง จังหวัดอุดรธานี เหมือนเกลือพิมาย 8) กรณีเหมืองแร่โปแตชบำเหน็จณรงค์ จ.ชัยภูมิ 9) กรณีเหมืองแร่โปแตชสกลนคร 10) โครงการเหมืองแร่โปแตช จังหวัดอุดรธานี ปัจจุบันการจัดการทรัพยากรเกลือทั้ง 9 กรณี แบ่งได้เป็น 3 ระดับ ได้แก่ เกลือพื้นบ้าน เกลืออุตสาหกรรม และเหมืองแร่โปแตช

สิ่งที่ชาวบ้านมุ่งหวัง หรืออยากจะเป็นคือ การพัฒนาหรือการใช้ประโยชน์จากเกลือ ควรจะให้ความสำคัญถึงความสมดุล โดยเฉพาะความสมดุลของระบบนิเวศน์ ที่เป็นรากฐานของวิถีชีวิตของชาวบ้าน นอกจากนี้ควรจะแสวงหาวิธีให้การผลิตเกลือพื้นบ้าน ได้ขยายตัว และเติบโตขึ้น ซึ่งการเติบโตและขยายตัวของเกลือพื้นบ้านนี้ จะสนับสนุนให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนตามมา

สำหรับกระบวนการที่จะก้าวไปสู่สิ่งที่มุ่งหวัง จากประสบการณ์ในหลายพื้นที่ชี้ว่า การให้ประชาชนในพื้นที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากร น่าจะเป็นทางออกที่ดี นอกจากนี้การมีส่วนร่วมอาจจะขยายไปสู่ผู้มีส่วนได้เสียในวงกว้าง ได้แก่ ชาวบ้าน / ชุมชน ผู้ผลิต สภาอุตสาหกรรม ภาคราชการ ภาคการเมือง นักวิชาการ ฯลฯ ทั้งนี้เพราะว่า เกลือเป็นทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับผู้มีส่วนได้เสียโดยตรงในวงกว้าง

โดยสรุป กระบวนการที่จะก้าวไปสู่การจัดการทรัพยากรเกลือ ที่มีความสมดุลมากขึ้น จะต้องให้ความสำคัญกับ

1) **การจัดการความรู้** โดยจัดตั้ง “ศูนย์เกลือศึกษา” พัฒนาแหล่งเรียนรู้ หรือศูนย์การเรียนรู้เกี่ยวกับเกลือ และยกระดับความเข้มแข็งทางวิชาการของเครือข่ายนักวิชาการที่เกี่ยวข้องกับเกลือ

2) **การมีส่วนร่วม และปฏิรูปโครงสร้างระบบการตัดสินใจ** โดยจัดตั้ง “คณะกรรมการเกลือแห่งชาติ” (คกช.) แก่ไขกฎหมายแร่ (เกลือและแร่ที่เกี่ยวข้อง) และส่งเสริมให้เกิดการจัดการควบคุมและพัฒนาเกลืออย่างสมดุลในทุกระดับ เป็นต้น

3) การบริหารจัดการเกลืออย่างบูรณาการ โดยจัดตั้ง “กองทุนเพื่อการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ” โดยให้มีแหล่งรายได้ของกองทุนจากค่าธรรมเนียม ภาษี จากการผลิต การบริโภคเกลือ และแร่ที่เกี่ยวข้อง จัดทำแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่การผลิตเกลือ และแร่ที่เกี่ยวข้องกับเกลือตามศักยภาพที่เหมาะสม (Zoning) อย่างเร่งด่วน สร้างมาตรฐานผลิตภัณฑ์เกลือที่เหมาะสม ทั้งเพื่อการบริโภค และอุตสาหกรรม รวมทั้งรณรงค์ปรับทัศนคติในการส่งเสริมการบริโภคเกลือพื้นบ้าน เป็นต้น

กรณีศึกษาเวทิสวนามกรรมสร้างสุขภาพอีสานประเด็น : เกลือ ป่า นา น้ำ รากเหง้าคนอีสาน

เวทิสวนาเรื่อง “อยู่กับแร่อย่างไรให้มีความสุข” ในมกรรมสร้างสุขภาพอีสาน ได้มีการแลกเปลี่ยนกันในพื้นที่กรณีศึกษา คือ พื้นที่ในจังหวัดนครราชสีมา ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมเกลือ จังหวัดนครราชสีมา และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากผู้ศึกษาในเรื่องผลกระทบของแร่โปแตช คือ อ.สมพร เพ็งคำ และผู้ศึกษาผลกระทบจากการทำเหมืองแร่ทองคำจังหวัดเลย คือ คุณอภิญา กรรณดา รวมทั้งการปาฐกถาพิเศษ พระอาจารย์จากบ่อพรรณขัน ด. หนองฮี จ.ร้อยเอ็ด ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้

ในทุกพื้นที่ ปัญหาความขัดแย้งเกิดจากนโยบายรัฐที่เข้ามาส่งเสริมเกี่ยวกับอุตสาหกรรมเหมืองแร่ โดยไม่ได้ถามความคิดเห็นของประชาชน รวมทั้งการไม่เปิดเผย บิดเบือนข้อมูลเท็จจริงให้ประชาชนทราบ ซึ่งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากเหมืองนั้นมีทั้งทางทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลาย ปัญหาสุขภาพ รวมทั้งการถูกรุกล้ำพื้นที่ของตนเอง เกิดปัญหาดินทรุด ฯลฯ

ในเรื่องความสุชนั้น พระอาจารย์จากบ่อพรรณขันรัชกล่าวว่าความสุขทางพระพุทธศาสนามี 4 ประการ คือ

2. สุขจากการมีทรัพย์ ซึ่งทรัพย์ในที่นี้ก็คือทรัพยากรธรรมชาติ อันได้แก่ เกลือ ป่า นา น้ำ
3. สุขจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ก็คือ การใช้ทรัพยากรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
4. สุขจากการไม่เป็นหนี้
5. สุขจากการมีอาชีพสุจริต

เมื่อพิจารณาแล้วพบว่า แนวทางในการอยู่กับแร่อย่างไรให้มีความสุขเป็นเรื่องยากที่จะได้คำตอบและไม่สามารถสรุปได้ อย่างเช่น ในกรณีเหมืองแร่ทองคำจังหวัดเลยทำให้ความสุขพื้นฐานของคนเมืองเลยหายไป ความสุขพื้นฐาน อันได้แก่ อาหารที่หายากมากขึ้น ที่อยู่อาศัยก็ถูกรุกรานจากการสัมปทานเหมือง คนก็ยังคงต้องออกไปขายลอตเตอรี่เหมือนเดิม ซึ่งอาจจะกล่าวได้ว่า การมีเหมืองแร่ทองคำไม่ได้ทำให้ความเป็นอยู่ของคนเมืองเลยมีมากขึ้นนั่นเอง

แต่อย่างไรก็ตามผู้ร่วมเสวนาได้เสนอทางออกของสถานการณ์เหมืองแร่ในขณะนี้ คือ ต้องทบทวนนโยบาย ว่าผู้ได้รับประโยชน์ที่แท้จริงคือใคร การทบทวนนโยบายการทำเหมืองแร่ทั้งหมด การเปรียบเทียบรายได้ที่ประเทศไทยได้รับกับผลที่เกิดขึ้นจากการทำเหมือง จากบทเรียน

ในต่างประเทศทำให้เป็นข้อยืนยันว่า อุตสาหกรรมเหมืองแร่เป็นอุตสาหกรรมที่สกปรกที่สุด และ
เป็นอาชีพที่มีอันตรายมากที่สุดอีกด้วย

บทที่ 5

สังคมวัฒนธรรม : ความหลากหลายของความอยู่ดีมีสุข

โดยพื้นฐานแล้ว สังคมอีสานเป็นวิถีแบบชาวนา มีการรวมกลุ่มกันอยู่เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก คือไม่กี่สิบครอบครัว ผู้คนที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ส่วนมากมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ หรือไม่นับถือกันเป็นญาติ ระบบเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม เป็นเศรษฐกิจยังชีพ

อย่างไรก็ตาม วิถีชาวนาแบบดังกล่าวนี้ มีการคลี่คลายและการเปลี่ยนแปลงตลอดมา และสาเหตุหรือปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งก็คือ การแพร่เข้าไปในชุมชนของรัฐ และทุน การเปลี่ยนแปลงของชุมชนอีสาน ได้เพิ่มความเข้มข้นยิ่งขึ้น เมื่อราว 60 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้เนื่องมาจากการพัฒนา ที่ได้นำเอาความทันสมัยด้านต่าง ๆ เข้าไปสู่ชุมชน อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก “วิถีแบบชาวนา” ก็ยังไม่ถึงกับล่มสลาย หมู่บ้านในทางกายภาพก็ยังคงดำรงอยู่ ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ ก็ยังคงมี แม้จะถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบอุปถัมภ์ของราชการหรือทุนท้องถิ่น การปฏิบัติตามประเพณีฮีตคอง ก็ยังคงพบเห็น แต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงในเนื้อหาสาระที่แตกต่างไปจาก “วิถีชาวนา” แบบดั้งเดิมบ้าง ดังนั้น การมองในเรื่องสิ่งที่ชาวอีสานมี สิ่งที่เขาอยากจะเป็น และสิ่งที่เขาทำ จึงจำเป็นต้องตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เหล่านี้ วิถีแบบใหม่ที่ถูกรวมเข้าไปในวิถีชาวนาแบบเดิม อาจจะทำให้เรามองว่า จะนำไปสู่การล่มสลายของวิถีชาวนา และจะทำให้เราเป็นทุกข์ จาก “การพลัดพรากออกจากประวัติศาสตร์” ของเรา อย่างไรก็ตาม เราจะต้องตระหนักว่า ประเพณีที่เราถือว่าเป็นวิถีชาวนาแบบเก่า มิใช่สิ่งที่มีอยู่โดยธรรมชาติ แต่ที่เคยถูกสร้างขึ้นมาจากบรรพบุรุษของเรา ดังนั้นความอยู่ดีมีสุขในมิติทางสังคมและวัฒนธรรม จึงจำเป็นต้องพิจารณาในบริบทของปัจจุบัน และเนื่องจากว่า การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้สังคมมีลักษณะเป็นสังคมพหุ ความอยู่ดีมีสุข จึงมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวิถีทางสังคมและวัฒนธรรมนั่นเอง

การสังเคราะห์งานวิชาการในประเด็นสังคมวัฒนธรรมนั้น พบว่ามีความหลากหลายทางด้านเนื้อหาและข้อมูลเป็นอย่างมาก โดยมีทั้งกรณีศึกษาที่มีอยู่หรือกำลังอยู่ในระหว่างการดำเนินการในภูมิภาคอีสานอยู่แล้ว ซึ่งในที่นี้ทางทีมวิชาการกลางได้ทำการสังเคราะห์ทั้งหมด 11 กรณีศึกษาด้วยกัน ได้แก่

- 1) โครงการงดเหล้าเข้าพรรษา “งดเหล้าเพื่อพ่อหลวง” (จังหวัดขอนแก่น)
- 2) โครงการวัดและชุมชนปลอดเหล้า (จังหวัดสุรินทร์)
- 3) โครงการกระบวนการเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมชาวนาเพื่อการสืบทอดและสร้าง

ชุมชน

มีสุขผ่านกระบวนการถ่ายทอดของโรงเรียนชุมชนชาวนา (จังหวัดมหาสารคาม)

- 4) โครงการถนนเด็กเดิน (จังหวัดมหาสารคาม)

- 5) เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ (จังหวัดขอนแก่น)
- 6) โครงการโรงเรียนและชุมชนนำร่องบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ (จังหวัดกาฬสินธุ์)
- 7) ชมรมเยาวชนเด็กรักนก (จังหวัดชัยภูมิ)
- 8) โครงการคาราวานเสริมสร้างเด็ก ปี 2550 (จังหวัดบุรีรัมย์)
- 9) ชมรมกิจกรรมนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญนครราชสีมา
- 10) โครงการสื่อไสว้ยทิน (จังหวัดอุบลราชธานี)
- 11) การศึกษากระบวนการจัดการองค์ความรู้ “การสืบทอดภูมิปัญญาอีสาน สู่ความพอเพียง” กรณีตำบลบ้านฝ้อ อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

กรณีศึกษาทั้ง 11 เรื่องดังกล่าวข้างต้น ทางทีมวิชาการกลางจะทำการสังเคราะห์โดยเริ่มจากการค้นหาสิ่งที่มีอยู่ (Having) หรือได้ทำอยู่แล้ว กระบวนการทำงาน (Process) คุณค่า/เป้าหมายที่เขามุ่งไปสู่ความอยู่ดีมีสุข และผลที่เกิดขึ้นมีอะไรบ้าง ซึ่งเนื้อหาบางส่วนจะได้มาจากการที่ทีมวิชาการกลางทำการลงพื้นที่ติดตามผลการดำเนินงานของกรณีศึกษามีการระดมสมองของแต่ละประเด็นย่อยร่วมกัน และจากการประชุมวางแผนการดำเนินงาน ทางประเด็นสังคมวัฒนธรรมได้สังเกตเห็นถึงความสำคัญของกลุ่มบุคคลที่จะมาสานต่อเรื่องภูมิปัญญาอีสาน ซึ่งกลุ่มบุคคลดังกล่าวน่าจะเป็น *เด็กและเยาวชน* เนื่องจากการนำเสนอเนื้อหาของประเด็นย่อยในหลาย ๆ ประเด็นนั้น จะพบว่ากลุ่มเด็กและเยาวชนจะมีส่วนร่วมเกือบทุกกิจกรรม อาทิเช่น โครงการถนนเด็กเดิน คาราวานเสริมสร้างเด็ก เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ เป็นต้น ดังนั้น ในงานมหกรรมสร้างสุขภาพอีสาน ปี 2550 จึงจะเน้นในเรื่องกิจกรรมของเด็กและเยาวชนเป็นส่วนใหญ่ แต่รายละเอียดของประเด็นย่อยอื่น ๆ ก็ยังคงมีอยู่ด้วย

การสังเคราะห์ข้อมูลและเนื้อหาในประเด็นสังคมวัฒนธรรมล้วนแล้วแต่มีคุณค่า/เป้าหมายเดียวกันคือ การมี “สุขภาพองค์รวม” ไม่ว่าจะเป็นทางกาย ทางใจ ทางจิต/วิญญาณ และทางสังคม แต่กระบวนการในการดำเนินงานของแต่ละประเด็นย่อยนั้น อาจจะมีเนื้อหาของกระบวนการทำงานที่แตกต่างกันออกไป เนื่องมาจากสังคมอีสานมีการเปลี่ยนแปลงมาโดยตลอด และการเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบัน เป็นไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลทำให้สังคมอีสานมีลักษณะเป็นสังคมที่หลากหลายมากขึ้น ความอยู่ดีมีสุขของคนอีสาน จึงจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างแยกไม่ออก

สิ่งที่ควรจะเป็นดัชนีชี้วัดถึงความอยู่ดีมีสุขในทางสังคมและวัฒนธรรมอย่างหนึ่งก็คือ ความสามารถในการสืบทอดระบบคุณค่าอันเป็นแก่นแกนหรือสาระของสังคม/ชุมชนนั้น ๆ ระบบคุณค่าดังกล่าวนี้ จะเป็นพื้นฐานที่จะกำหนดว่า อะไรคือสิ่งที่ดี อะไรคือความสุข ที่เราควรแสวงหา (โดยวิธีการอย่างไร) อะไรคือทุกข์หรือสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยง การสืบทอดระบบคุณค่า

ดังกล่าวนี้อาจจะผ่านกระบวนการวิธีต่าง ๆ อย่างเช่น โครงการงดเหล้าเข้าพรรษา “งดเหล้าเพื่อพ่อหลวง”, โครงการวัดและชุมชนปลอดเหล้า, โครงการกระบวนการเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมชานาเพื่อการสืบทอดและสร้างชุมชนมีสุขผ่านกระบวนการถ่ายทอดของโรงเรียนชุมชนชานา เป็นต้น จะเห็นได้ว่ากระบวนการวิธีเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นไปเพื่อดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมในยุคปัจจุบัน

1. โครงการงดเหล้าเข้าพรรษา “งดเหล้าเพื่อพ่อหลวง” (จังหวัดขอนแก่น)

โครงการฯ ดังกล่าวเกิดขึ้นมา เนื่องจากเครือข่ายสมาคมหมอนามัยจังหวัดขอนแก่น ได้

ทำการศึกษาและสำรวจสถานการณ์การดื่มเหล้าอย่างหนักของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งพื้นที่ดำเนินการและกลุ่มเป้าหมายหลักได้แก่ ผู้ที่ดื่มเหล้าและประชาชนในตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สืบเนื่องมาจากคนในชุมชนนิยมดื่มสุรา ทำให้นำไปสู่ปัญหาการทะเลาะวิวาทและการเกิดอุบัติเหตุ มีการดำเนินงานในช่วงเข้าพรรษาและการทำงานต่อเนื่องหลังจากเข้าพรรษาแล้ว

สิ่งที่เป็นเป้าหมายของโครงการฯ ได้แก่ การมีพื้นที่ในองค์กรทั้งภาครัฐ ชุมชนและเอกชนถูกจัดเป็นเขตปลอดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ มีคนไทยได้เข้าร่วมกิจกรรมรณรงค์งดเหล้าเข้าพรรษา เป็นแบบอย่างที่ดีในการสร้างจิตสำนึก ค่านิยมและวัฒนธรรมใหม่ให้กับสังคมไทย ทั้งภาครัฐ/เอกชนและเครือข่ายภาคประชาชนในระดับพื้นที่ได้เรียนรู้กระบวนการแก้ไขปัญหาหารือกันเพื่อลดการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในชุมชน มีการให้ความรู้แก่เจ้าของร้านค้า ร่วมกับกลวิธีสอดส่องดูแลและควบคุมร้านค้าในชุมชนมิให้จำหน่ายเครื่องดื่มแอลกอฮอล์แก่เด็กและเยาวชน เกิดเครือข่ายแบบพหุภาคี ทำหน้าที่ประสานงานเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ เกิดกิจกรรมลดการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อย่างต่อเนื่อง และลดจำนวนนักดื่มหน้าใหม่

เครือข่ายสมาคมหมอนามัยจังหวัดขอนแก่น ได้มีการดำเนินงานร่วมกันกับผู้นำชุมชน อสม. กลุ่มเยาวชนและกลุ่มสตรีที่อยู่ในเขตพื้นที่เป้าหมาย ซึ่งทางโครงการฯ มีรูปแบบของกิจกรรมดังต่อไปนี้

1. จัดกิจกรรมรณรงค์เชิญชวนให้ประชาชนร่วมลงชื่อทำความดีเนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ด้วยการงดเหล้าเข้าพรรษา
2. สนับสนุนให้เครือข่ายจัดเวทีระดับพื้นที่สถานีอนามัยตำบลพระลับ เพื่อประกาศให้พื้นที่เป็นเขตปลอดเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ และประกาศความเป็นแบบอย่างที่ดีด้านการไม่ดื่มแอลกอฮอล์ของเครือข่ายหมอนามัย

3. สนับสนุนให้เกิดนวัตกรรมการแก้ไขปัญหาการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โดยความร่วมมือของเครือข่ายภาคประชาชน องค์กรส่วนท้องถิ่น สถานศึกษา ศาสนา หน่วยงานภาครัฐ องค์กรเอกชนในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อลดการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ โดยความร่วมมือของชุมชน
4. จัดกิจกรรมรณรงค์ประชาสัมพันธ์ในพื้นที่เกี่ยวกับการงดเหล้าเข้าพรรษา และการรณรงค์เลิกเหล้า เลิกจน ทั้งระดับจังหวัด อำเภอ ตำบลและหมู่บ้าน

จากการดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายดังกล่าว ได้มีสิ่งดี ๆ เกิดขึ้นในชุมชน กล่าวคือ มีกิจกรรมรณรงค์เลิกเหล้าในช่วงเทศกาลต่าง ๆ ในชุมชน ประชาชนในพื้นที่เป้าหมายลดการดื่มเหล้าลงเหลือเพียงร้อยละ 20.6 ในกลุ่มวัยแรงงาน ปัญหาที่เกิดจากการดื่มเหล้าน้อยลงอย่างชัดเจน ประชาชนมีบัญชีฝากออมทรัพย์มากกว่า 100 ครอบครัว มีการออมเงินวันละ 3 บาท จนกลายมาเป็นชุมชนต้นแบบในเรื่องของการเลิกเหล้าเลิกจนและการเก็บออมเงิน

2. โครงการวัดและชุมชนปลอดเหล้า (จังหวัดสุรินทร์)

กลไกการดำเนินงานของโครงการวัดและชุมชนปลอดเหล้า มีกลุ่มเป้าหมายหลักและพื้นที่

ดำเนินการใน 20 ตำบล วัดในเขตพื้นที่ตำบลอีก 150 วัด และแกนนำตำบล ได้แก่ เจ้าคณะตำบล, อบต., กำนัน, ผู้นำชุมชน, สถานีอนามัย ตำบลละ 5 คน รวมเป็น 150 คน โดยมีกรดำเนินงานภายในระยะเวลา 3 ปี (ปี 2550-2552) ซึ่งเกิดจากความร่วมมือของเครือข่ายต่าง ๆ ที่มีอยู่ในจังหวัดสุรินทร์มาทำงานร่วมกันจัดทำโครงการวัดเขตปลอดสุราเฉลิมราชย์ เพื่อร่วมเฉลิมฉลองในวโรกาสครองราชย์สมบัติครบ 60 ปี และเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ประกอบกับจังหวัดสุรินทร์ พบว่ามีอัตราการดื่มสุราสูงถึง 33.18 ลิตร/คน/ปี ซึ่งถือว่าเป็นปัญหาสังคมที่เกิดจากเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในชั้นวิกฤติ รวมไปถึงวาทกรรมเดิมคือ “มาสุรินทร์ ต้องกินสุรา ถ้าไม่กิน เป็นหมาสุรินทร์” ดังนั้น ทุกภาคส่วนของสังคมจึงได้ร่วมรณรงค์ให้ประชาชนงดลด ละ เลิกการเสพสุราหรือเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ พร้อมทั้งยังมีรูปแบบของกิจกรรม ดังต่อไปนี้

1. สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพเครือข่ายอาสาสมัครระดับตำบลเพื่อวัดปลอดเหล้าถาวร
2. สนับสนุนกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมผ่านอาสาสมัครระดับตำบลโดยประสานความร่วมมือกับอบต. เพื่อวัดปลอดเหล้าถาวร
3. สนับสนุนการกำกับติดตามในกลไกอาสาสมัครระดับจังหวัดและอำเภอ
4. สนับสนุนการจัดการความรู้ โดยการถอดองค์ความรู้ระดับบุคคล ชุมชน ตำบล วัด โรงเรียน อนามัยและพัฒนาเป็นสื่อชุดความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ
5. มีการจัดสัมมนาวัดปลอดเหล้าถาวรสุรินทร์

6. นำเสนอชุดบทเรียนประสบการณ์องค์ความรู้จากการทำงานและวางแผนปฏิบัติการตำบล
เข้มแข็งเพื่อวัดเขตปลอดสุรา

สิ่งที่เป็นเป้าหมายของโครงการฯ ดังกล่าว ได้แก่ เกิดเครือข่าย/องค์กร/ภาคีการพัฒนา
ภาคประชาสังคม เสริมสร้างศักยภาพแกนนำตำบล เพื่อพัฒนาตำบลให้เข้มแข็งเป็นวัดเขตปลอด
สุราถาวร เกิดกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและสามารถขยายผลไปสู่งานบุญชุมชนปลอดเหล้า
เรียนรู้สถานการณ์ปัญหาที่เกิดจากเหล้า และเกิดแกนนำเฝ้าระวังภัยทางสังคมในระดับชุมชน
ตำบลและขยายผลสู่เครือข่ายการเฝ้าระวังภัยทางสังคมในระดับจังหวัดต่อไป

จากการดำเนินงานของเครือข่ายต่าง ๆ จะเห็นว่าจังหวัดสุรินทร์มีทุนทางสังคมที่อยู่ในรูป
ขององค์กรภาคีเครือข่าย อาทิเช่น เครือข่ายภาคประชาสังคมสุรินทร์ ผู้ว่าราชการจังหวัด
สำนักงานจังหวัด สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด วิทยาลัยการ
จัดการทางสังคม (วจส.) ภาคอีสาน มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ มูลนิธิพิพิธประชานาถ โรงเรียน
วัด ชุมชนต่าง ๆ คณะสงฆ์ในจังหวัด สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)
และเครือข่ายองค์กรงดเหล้า (สคล.) จะเห็นได้ว่าทุนทางสังคมดังกล่าวเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในจังหวัด
มีความหลากหลายและมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันภายใต้โครงการฯ ดังกล่าว ซึ่งทำให้เกิดสิ่งดี ๆ
ตามมา ไม่ว่าจะเป็นคณะทำงานสนับสนุนงานโครงการฯ, แกนนำตำบลที่มีทักษะในการทำงาน
แบบมีส่วนร่วม, มีวัดปลอดเหล้าในพื้นที่เป้าหมายของโครงการ 100%, มีการขยายผลสู่งานศพ
งานบุญ และงานมงคลปลอดเหล้า และเป็นพื้นที่ตัวอย่างต้นแบบสำหรับการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ดู
งานของคนภายนอก ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากกระบวนการที่ชุมชนจัดการตนเองและความร่วมมือจากทุก
ฝ่าย ทำให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งและสามารถจัดการตนเองได้จริง

3. โครงการกระบวนการเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมชาวนาเพื่อการสืบทอดและสร้างชุมชน
มีสุขผ่านกระบวนการถ่ายทอดของโรงเรียนชุมชนชาวนา (จังหวัดมหาสารคาม)

เนื่องมาจากสถานการณ์ทางสังคมในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็น
ปัญหาจริยธรรมในสังคมลดลง คนไทยเข้าไม่ถึงคุณค่าที่แท้จริงของความเป็นไทย สังคมขาดการ
ถ่ายทอดคุณค่าความดีงาม คนไทยหลงกระแสวัตถุ การพัฒนาคนขาดการเสริมสร้างปัญญา แต่
พัฒนาแค่วัตถุ ผู้คนยกย่องมูลค่าภายนอกมากกว่าการให้ความหมายในเชิงคุณค่าทั้งต่อตนเองและ
ต่อคนอื่น การศึกษาขาดเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพคนที่สอดคล้องและเหมาะสมกับนิเวศ
วัฒนธรรม คนในสังคมขาดสติในการใช้ชีวิต ระบบการศึกษาขาดชีวิตและขาดอิสรภาพ สิ่ง
เหล่านี้ล้วนส่งผลทำให้พฤติกรรมของเด็กและเยาวชนมีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่พึง
ประสงค์ ดังนั้นจึงทำให้เกิดโรงเรียนชุมชนชาวนาขึ้นมา ณ บ้านปลาบู่ หมู่ 14 ตำบลหนองแสง
อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม โดยมีผู้เรียนเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนที่มีอายุตั้งแต่ 10 - 20 ปี

จำนวน 50 คน และมีกลุ่มผู้ปกครองของเด็กที่เข้าร่วมเรียน กลุ่มผู้สูงอายุในชุมชนและคนที่สนใจ ประมาณ 70 ครอบครัว นอกจากนี้โรงเรียนชุมชนชานานายังได้ขยายผลไปยังโรงเรียนราชประชานุเคราะห์ 17 (บ้านแดง) ตำบลหนองแสง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดมหาสารคาม โดยมีครูจำนวน 9 คน และนักเรียนอีกประมาณ 200 คน

เป้าหมายของทางโรงเรียนชุมชนชานานนั้นเป็นไปเพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาผู้นำเด็กในชุมชน โดยมีรูปแบบมาจากกระบวนการเรียนรู้ 4 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การเรียนรู้ตนเอง เป็นการนำกิจกรรมในชุมชนชานานมาให้เด็กได้ฝึกปฏิบัติ อาทิเช่น การย้อมผ้าสีธรรมชาติ การห่อข้าวต้ม การทำนาด้วยกัน เป็นต้น 2) การปรับทัศนคติ ถือว่าเป็นผลมาจากการเรียนรู้ตนเองของการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในเบื้องต้น 3) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม เป็นกระบวนการที่เด็กและเยาวชนได้พัฒนาจิตใจและเกิดพฤติกรรมที่พึงประสงค์ตามมา และ 4) การพัฒนาหลักการในการดำรงชีวิตที่สอดคล้องกับสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวจะเป็นกระบวนการปฏิบัติกร่วม (Learning by Doing) ของเด็กที่พวกเขาสามารถเข้าใจตนเอง การสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการรู้จักการดำเนินชีวิตที่เหมาะสม

การดำเนินงานของโรงเรียนชุมชนชานาน ทำให้เกิดสิ่งดี ๆ ตามมาหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งเด็กและเยาวชน พ่อแม่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ครู พระสงฆ์ ปราชญ์และคนในชุมชน เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบใหม่ที่ใช้ห้องเรียนเป็นหมู่บ้าน ป่าชุมชน หนองน้ำ พื้นดิน สิ่งแวดล้อมในชุมชน ซึ่งคนทุกคนที่อยู่ในชุมชนนั้นถือว่าเป็นครูให้กับเด็กและเยาวชนเหล่านั้น ทำให้พวกเขามีพื้นที่ในการแสดงออกและมีพฤติกรรมอันพึงประสงค์ ดังคำขวัญของโรงเรียนที่พวกเขาตั้งร่วมกันคือ “เสียสละ สามัคคี มีปัญญา พัฒนาชุมชน” นอกจากนี้ สิ่งที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้จากทุนทางสังคมดังกล่าว จะเน้นในเรื่องของคุณค่า ความคิด ความเชื่อของชานานเป็นหลัก สามารถป้องกันภาวะเสี่ยง อาทิเช่น โรคเอดส์ การมีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยและปัญหาด้านอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นกับเด็กและเยาวชนในชนบทได้ อีกทั้งยังเป็นการรักษาคุณค่าท้องถิ่นและพัฒนาคนรุ่นใหม่ให้มีประสิทธิภาพ มีสติปัญญาและมีไหวพริบในการดำเนินชีวิตต่อไป

การถ่ายทอดระบบคุณค่าดังกล่าวข้างต้น มีสาระสำคัญเกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและความหลากหลายที่เกิดขึ้นมีแนวโน้มที่จะทำให้เกิด “ช่องว่างระหว่างวัย” คือ เด็ก วัยรุ่นและเยาวชน ได้รับการฝึกอบรมขัดเกลาภายใต้ระบบคุณค่าที่แตกต่างไปจากคนรุ่นก่อน ๆ ทำให้วิถีคิดและวิถีชีวิตเป็นคนละแบบ ประเด็นปัญหาที่สำคัญตรงนี้คือ ในขณะที่เรามีความจำเป็นที่จะต้องถ่ายทอดระบบคุณค่าที่เป็นสาระสำคัญและดึงมาให้แก่คนรุ่นต่อไป เราก็มีความจำเป็นต้องให้เยาวชนได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลง ความหลากหลาย ตลอดจนระบบคุณค่าแบบใหม่ด้วย ประเด็นดังกล่าวนี้เกี่ยวกับวิถีอบรมขัดเกลาทางสังคมและวัฒนธรรมซึ่ง ณ ปัจจุบันนี้ มีการดำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่มากมาย อาทิเช่น โครงการถนนเด็กเดิน, เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ, แผนที่ถนนดีอีสานที่รวมเรื่องราวเกี่ยวกับโครงการโรงเรียน

และชุมชนนำร่องบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ ชมรมเยาวชนเด็กรักนก, โครงการ
การรวมนเสริมสร้างเด็ก, ชมรมกิจกรรมนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญนครราชสีมา และโครงการสื่อ
ไต่สวน เป็นต้น

4. โครงการถนนเด็กเดิน (จังหวัดมหาสารคาม)

เนื่องจาก ผลจากการศึกษาของโครงการ Child Watch และสถาบันรามจิตติ ที่พบปัญหา
เด็กและเยาวชนอันเกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในปัจจุบัน จึงได้นำมาสู่
ข้อเสนอเชิงนโยบายที่สำคัญ กล่าวคือ การสร้าง “พื้นที่คุณภาพ” เป็นการเพิ่มพื้นที่ในการทำ
กิจกรรมสร้างสรรค์ให้แก่เด็กและเยาวชน เพื่อให้พวกเขามีพื้นที่ในการแสดงออกและค้นหา
ความสามารถของตนเอง ทางสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดมหาสารคาม
และสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดมหาสารคาม จึงได้ดำเนินโครงการ “ถนนเด็กเดิน” ขึ้นมาจาก
สถานการณ์ดังกล่าว

โครงการ “ถนนเด็กเดิน” ถือเป็นโครงการที่จังหวัดมหาสารคามจัดขึ้นเป็นจังหวัดแรก
ในภาคอีสาน ซึ่งนำร่องในเรื่องเด็กและเยาวชนทำกิจกรรมสร้างสรรค์ โดยเริ่มโครงการมาตั้งแต่วันที่
27 สิงหาคม 2549 จัด ณ บริเวณลานด้านหน้าห้างเสริมไทยทุกวันอาทิตย์ สัปดาห์ที่ 3 ของ
เดือน ตั้งแต่เวลา 15:00 - 20:00 น. โดยมีรูปแบบกิจกรรมดังต่อไปนี้ รดโมบายเกี่ยวกับเด็ก ภูมิ
ปัญญาชาวบ้าน เช่น การปั้น, การสานและ การให้ความรู้เกี่ยวกับสมุนไพร การวาดภาพพระบายสี
การปั้นปูนปลาสเตอร์ เวทีการแสดงดนตรีของเด็ก การวาดแผนไทย (จากวิทยาลัยพยาบาล จ.
มหาสารคาม) และการนำร่องสอนภูมิปัญญา “มูมพ่อใหญ่แม่ใหญ่สอนหลาน” (จากสถานีอนามัย
บ้านยาง) เป็นต้นซึ่งในแต่ละเดือนจะมีประเด็นกิจกรรมประจำเดือน อาทิเช่น เดือนเมษายน จะ
เป็นเรื่อง “เที่ยวอย่างไรให้ปลอดภัย” ส่วนเดือนสิงหาคม จะเป็นเรื่อง “รักแม่” เป็นต้น

จากรูปแบบการดำเนินกิจกรรมดังกล่าว ทำให้เกิดสิ่งดี ๆ ขึ้นมากมาย ไม่ว่าจะเป็นการที่
เด็กได้มีพื้นที่ร่วมกันทำกิจกรรมสร้างสรรค์ กล้าแสดงออกในทางที่ถูกต้อง ได้เรียนรู้ภูมิปัญญา
ของท้องถิ่น อาทิเช่น การทำยาสมุนไพร การวาดแผนโบราณ การรู้จักออมเงินเป็น และที่สำคัญ
เด็กและเยาวชนยังได้ทำกิจกรรมร่วมกับผู้ใหญ่ถือว่าเป็นการลดช่องว่างระหว่างวัย และเกิดความ
เข้าอกเข้าใจกันมากขึ้น

สิ่งที่เป็เป้าหมายหรือคุณค่าที่มุ่งไปสู่ของโครงการฯ ได้แก่ การมีแนวคิด “**ขจัดพื้นที่ร้าย
ขยายพื้นที่ดี**” จากการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในการคิด/วางแผนจากกิจกรรมที่มี พร้อมทั้ง
การได้รับคำแนะนำและการสนับสนุนจากผู้ใหญ่ ซึ่งทาง พมจ.มหาสารคามยังมีโครงการ/กิจกรรม
เกี่ยวกับเด็กและเยาวชนที่จะดำเนินการในอนาคตอีกคือ 7 เมืองน่าอยู่สำหรับเด็ก เป็นโครงการ/
กิจกรรมที่นำไปสู่การเป็นจังหวัดน่าอยู่สำหรับเด็กของจังหวัดมหาสารคาม ได้แก่ เมืองปลอดภัย
เมืองสุขภาพ เมืองครอบครัว เมืองการเรียนรู้ เมืองคุ้มครองสิทธิเด็ก เมืองพื้นที่สร้างสรรค์สำหรับ

เด็ก เมืองที่เด็กมีส่วนร่วม ทั้งนี้ทางโครงการฯ จะมีความต้องการให้กิจกรรมต่าง ๆ มีความต่อเนื่องและขยายผลลงไปสู่ระดับตำบลซึ่ง ณ ขณะนี้ได้ดำเนิน โครงการถนนเด็กเดินในระดับตำบล 2 ตำบล ได้แก่ อบต.กุศรัง กิ่งอำเภอกุศรัง และอบต.ยาง อำเภอบรบือ และมีความต้องการที่จะขยายผลไปยังทุกตำบลต่อไป

5. เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ

ในปี 2547 มีการดำเนินงานประสานความร่วมมือระหว่างคณะทันตแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โรงเรียนบ้านเต่าโน และเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพจังหวัดขอนแก่น ทำให้เกิดเครือข่ายครูอนามัยขึ้น และต่อมาได้มีโครงการพัฒนาแกนนำโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพจึงทำให้เกิดเครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพเกิดขึ้นในปี 2548 โดยมีพื้นที่ดำเนินการคือโรงเรียนในพื้นที่ ส.พ.ฐ ขอนแก่น เขตการศึกษา 1 และมีกลุ่มเป้าหมายคือครู/นักเรียน ในโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ คณะกรรมการเครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ และเจ้าหน้าที่สาธารณสุข และต่อมาในปี 2549 เครือข่ายดังกล่าวจึงได้เน้นปัญหาด้านสุขภาพ 3 ด้าน ได้แก่ อาหารสะอาดปลอดภัย สุขอนามัย และเด็กไทยฟันดี ซึ่งเกิดขึ้นในโครงการสร้างสุขภาพดีในโรงเรียน โดยมีโรงเรียนเต่าโน ตำบลศิลา อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่นเป็นโรงเรียนนำร่อง และมีโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการอีก 6 โรงเรียนประกอบด้วย

- 1) โรงเรียนบ้านดงพอง ต.ศิลา อ.เมือง จ.ขอนแก่น
- 2) โรงเรียนอนุบาลขอนแก่น ต.ในเมือง อ.เมือง จ.ขอนแก่น
- 3) โรงเรียนบ้านหนองบัวน้อย ต.โคกสี อ.เมือง จ.ขอนแก่น
- 4) โรงเรียนบ้านหนองบัวดีหมี ต.ท่าพระ อ.เมือง จ.ขอนแก่น
- 5) โรงเรียนเทศบาลวัดกลาง ต.เมืองเก่า อ.เมือง จ.ขอนแก่น
- 6) โรงเรียนมหาไถ่ศึกษาขอนแก่น ต.พระลับ อ.เมือง จ.ขอนแก่น

สิ่งที่เป้าหมายของเครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพคือ เน้นให้นักเรียนมีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรง รู้จักการดูแลรักษาป้องกันโรคและการดูแลสุขภาพเบื้องต้นของตนเอง ให้นักเรียนมีโอกาสในการศึกษาและเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ รู้จักเก็บออม นักเรียนและบุคลากรเข้าใจการดำเนินชีวิต ใช้ชีวิตตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง และรู้จักดูแลสุขภาพสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ นอกจากนี้ ทางเครือข่ายยังมีความต้องการที่จะขยายผลความต่อเนื่องโดยที่สนับสนุนให้มีโครงการส่งเสริมโภชนาการและส่งเสริมอาหาร การออกกำลังกายภายในโรงเรียนอย่างยั่งยืน การปรับภูมิทัศน์โรงเรียนให้น่าอยู่ และขยายเครือข่ายต่อยอด “เด็กไทยทำได้” ไปที่โรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษาเขต 1 ขอนแก่น

จากสิ่งที่เครือข่ายมีและสิ่งที่เครือข่ายอยากจะเป็นข้างต้นนั้น ทำให้เกิดกิจกรรมดี ๆ ขึ้นซึ่งกิจกรรมเหล่านั้นจะเน้นการมีส่วนร่วมของนักเรียน โรงเรียนและชุมชนในการดูแลสุขภาพในเรื่อง

ดังต่อไปนี้ อาหารปลอดภัย สุขอนามัยและอนามัยพื้นดี ทั้งนี้ กิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่นักเรียนได้ดำเนินการร่วมกันในโรงเรียนและนักเรียนยังมีส่วนร่วมในการขยายผลต่อไปในการนำไปปฏิบัติที่บ้านและชุมชนอีกด้วย เช่น นักเรียนรู้หน้าที่ที่บ้านว่าต้องช่วยพ่อแม่ทำความสะอาดบ้านและห้องน้ำ สอนน้องให้แปรงฟันที่ถูกวิธีที่บ้าน และความรู้จักเก็บออมเงิน เป็นต้น ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวนักเรียนเองก็คือ การดูแลสุขภาพของตนเองที่ถูกวิธี การล้างมือ การเข้าห้องน้ำที่ถูกวิธี รู้จักประมาณตนในการตัดอาหารและทานอาหารที่มีประโยชน์ แปรงฟันได้ถูกวิธี กล้าคิด กล้าทำ กล้าแสดงออกในสิ่งที่ถูกต้องมากขึ้น มีความรับผิดชอบมากขึ้น และมีเงินออมเป็นของตนเอง

6. แผนทัศนคติอีสาน ซึ่งมีกรณีศึกษาอยู่ 5 เรื่องที่ครอบคลุมในพื้นที่จังหวัดกาฬสินธุ์ ชัยภูมิ บุรีรัมย์ นครราชสีมา และอุบลราชธานี ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. โครงการโรงเรียนและชุมชนนำร่องบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่ (จังหวัดกาฬสินธุ์)

โครงการฯ ดังกล่าว เกิดขึ้นมาเนื่องจากศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ดำเนินการตามยุทธศาสตร์ของรัฐบาลในเรื่องการใช้คุณธรรมนำการแก้ปัญหาสังคม เน้นในเรื่องการแก้ปัญหาอาชญากรรมในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา ซึ่งเป็นปัญหาที่พบเป็นจำนวนมากในพื้นที่ ดังนั้นทางโครงการฯ จึงได้เริ่มดำเนินการภายใต้ยุทธศาสตร์ 2 ด้าน คือ ด้านแก้ปัญหาอาชญากรรมและด้านแก้ปัญหาความยากจน ซึ่งจะเป็นการใช้หลักคุณธรรม/ศาสนธรรมเป็นเครื่องมือในการขับเคลื่อนในเขตพื้นที่ตำบลจุมจัง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ มีกลุ่มเป้าหมายคือ เยาวชนในสถานศึกษาและเยาวชนในชุมชน โดยมีหน่วยงานหลักคือศูนย์พัฒนาคุณธรรมจังหวัดกาฬสินธุ์ และคณะทำงานขับเคลื่อนคุณธรรมระดับตำบล ประกอบกับมีการหารือและแก้ปัญหาร่วมกันแบบบูรณาการจากเยาวชน ประชาชน ผู้นำท้องถิ่น (เช่น กำนัน, ผู้ใหญ่บ้านและส.อบต.) และพระสงฆ์ เป็นต้น

สิ่งที่เป้าหมายของโครงการฯ ได้แก่ การแก้ปัญหาอาชญากรรมและแก้ปัญหาความยากจนในพื้นที่เป้าหมาย และต้องการให้โครงการฯ มีความต่อเนื่อง/ขยายผลต่อไปโดยที่เป็นตำบลต้นแบบในด้านการบูรณาการและการบริหารจัดการโดยคนในพื้นที่ ซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นพบว่า มีผู้ป่วยยาเสพติดในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษาเป็นจำนวนมาก บางรายใช้ศาสนาบำบัด จัดেলাจิตใจ ชี้นำและให้กำลังใจ ทำให้สามารถเลิกค้า เลิกเสพยาเสพติดได้ แต่บางรายมีสภาพจิตใจอ่อนแอ ทำให้ต้องหากระบวนการการบำบัดระยะยาว จึงมีโครงการต่อเนื่องโดยใช้คุณธรรมนำทางให้มีกิจกรรมใน โครงการบ้านเปลี่ยนวิถี ก็นคนดีสู่สังคม หลังจากนั้นพบว่าผู้ป่วยที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เป้าหมายนอกจากจะบำบัดให้หายจากการติดยาเสพติดแล้ว สามารถสร้างอาชีพให้ผู้ป่วยได้อีกด้วย เป็นผลที่มาจากกระบวนการในการดำเนินงาน ซึ่งทางโครงการฯ มีรูปแบบของกิจกรรมเป็นงานอบรม สัมมนาและการประชุม ไม่ว่าจะเป็นค่ายคัดกรองเยาวชนที่มีผลกระทบจากยาเสพติด

ติด กลุ่มดี, ปานกลางและควรปรับปรุง-แก้ไข โดยมีระยะเวลาดำเนินกิจกรรม 3 วัน 2 คืน หลังจากนั้นได้มีการนำกลุ่มเยาวชนดี มาพัฒนาศักยภาพให้มีพลังกาย ใจ สังคมและจิตวิญญาณที่ดีเพิ่มขึ้น เป็นระยะเวลา 3 วัน 2 คืน และได้นำกลุ่มเยาวชนที่ควรปรับปรุง-แก้ไข มาเข้าค่ายหลักสูตรพิเศษ 5-7 วัน รวมถึงกลุ่มที่ติดยาเสพติดนำมาสู่กระบวนการบำบัดฟื้นฟู เป็นระยะเวลา 15-30 วัน

2. ชมรมเยาวชนเด็กรักนก (จังหวัดชัยภูมิ)

ชมรมเยาวชนเด็กรักนก มีที่มาจากกลุ่มชาวบ้านตาดรินและพระสงฆ์วัดป่ามหาวัน (ภูหลง) ประสานความร่วมมือกันในการร่วมอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าภูหลง ซึ่งเป็นผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายของพืชพันธุ์นานาชนิด อาทิเช่น สัตว์ป่า สมุนไพร เห็ด และพืชผักหลากชนิด เป็นต้น แต่เนื่องจากสภาพป่าภูหลงเป็นป่าดิบแห้งซึ่งเมื่อเกิดไฟไหม้ป่า จะมีการเกิดไฟไหม้ซ้ำ ๆ และเป็นเวลานานก่อให้เกิดความเสียหายเป็นอย่างมาก ดังนั้น กลุ่มคนที่ทำงานด้านอนุรักษ์ที่เป็นชาวบ้านและพระสงฆ์จึงได้ทำงานร่วมมือกับหลายหน่วยงาน เช่น กลุ่มเครือข่ายบริษัทจาก ครู นักเรียนในจังหวัดชัยภูมิและจังหวัดขอนแก่น รวมทั้งผู้ที่มีใจรักการอนุรักษ์ ซึ่งชมรมเยาวชนเด็กรักนกมีพื้นที่ดำเนินการ ณ เทือกเขาภูแลนคา โดยมีเด็กและเยาวชน ผู้นำชุมชนในพื้นที่ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิและหน่วยงานต่าง ๆ ทำงานด้านอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าร่วมกัน

สิ่งที่เป็เป้าหมายของชมรมเยาวชนเด็กรักนกนั้น ไม่เพียงแต่นำเฉพาะเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรสิ่งแวดล้อม แต่ยังมีกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษาและสำรวจสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ ในรูปแบบของค่ายเด็กรักนกรักษ์ธรรมชาติ เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของเด็กให้รู้จักคุณค่าและความสำคัญของธรรมชาติ การสัมผัสกับความงดงาม การรับรู้สถานการณ์ปัญหา การนำรูปแบบของนกเป็นสื่อสูงานศิลปะเชื่อมโยงความสัมพันธ์และสร้างทัศนคติที่ดีให้เกิดขึ้นแก่เด็ก

ทางชมรมฯ ได้มีการสร้างอาสาสมัครเพื่อร่วมทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง แต่ยังมีทุนและประสบการณ์น้อยในการจัดหางบประมาณ ดังนั้น แผนงานของชมรมฯ จึงเน้นการจัดทำคู่มือศึกษาเผยแพร่สถานการณ์ของนกและห้ามการล่าในโรงเรียน งานเก็บข้อมูลสมุนไพร ตำรวจพันธุ์พืชและสัตว์น้ำ ตำรวจแหล่งหาอาหารตามธรรมชาติ ส่งเสริมอาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้กับกลุ่มสมาชิก ซึ่งรูปแบบกิจกรรมของชมรมฯ มีดังต่อไปนี้

1. การปลูกข้าว ทำสวนครัว การเลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ ซึ่งเป็นการเสริมสร้างทักษะการเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชนในด้านการทำการเกษตร
2. กิจกรรมธรรมชาติ ส่งเสริมกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างสิ่งแวดล้อมธรรมชาติและธรรมะ โดยอาศัยนกเป็นสื่อการเรียนรู้
3. งานเผยแพร่ข้อมูลเรื่องนกและการทำสื่อการเรียนรู้เพื่อระดมทุนจัดกิจกรรมอย่าง

ต่อเนื่อง

4. การสำรวจนก สำรวจน้ำ “นักสืบสายน้ำ” ฟันฟูสภาพป่า

5. การจัดการองค์กรเพื่อออกกฎระเบียบในการให้อาสาสมัครจัดเวรดูแลสวนพื้นที่ป่า

จากการดำเนินงานของชมรมเยาวชนเด็กรักนก ก่อให้เกิดสิ่งดี ๆ อาทิเช่น เกิดอาสาสมัครที่เป็นเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นตัวแทนของชุมชนเข้ามาดำเนินกิจกรรมในเรื่องการศึกษาสภาพแวดล้อม มีการเก็บรวบรวมสถิติและชนิดของนกอย่างต่อเนื่อง เด็กและเยาวชนได้ร่วมกันวิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาผลกระทบที่มีต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนและร่วมกันแสวงหาแนวทางแก้ไข นอกจากนี้ยังมีการเผยแพร่กิจกรรมสู่สาธารณชนด้วยการทำจดหมายข่าวอย่างต่อเนื่อง

3. โครงการคาราวานเสริมสร้างเด็ก (จังหวัดบุรีรัมย์)

การรวมตัวกันของเด็กและเยาวชนในตำบลทุ่งกระเต็นเมื่อปี พ.ศ.2542 ทำให้เกิด “กลุ่มรักษ์ตะวัน” ขึ้นมา ซึ่งเป็นกลุ่มที่ตระหนักถึงสภาพปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน ทางกลุ่มฯ จึงมีการดำเนินการพัฒนาที่มีกิจกรรมมากมาย เพื่อพัฒนาศักยภาพของเด็กและเยาวชนในตำบลทุ่งกระเต็น อำเภอหนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์ อาทิเช่น กิจกรรมนุ่งผ้าไทยใส่ใจวัฒนธรรม ทิ้งขนมถุงกินขนมไทย มือเปื้อนสีใจเปี่ยมสุข วยสร้างสรรค์เท่าทันสื่อ (ดีเจน้อย) และสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ดังกล่าวล้วนเกิดจากความต้องการของเด็กและเยาวชนที่มีส่วนร่วมในการออกแบบชุดกิจกรรมและกระบวนการดำเนินงาน

กิจกรรมที่น่าสนใจดังกล่าวส่งผลให้เกิดสิ่งดี ๆ ตามมาหลายอย่าง ดังนี้

1. เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้วิธีการทำขนมไทยและสามารถบอกต่อได้ ลดกระแสบริโภคนิยม และเกิดการดูแลเอาใจใส่กันและกันของคนในชุมชนผ่านกิจกรรมทิ้งขนมถุงกินขนมไทย
2. การได้เรียนรู้การนุ่งผ้าไทย การถ่ายทอดสืบสานวัฒนธรรมไทยและได้เครือข่ายการทำกิจกรรมส่งเสริมวัฒนธรรมไทยผ่านกิจกรรมนุ่งผ้าไทยใส่ใจวัฒนธรรม
3. การได้เรียนรู้กระบวนการผลิตสื่อ ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เกิดภาคีความร่วมมือในการผลิตรายการที่เหมาะสมสำหรับเด็กและเยาวชน ผ่านกิจกรรมวยสร้างสรรค์เท่าทันสื่อ (ดีเจน้อย)
4. การเรียนรู้การทำกิจกรรมร่วมกันจากงานศิลปะในแบบต่าง ๆ เช่น การบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ส่งผลกระทบต่อเด็กและเยาวชน เป็นต้น ภายใต้รูปแบบกิจกรรมมือเปื้อนสีใจเปี่ยมสุข
5. การได้ภาคีสันับสนุนการดำเนินกิจกรรมเด็กและเยาวชน และพวกเขายังได้รับโอกาสในการพัฒนาตนเองผ่านการดำเนินกิจกรรม และได้พัฒนากลไกการสนับสนุนกิจกรรมเด็กและเยาวชน เช่น อบต. อบจ. และองค์กรพัฒนาเอกชนอื่น ๆ ซึ่งเป็นการ

ทำงานร่วมกันระหว่างเด็กและผู้ใหญ่ โดยผ่านรูปแบบกิจกรรมสภาเด็กและเยาวชน
จังหวัดบุรีรัมย์

นอกจากนี้ คุณค่าและสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นจากการทำกิจกรรมของเด็กร่วมกับชุมชนทำให้เกิด
การปฏิสัมพันธ์อันดีของคนในชุมชนไม่มีการแบ่งแยกเขตการปกครอง เด็กมีส่วนร่วมทำกิจกรรม
ในชุมชน แสดงให้เห็นว่าการทำกิจกรรมร่วมกันไม่ใช่เป็นเรื่องยาก ซึ่งสิ่งที่โครงการฯ วาดฝัน
หรืออยากเห็น ได้แก่ สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ของเด็ก ชุมชนเกิดความ
ต้องการสร้างพัฒนาการเด็กในชุมชน และผู้ประกอบการ (ดี) ทางสังคม ที่เป็นเด็กและเยาวชนใน
ชุมชนโดยทั้งสิ่งเป้าหมายดังกล่าวจะต้องอยู่ภายใต้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และมุ่งเน้น
กระบวนการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนมากที่สุด ยิ่งไปกว่านั้น ทางโครงการฯ อยากจะให้
กิจกรรมดี ๆ ดังกล่าวขยายผลต่อเนื่องโดยความร่วมมือของบริษัทเอกชนที่สนใจชุดกิจกรรมและ
ต้องการให้ทุนเพื่อการดำเนินโครงการต่อไป

4. ชมรมกิจกรรมนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญนครราชสีมา

ชมรมกิจกรรมนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญนครราชสีมา เกิดจากการรวมกลุ่มของนักเรียน
ที่มีความผูกพันกับโรงเรียนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลและประถมศึกษา ประกอบกับนโยบายของ
โรงเรียนที่เปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้การทำกิจกรรม การมีส่วนร่วมในการคิดและวางแผนการ
ดำเนินงานในรูปแบบคณะกรรมการชมรมกิจกรรมนักเรียน ทั้งนี้ กิจกรรมต่าง ๆ ยังได้รับการ
สนับสนุน การให้คำแนะนำและการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ โดยผู้บริหาร ครู อาจารย์ของ
โรงเรียน นอกจากนั้น โรงเรียนยังตั้งอยู่ใกล้กับชุมชนที่มีวิถีชีวิตแบบชนบท มีการทำการเกษตร
สวนผัก เลี้ยงสัตว์ ทำนา เป็นต้น และเด็กสามารถไปศึกษาสิ่งดี ๆ ที่มีอยู่ในชุมชนได้ อาทิเช่น
การทำขนมไทย การทำขนมจีนประโดก งานเครื่องปั้นดินเผาที่ด่านเกวียน และการเรียนรู้เรื่อง
ดนตรีไทย เช่น โปงลาง เป็นต้น

การดำเนินงานของชมรมฯ เริ่มจากการรับสมัครนักเรียนจากมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่มีความ
ตั้งใจ มีใจรักที่จะเสียสละทำงานเพื่อโรงเรียน เข้ารับการคัดเลือกเป็นคณะกรรมการชมรมฯ มีการ
จัดอบรมภาวะความเป็นผู้นำ เพื่อให้มีความรู้ด้านทักษะการพูด บุคลิกภาพ มารยาททางสังคม
และทักษะการอยู่ร่วมกับผู้อื่น ตามด้วยการคัดเลือกนักเรียนด้วยการโหวตให้คะแนนเสียงเพื่อหาผู้
ที่เหมาะสมเป็นคณะกรรมการฯ จากค่าอบรม ต่อจากนั้น มีการเลือกตั้งประธานคณะกรรมการ
นักเรียนและคณะทำงานฝ่ายต่าง ๆ เพื่อทำหน้าที่ในชมรมฯ และเป็นตัวแทนของโรงเรียนในการ
เข้าร่วมกิจกรรมระดับโรงเรียน ระดับจังหวัด และระดับประเทศ หลังจากนั้น คณะกรรมการของ
ชมรมฯ ร่วมกันวางแผนงาน/กิจกรรม และการประชุมทุกเดือนเพื่อติดตามการทำงานและร่วมกัน
พัฒนาชมรมฯ ต่อไป

สิ่งที่เป็นเป้าหมายของชมรมฯ นั้น เป็นสิ่งที่คณะกรรมการของชมรมฯ วาดภาพฝันเอาไว้

ว่าอยากให้มีมีการดำเนินงานกิจกรรมของชมรมต่อไปซึ่งเป็นการทำประโยชน์ต่อชมรมและสังคม เน้นในเรื่องของการมีส่วนร่วม การรู้จักแบ่งเวลาที่ไม่ทำให้กระทบต่อผลการเรียน ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งที่น่าชมรมฯ อยากจะให้เกิดขึ้นได้แก่ การรวมกลุ่มของสถานศึกษาในลักษณะของเครือข่าย เพื่อร่วมกันวางแผนทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ และเป็นต้นแบบของสถานศึกษาอื่น ๆ ได้ โดยการประสานงานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการสนับสนุนกิจกรรมและงบประมาณให้แก่เครือข่าย อาทิเช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (พมจ.) เป็นต้น

จากสิ่งที่ชมรมฯ นั้นมีอยู่แล้วในปัจจุบัน ประกอบกับการทำงานเป็นทีม การมีส่วนร่วม การคิดวางแผนงานอย่างเป็นขั้นตอน มีการพูดคุยแลกเปลี่ยน การประชุมติดตามความก้าวหน้า การรายงานผลการทำงานของทุกฝ่าย ทำให้เกิดกิจกรรมดี ๆ ของชมรมฯ หลายอย่าง อาทิเช่น

1. โครงการจัดการขยะ เพื่อนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์หรือนำมารีไซเคิล ช่วยลดจำนวนขยะรักษาความสะอาดในบริเวณโรงเรียน และเป็นการสร้างรายได้จากการขายขยะเกิดเป็นกลุ่มออมทรัพย์เพื่อนำกองทุนนั้นมาใช้ทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชมรมฯ
2. โครงการด้านวัฒนธรรมไทย เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนรู้จักวัฒนธรรมประเพณีไทย สอนในเรื่องการรู้จักให้ รู้จักแบ่งปัน การเสียสละ ผ่านการทำกิจกรรมในวันสำคัญทางศาสนา เช่น ประเพณีแห่เทียนพรรษา ถวายสังฆทาน การทำบุญตักบาตร การเข้าค่ายอบรมธรรมะ และการอุปสมบทหมู่ในช่วงปิดเทอมภาคฤดูร้อน นอกจากนี้ ยังมีโครงการด้านส่งเสริมคุณธรรม/จริยธรรมอื่น ๆ ได้แก่ โครงการโลกทั้งใบยกให้คนชรา โครงการทำดีให้น้องคู และโครงการยิ้มไหว้ทักทายกัน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้ล้วนส่งผลดีแก่ตัวนักเรียน
3. โครงการด้านเทคโนโลยี จะเป็นโครงการที่เน้นในเรื่องการผลิตสื่อและการประชาสัมพันธ์ เช่น การทำป้ายประจำตัวให้กับนักเรียนทุกระดับชั้น การจัดทำบอร์ดประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน และการจัดทำเว็บไซต์ในเครือข่าย อีสัมผัส เป็นต้น

นอกจากนั้น ทางชมรมฯ ยังได้มีการขยายผลโครงการ/กิจกรรมผ่านการประชาสัมพันธ์ การทำกิจกรรมและสร้างภาคีเครือข่าย องค์กร หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและประชาชนในการทำงานร่วมกันให้เป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น

5. โครงการสื่อไสวีย์ทิน (จังหวัดอุบลราชธานี)

โครงการฯ มีการดำเนินงานมาตั้งแต่ปี 2548 เกิดจากการรวมตัวของคนกลุ่มเล็ก ๆ ที่มีความสนใจทำงานด้านสื่อกับเด็กและเยาวชน โดยผ่านสื่อวิทยุชุมชนคลื่นดีศรีประคู้ FM.95.6 MHz. ซึ่งเด็กและเยาวชนจะเป็นบุคคลที่อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภวารินชำราบ จำนวน

8 โรงเรียนและ 3 สถาบันอุดมศึกษา สิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานในปี 2548 ส่งผลให้มีเด็กและเยาวชนให้ความสนใจเข้าร่วมกิจกรรม เป็นสมาชิกและเป็นทีมงานของกลุ่มสื่อไอวัยทีน ยิ่งไปกว่านั้น ในปี 2549 กลุ่มสื่อไอวัยทีนยังได้รับการรับรองเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ จากคณะกรรมการส่งเสริมการจัดสวัสดิการสังคมแห่งชาติ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

เป้าหมายหรือเข็มมุ่งที่สำคัญของโครงการสื่อไอวัยทีนก็คือ การรณรงค์และสร้างกระแสนวัตกรรมใหม่ไม่สูบบุหรี่ เพื่อ “พัฒนาเด็กและเยาวชนให้เรียนรู้และเท่าทันสังคม” ทั้งนี้ การดำเนินงานของโครงการฯ จึงจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการผลิตสื่อวิทยุเพื่อการรณรงค์ เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ จากการผลิตรายการสื่อไอวัยทีน ทางสถานีวิทยุคลื่นดีศรีประดู่ FM.95.6 MHz. ทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ เวลา 21.00 - 24.00 น. เพื่อเป็นสื่อรณรงค์และให้ข้อมูลทางสื่อสารมวลชน

ทางโครงการฯ ยังมีรูปแบบการดำเนินกิจกรรมซึ่งทำให้เกิดสิ่งดี ๆ ขึ้นมากมายพร้อมด้วยการได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากเครือข่าย/องค์กร/ภาคีหน่วยงานต่างๆ ในการการจัดกิจกรรมสร้างสรรค์เพื่อเด็กและเยาวชนโดยการมีส่วนร่วมของพวกเขาเอง ยกตัวอย่างเช่น

1. การประกวดภาพโปสเตอร์ในหัวข้อ “สื่อรักสื่อใจ เพื่อใครคนนั้น ไม่สูบบุหรี่”
2. การประกวดพูดสุนทรพจน์ชิงถ้วยผู้ว่าราชการจังหวัดในหัวข้อ “เลิกบุหรี่ เพื่อคุณและคนที่คุณรัก”
3. การประกวดการแสดง No Smoking Acting ภายใต้นแนวคิดที่ว่า “การสูบบุหรี่เป็นตัวอย่างต่อสุขภาพ”

และกิจกรรมสื่อละครที่มีการแสดงละครในโรงเรียนและพื้นที่สาธารณะต่าง ๆ เกิดจากการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ เรียกว่า “ละครตะลอนทัวร์” มีการถ่ายทอดความคิดผ่านสื่อละครในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดย แผนงานสื่อสร้างสุขภาวะเยาวชน (สสย.) และมูลนิธิเพื่อการพัฒนาเด็ก (มพด.) และกลุ่มสื่อไอวัยทีนยังได้ดำเนินกิจกรรมร่วมกับภาคีเครือข่ายสมาชิกเด็กและเยาวชน ศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ 7 อุบลราชธานี ร่วมรณรงค์เด็กไทยไม่กินหวาน ลดน้ำตาลไม่กินน้ำอัดลม โดยใช้สื่อละครในการรณรงค์ นอกจากนั้น ทางกลุ่มสื่อไอวัยทีนยังได้มีการฝึกอบรม “พัฒนาคนสร้างสื่อ เพื่อสื่อสร้างสุข” ร่วมกับเครือข่ายคณะทันตแพทยศาสตร์ สร้างเสริมสุขภาพ (ทพ.สส.) มหาวิทยาลัยขอนแก่น อีกด้วย

จากมหกรรมสร้างสุขภาคอีสาน ครั้งที่ 2 ได้มีการจัดเวทีเสวนาเรื่องเด็กนำผู้ใหญ่หนุน ในวันที่ 16 พฤศจิกายน 2550 โดยสภาเด็กและเยาวชนภาคอีสาน ณ ห้องอีสาน 1 มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผู้ร่วมเสวนา ได้แก่

1. เด็กชายประหัด กลองศรี (เครือข่ายโรงเรียนชุมชนชานนา และลูกศิษย์คนปี พ.ศ. 2550)
2. คุณวีระชัย ทองจันทร์แก้ว (เครือข่ายสภาเด็กและเยาวชน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม)
3. อาจารย์สังศรี นาอุดม (เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ จังหวัดขอนแก่น)
4. พระมหาสุพรรณ มัชฌิมา (เครือข่ายวัดปลอดเหล้า วัดป่ากุฎรัง จังหวัดมหาสารคาม)

ผู้ดำเนินรายการ ได้แก่ คุณวัฒน์ศักดิ์ ปานเพชร และ คุณเครือวัลย์ มาลาศรี

ผู้เข้าร่วมเวทีเสวนา ได้แก่

1. เครือข่ายโรงเรียนชุมชนชานนา อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม
2. กลุ่มสื่อไอวัยทีน จังหวัดอุบลราชธานี
3. โรงเรียนหลักเมือง จังหวัดมหาสารคาม
4. โรงเรียนบ้านหนองบัวคิหมี่ จังหวัดขอนแก่น
5. โรงเรียนบ้านเต่านอ จังหวัดขอนแก่น
6. นักศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
7. เครือข่ายวัดปลอดเหล้า
8. นิสิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
9. สภาเด็กและเยาวชนจังหวัดบุรีรัมย์
10. ประชาชนที่สนใจทั่วไป

ในเวทีเสวนาได้แบ่งกิจกรรมออกเป็น 3 ช่วงคือ

ช่วงที่ 1

เป็นการทำแผนที่คนดีเพื่อนำไปติดในแผนที่จังหวัดของตน โดยให้เยาวชนเขียนข้อความในกระดาษ “คนดีในใจของเราคือใคร และเราจะทำดีเพื่อในหลวงอย่างไร” ต่อจากนั้นเป็นการนำเสนอ VCD เด็กทำดีที่ผู้ใหญ่หนุน ซึ่งมีทั้งหมด 2 เรื่อง ได้แก่

1. กิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ออกค่ายฝึกเยาวชนของกลุ่มไอเดีย เป็นกิจกรรมสืบเนื่องจากกิจกรรมโครงการสร้างสรรค์ความดีซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากศูนย์คุณธรรม และศูนย์คุณธรรมได้เปิดโอกาสให้ทำกิจกรรม “ค่ายรวมความดี สร้างความรู้สู่สังคม” ต่อ เพื่อเป็นการพัฒนาศักยภาพผู้นำเยาวชนที่พร้อมทั้งคุณธรรมและความสามารถ และเพื่อให้เกิดกระบวนการพัฒนาการเปิดบทเรียนให้เกิดการต่อยอด โดยมีการสรุปบทเรียน เป็นองค์ความรู้เพื่อแลกเปลี่ยนสิ่งที่ประทับใจและสะท้อนสิ่งที่บกพร่อง เพื่อช่วยกันหาแนวทางดำเนินงานเพื่อการพัฒนาต่อไป
2. กิจกรรมดอกไม้บานสื่อสารความดี เป็นกิจกรรมที่เน้นให้เยาวชนเลิกเหล้า เลิกอบายมุข ซึ่งใช้การพัฒนาในชื่อ “โครงการอบรมพัฒนาจิต” เป็นโครงการที่เกิดขึ้นภายใต้แนวคิดการฝึกพัฒนาจิตให้เกิดความผ่องแผ้ว โดยเน้นการปูพื้นฐานให้เยาวชนเห็นความสำคัญ

ของการฝึกจิต และนำธรรมะเข้ามาช่วยสอนเพื่อพิจารณาสิ่งที่เป็นโทษ เป็นการฝึกปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาที่จับจิตจับใจ ให้เยาวชนมีสติเพื่อให้เกิดปัญญา ทำให้ได้คิดทบทวนในสิ่งที่ เคยทำมาในอดีต ซึ่งถือเป็นการใช้เครื่องมือเชิงคุณธรรมที่เข้ามาปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การแสดงออกของเยาวชนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจากภายใน ทำให้เยาวชนได้เห็นคุณค่า ของชีวิต รู้ทิศและมีทางเลือกในการพัฒนาตน ให้เติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่

ช่วงที่ 2

เป็นกิจกรรมที่ร่วมเสวนาในประเด็น “เด็กนำ.....ผู้ใหญ่หนุน” ซึ่งมีรายละเอียดโดยสรุป ดังต่อไปนี้

1. เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งอาจารย์สงศรี นาอุดม ได้เล่าถึง กิจกรรมโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ โดยการสนับสนุนของกรมอนามัยที่ต้องการให้เกิด สุขภาวะที่ดีสำหรับเด็ก ซึ่งมีกิจกรรมดี ๆ เกิดขึ้น ดังนี้
 - ปี พ.ศ. 2540 มีการขับเคลื่อนเรื่องอนามัยโรงเรียน ซึ่งทางโรงเรียนบ้าน เต่านอได้เป็นโรงเรียนต้นแบบการส่งเสริมสุขภาพระดับเขต 7 จังหวัดอีสาน ตอนบน
 - ปี พ.ศ. 2541 ร่วมกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น ทำการจัด อบรมการส่งเสริมสุขภาพในโรงเรียนให้แก่โรงเรียนต่าง ๆ ในเขตอำเภอ เมือง จังหวัดขอนแก่น
 - ปี พ.ศ. 2546 ขยายกิจกรรมให้เป็นโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพครบในพื้นที่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น โดยมีการจัดตั้งเป็นเครือข่ายโรงเรียนส่งเสริม สุขภาพ ซึ่งได้งบประมาณจาก สสส. และ ส.ส. ปัจจุบันในเขตการศึกษา ชั้นพื้นฐาน เขต 1 จังหวัดขอนแก่น ประกอบไปด้วยอำเภอเมือง อำเภอบ้าน ฝางและอำเภอพระยืน มีจำนวน 157 โรงเรียนที่ผ่านเกณฑ์ประเมิน
 - ปัจจุบัน ดำเนินการกิจกรรมเด็กไทยทำได้ เป็นกิจกรรมที่เด็กทำกันเอง โดยเน้นกิจกรรมเกี่ยวกับเรื่องอาหารสะอาดปลอดภัย สุขอนามัย และ อนามัยฟันดี ซึ่งนักเรียนจะเขียนโครงการที่จะพัฒนาหรือดูแลในเรื่องดัง กล่าว โดยงบประมาณที่นำมาสนับสนุนกิจกรรมในแต่ละโครงการนั้น ทางโรงเรียนจะขอไปยังอบต. โดยกิจกรรมดังกล่าวนี้จะทำในโรงเรียน และต่อยอดไปสู่ชุมชนที่เด็กอาศัยอยู่ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมนั้นจะมีการ ติดตามผลงานจากครูที่โรงเรียน เช่น การดูแลสุขภาพของสภาพ บ้านเรือน การเก็บที่นอน รวมถึงการปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ เป็นต้น ซึ่ง การทำกิจกรรมดังกล่าวนี้และเป็นการสร้าง ความสัมพันธ์ในครอบครัว ด้วย โดยในการนี้ทางโรงเรียนได้รับความอนุเคราะห์จากผู้ปกครองนักเรียน

ที่สลับหมุนเวียนเข้ามาประกอบอาหารกลางวันให้เด็กรับประทานฟรีที่
โรงเรียนทุกวัน

2. **เครือข่ายโรงเรียนชุมชนชาวนา จังหวัดมหาสารคาม** โดยเด็กชายประหยัด คลองศรี ได้บอกเล่าเรื่องราว แนวคิดและแรงบันดาลใจในการเข้าร่วมกิจกรรมของเครือข่ายโรงเรียนชุมชนชาวนาคือ อยากเป็นคนดีของสังคม และเป็นการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ในมุมมองส่วนตัวนั้นหากผู้ใหญ่มีการสนับสนุน เช่น เมื่อเรียนเชิญผู้ใหญ่มาสอนวิธีการย้อมผ้า ทำข้าวต้ม สอนดำนา เกี่ยวข้าว แล้วท่านเหล่านั้นให้ความอนุเคราะห์มาช่วยสอน มาช่วยในกิจกรรม ซึ่งทำให้เด็กมีความรู้สึกดีที่ผู้ใหญ่เล็งเห็นความสำคัญในกิจกรรมต่าง ๆ ของเด็ก ซึ่งแม้ว่าการทำกิจกรรมดังกล่าวจะไม่มีประกาศนียบัตรหรือวุฒิบัตร แต่ถือว่ากิจกรรมนั้นทำให้เราเป็นคนดีรู้จักใช้เวลาให้เกิดประโยชน์

กิจกรรมที่ทำให้พ่อแม่ คือ การหาเงินจากการทำผ้าแถบตอง และชุมชนโดยการช่วยพัฒนาชุมชนในการทำความสะดวกถนน ปูพื้นวัด การช่วยงานบุญกฐิน เป็นต้น

กิจกรรมที่จะทำต่อไปนั้น คือ การอนุรักษ์ประเพณีพื้นบ้าน การทำบั้งไฟ แต่ว่าในปัจจุบันนั้นทางโรงเรียนยังขาดอาคารสถานที่ที่มีความมั่นคงถาวร แต่ว่ากิจกรรมของโรงเรียนนั้นก็ได้ไม่ได้เน้นการเรียนในห้องเท่านั้น แต่ยังมีกิจกรรมนอกสถานที่ อาทิเช่น การดำนา เกี่ยวข้าว ย้อมผ้า ฯลฯ สลับกันไป

3. **เครือข่ายวัดปลอดเหล้า วัดป่ากุฎรัง จังหวัดมหาสารคาม**

“เป็นนักเรียนต้องเพียรเรียนให้เก่ง ให้รีบเร่งอ่านหนังสือหรือขีดเขียน เป็นนักเรียนเพียรสร้างทางของคน บอกกับตนว่าจะเรียนเพียรสร้างตัว พ่อแม่ส่งให้เรียนเรียนไปเถอะ อย่าสะเออะ พูเพื่องเรื่องลูกศัว ลูกศูหญิงพึงรักนวลสงวนตัว ชายอย่ามั่วสิ่งเสพติดชีวิตพึง ยั้งยึดถืออันธพาลสันดาลชั่ว ที่หลงตัวว่าเก่งเบ่งโอหัง ว่าคนโน้นเถียงคนนี้ตะโกนดั่ง ไม่เชื่อฟังแม้คำครูผู้หวังดี มาเรียนสายบ้ายหนีไม่ดีแน่ การเรียนแย่เลวชะมัดน่าบัดสี ขอทุกคนจงพินิจคิดให้ดี สิ่งอัปริย์เลิกละจะเสียดคน หาเงินส่งให้ลูกเรียนเพียรใจขาด ดวงชีวิตจะวอดวายตั้งหลายหน ทำไมหนอไขลูกไม่เป็นคน แม่ก็บ่นพ่อท้อแท้ แม่อ่อนใจ ก็รักพ่อเคารพแม่แน่วแน่จิต เนรมิตอนาคตให้สดใส ชยันเรียน ประพฤติดี มีวินัย เธอทำได้ พ่อแม่ก็ไชโย” “เด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้า ผู้ใหญ่ในวันนี้คือผีในอนาคต” (พระมหาสุพรรณ มัชฌิมา, 2550)

ต่อจากนั้น พระมหาสุพรรณ มัชฌิมา ได้ชี้แนะในเรื่องกิจกรรมที่จะหนุน หากเด็กนำไปทางที่คั้นผู้ใหญ่จะหนุน อยากให้เด็กถามตัวเองว่าจะนำไปเรื่องอะไร ผู้ใหญ่อยากจะหนุนในกิจกรรม เช่น เสาร์-อาทิตย์เด็กหันหน้าเข้าวัด ช่วยเหลืองานบ้าน ไม่ขี้เกียจ คือ เด็กรู้หน้าที่ความรับผิดชอบของตนเองทั้งเรื่องการเรียนรู้ การช่วยเหลือพ่อแม่ ความรักเคารพพ่อแม่ และแม่ หนุนในสิ่งที่ดี ช่วยเหลือครอบครัว ดูแลตนเองทั้งสุขภาพร่างกายและจิตใจให้พร้อมในกิจกรรมแต่ละวัน เป็นต้น

ข้อแนะนำ : เด็กสามารถทำได้ทั้งทางกาย คือ ความขยัน ทางวาจา คือ การพูดความจริง อ่อนหวาน คำสุภาพ คำที่ไม่ก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท และทางใจ คือ การคิดดี จิตใจคิดในทางสร้างสรรค์ จิตใจมีคุณธรรม เห็นประโยชน์ต่อส่วนรวม เด็กมีความเอื้ออาทรต่อกัน อยากให้เด็ก รู้จักเข้าวัดฟังธรรมในวันเสาร์อาทิตย์ ช่วยเหลือพ่อแม่

4. เครือข่ายสภาเยาวชน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม โดยคุณวิระชัย ทองจันทร์ แก้ว ได้บอกกล่าวถึง กิจกรรมดี ๆ ที่ได้เข้าร่วมคือ การเข้าไปมีส่วนร่วมเป็นประชาสัมพันธ์ในเครือข่ายสภาเด็กและเยาวชน จังหวัดมหาสารคาม แนวคิดเกี่ยวกับความรู้สึกในกิจกรรมที่ทำ คือ เยาวชนต้องการที่จะหาแต่กิจกรรมที่ดี ๆ เพื่อที่จะทำ ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดก็ตาม ทุกวัย ต้องการที่จะทำความดีเต็มความสามารถ กิจกรรมที่ทำจะเป็นกิจกรรมเกี่ยวกับการพบปะพูดคุยกับเด็กในแต่ละชุมชนในเรื่องความรู้สึกอย่างไรต่อกิจกรรมที่พาทำ มีความต้องการอะไร ได้เห็นกิจกรรมที่คิดแล้วเกิดเป็นกิจกรรมจริง ๆ ได้นำเสนอแนวคิดกับผู้ใหญ่ และอยากให้มีหน่วยงานเข้ามาสนับสนุน

กิจกรรมในสภาเยาวชนจะมีการอบรมในส่วนของอำเภอ ในเรื่องกิจกรรมการณรงค์ต่อต้านยาเสพติด การอบรมจริยธรรม การออกไปพัฒนาวัด การช่วยเหลือกิจกรรมในวันเด็ก เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวจะอยู่ในเขตอำเภอเมือง โดยกิจกรรมที่ได้รับการตอบรับจากเยาวชนเป็นอย่างดี

ช่วงที่ 3 เป็นกิจกรรมการแลกเปลี่ยนและเสนอแนะ

โดยเริ่มที่ คุณปิยะดา สกฤศรี (สภาเด็กและเยาวชนจังหวัดบุรีรัมย์) แลกเปลี่ยนความคิดเห็นในเรื่องกิจกรรมที่เกิดขึ้นโดยเริ่มต้นที่เด็กเป็นผู้ริเริ่ม ซึ่งการนำเสนอรูปแบบกิจกรรมต่าง ๆ ถือว่าเป็นกิจกรรมที่จะทำให้เกิด “เด็กทำผู้ใหญ่หนุน” เพียงแค่เด็กกล้า และมีผู้ใหญ่เปิดโอกาสให้เด็กนำเสนอกิจกรรม เช่น การเปิดเวทีให้ร่วมแสดงความคิดเห็น การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การร่วมเรียนรู้งาน ซึ่งในกิจกรรมที่ดำเนินอยู่นั้นจะมีทั้งการออกค่าย การฝึกอบรม กิจกรรมการเล่นละครหุ่น กิจกรรมในช่วงวันเสาร์อาทิตย์จะมีเด็กเข้ามาฝึกหัดตัดต่อวิดีโอ การผลิตสื่อจากศูนย์คุณธรรม เป็นต้น

งานสร้างสุขภาคอีสานในครั้งนี้ทำให้เด็กเกิดการพัฒนาทางความคิด การได้เห็นจากประสบการณ์จริงในการที่จะสานต่อในกิจกรรมต่าง ๆ การนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ได้จริงในชุมชน ยกตัวอย่าง เช่น เด็กใส่ผ้าข้อมสี่ธรรมชาติ เป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ ทำให้เด็กได้มีความภูมิใจในสิ่งที่ทำ มีการขยายกิจกรรมจากโรงเรียนสู่ชุมชนได้ ส่วนการประสานงานในกับสภาเด็กและเยาวชนจังหวัดบุรีรัมย์ เช่น กิจกรรมการทำหุ่นนั้นทางเครือข่ายสามารถที่จะสอนทำหุ่น การเล่นละครหุ่นให้ด้วย สามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันได้ที่ www.deke-san.com

องค์ประกอบของความต้องการของเด็ก คือ การเปิดโอกาสให้เด็กได้แสดงความสามารถ การให้เวลา ความพร้อมทางสภาพร่างกายและจิตใจ รวมถึงความต้องการของเด็กที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เป็นต้น

ทั้งนี้ เด็กชายประหยัด คลองศรี ยังได้เล่าถึงกิจกรรมที่คิดจะพัฒนาต่อไป คือ กิจกรรมการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี ภูมิปัญญาชาวบ้าน การรักษาด้วยยาสมุนไพร การทำบั้งไฟ ตะไลพลุ โครงการที่จะสืบสานวัฒนธรรมในชุมชนเอาไว้ แต่ในปัจจุบันนั้นยังขาดงบประมาณเข้ามาช่วยสนับสนุนในกิจกรรม นอกจากนั้น พระมหาสุพรรณ มัชฌิมา ได้กล่าวเสริมเรื่องการทำที่เด็กจะได้รับความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ในเรื่องของงบประมาณนั้น เด็กจะต้องเขียนโครงการที่ต้องการทำ ซึ่งต้องเป็นโครงการที่มีประโยชน์ เข้าไปเสนอกับผู้ใหญ่เป็นสิ่งที่เด็กสามารถทำได้

ในประเด็นสุดท้ายของเวทีเสวนา คุณเบญญาภา มะโนธรรม ได้บอกกล่าวเล่าแจ้งถึงกิจกรรมที่จะดำเนินต่อไป ซึ่งเป็นกิจกรรมที่สภาเด็กและเยาวชนในแต่ละเครือข่ายเข้าร่วมกิจกรรมในงานสร้างสุขอีสานครั้งที่ 2 จะได้รับแจกกระบอกไม้ไผ่อมสินคนละ 1 กระบอก เพื่อนำไปสะสมเงินออมวันละ 1 บาท ซึ่งในเงินออมที่ได้เหล่านั้นจะนำมาเทรวมกันในงานสร้างสุขอีสานครั้งที่ 3 โดยเงินทั้งหมดที่ได้รับนั้นจะนำมาจัดตั้งกองทุนให้กับสภาเด็กและเยาวชนในภาคอีสานเพื่อนำไปเป็นแหล่งเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมที่สร้างสรรค์ต่อไป

ประการสุดท้าย การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนความหลากหลายทางสังคมที่เกิดขึ้นในระดับต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดสถาบันหรือองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนที่เคยเป็นแหล่งสำหรับความมั่นคงทางมนุษย์มีความเสื่อมคลาย หรือถึงแม้ว่า สถาบันหลายอย่างจะยังไม่เสื่อมคลาย แต่ปัญหาการพัฒนาที่มีความสลับซับซ้อนมากขึ้น ซึ่งทำให้สถาบันที่มีอยู่ไม่เพียงพอ ดังนั้นความอยู่ดีมีสุขของคนในชุมชน และในสังคมจึงขึ้นอยู่กับว่าองค์กร/สถาบันของชุมชนได้มีการปรับตัวสร้างสิ่งใหม่ๆ ขึ้นมา เพื่อรองรับหรือสร้างความมั่นคงให้แก่นมนุษย์สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงและความหลากหลายทางสังคมได้ดี อย่างเช่น การมีส่วนร่วมการสร้างนโยบายสาธารณะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านฝื่อ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น ที่มีสวัสดิการชุมชน (กองทุนวันละบาท), กองทุนหลักประกันสุขภาพ และเกษตรปลอดสาร อาหารปลอดภัย ซึ่งเกิดจากความร่วมมือของชมรมองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอหนองเรือกับภาคีต่างๆ ในการส่งเสริมกิจกรรมที่เน้นการใส่ใจตัวเอง ใส่ใจคนในสังคมและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้อยู่ดีมีสุข

7. การศึกษากระบวนการจัดการองค์ความรู้ “การสืบทอดภูมิปัญญาอีสาน สู่อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น” กรณีตำบลบ้านฝื่อ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น

ตำบลบ้านฝื่อ ได้แต่งตั้งเป็นตำบลเมื่อปี พ.ศ.2522 ซึ่งแยกออกจากตำบลบ้านกงในเขตการ

ปกครองของอำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น มีประชากรทั้งสิ้น 5,947 คน มีครัวเรือนทั้งหมด 1,103 ครัวเรือน และในปี พ.ศ.2550 องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านฝื่อได้รับเงินอุดหนุนและมีรายได้ประมาณ 14 ล้านบาท มีบุคลากรและพนักงานส่วนตำบล จำนวน 27 คน

โครงสร้างหรือกลไกการทำงานของโครงการฯ ประกอบด้วยคณะผู้บริหาร อบต.บ้านผือ ชมรมกำนันผู้ใหญ่บ้านใน 10 หมู่บ้าน (กำนัน, สารวัตรกำนัน, ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน) และคณะทำงานสภาองค์กรชุมชนตำบลบ้านผือ ซึ่งประกอบด้วย ประธานและเลขานุการกลุ่ม/องค์กรต่าง ๆ ในตำบลบ้านผือ 76 กลุ่ม และคณะครูหน่วยงานราชการในพื้นที่ร่วมกระบวนการดำเนินงาน โดยมีกลุ่มเป้าหมายหลักคือ ผู้นำท้องที่และท้องถิ่น ผู้นำกลุ่มองค์กรต่าง ๆ และประชาชนในตำบลบ้านผือที่เข้าร่วมกิจกรรม และมีพื้นที่ดำเนินการใน 10 หมู่บ้านของตำบลบ้านผือ

สิ่งที่เป็เป้าหมายหรือความฝันที่อยากจะเห็นตำบลน่าอยู่ของตำบลบ้านผือนั้น การสืบสานวัฒนธรรมประเพณี เช่น การสังเกตปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นของสภาพดินฟ้าอากาศ สัตว์ การขึ้นลงของน้ำที่สามารถทำนายเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคตได้ และการสืบทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านในเรื่องการแพทย์แผนโบราณ และการสร้างเลือกของชุมชนในเรื่อง กิจกรรมสุขภาพที่เหมาะสม นอกจากนั้น มุ่งไปสู่ความเป็นสถาบัน เพื่อให้ง่ายต่อการประสานงานต่าง ๆ และเกิดเป็นกลุ่ม/องค์กรที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น และยังเน้นในเรื่องการผลักดันนโยบายสาธารณะเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ ด้านความอยู่ดีมีสุขให้คนในชุมชนได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน

กิจกรรมดี ๆ ที่เกิดขึ้นในตำบลบ้านผือนั้น ล้วนแล้วแต่เกิดจากการดำเนินงานซึ่งอยู่ในรูปแบบของเครือข่าย กล่าวคือ มีการ “การบูรณาการ” การทำงานของหน่วยงานที่อยู่ในเครือข่าย ซึ่งเรียกว่า เครือข่ายอำเภอหนองเรือ โดยมีหน่วยงาน/องค์กรที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน อ.หนองเรือ มีการดำเนินงานในด้านการส่งเสริมอาชีพ
2. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีการดำเนินงานในด้านการจัดการขยะในพื้นที่
3. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) มีการดำเนินงานในด้านกองทุนสวัสดิการชุมชนและการจัดทำแผนชุมชนและส่งเสริมการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะภายในท้องถิ่น
4. สำนักงานกองทุนสนับสนุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) มีการดำเนินงานโครงการฝึกปลอดภัยจากสารพิษ
5. สำนักงานหลักประกันสุขภาพ (สปสช.) มีการดำเนินงานระบบประกันสุขภาพระดับตำบล
6. หน่วยงานอื่น ๆ อาทิเช่น ธกส., อสม. เป็นต้น

จากเครือข่ายดังกล่าว เปรียบเสมือนการรวมตัวกันเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วม ความร่วมมือของหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมด้านการส่งเสริมสุขภาพ เพื่อให้เกิดความอยู่ดีมีสุข ซึ่งกิจกรรมหลักของโครงการฯ ได้แก่

1. กิจกรรมด้านการส่งเสริมการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างอยู่ดีมีสุข ได้แก่
 - สวัสดิการชุมชนตำบลบ้านฝื่อ (ออมวันละบาท)
2. กิจกรรมด้านการส่งเสริมการดูแลสุขภาพกันในชุมชน ได้แก่
 - กองทุนหลักประกันสุขภาพตำบลบ้านฝื่อ
3. กิจกรรมส่งเสริมการรับประทานอาหารปลอดภัยในชุมชน ได้แก่
 - โครงการเกษตรปลอดสาร อาหารปลอดภัย ชีวิตปลอดภัย ซึ่งโครงการดังกล่าวมีเครือข่ายเกษตรปลอดสาร อาหารปลอดภัย อ.หนองเรือ ได้แก่ บ้านฝื่อ, ยางคำ, บ้านดง, หนองเรือ, บ้านเพ็ง, จระเข้ โดยมีกลุ่มเป้าหมาย 79 หมู่บ้าน 6 ตำบลและ 1 เครือข่าย

ในที่นี้ จะขอยกตัวอย่างจากรูปแบบกิจกรรม 2 กิจกรรม กิจกรรมแรกคือ สวัสดิการชุมชนตำบลบ้านฝื่อ (ออมวันละบาท) จัดตั้งขึ้นมาเพื่อให้การจัดการสวัสดิการเป็นไปโดยเสมอภาคทั่วถึงเอื้ออาทรซึ่งกันและกันรวมทั้งเอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกโดยรวม โดยแนวคิด ในเรื่องการ “ให้อย่างมีคุณค่าและรับอย่างมีศักดิ์ศรี”

สวัสดิการชุมชนตำบลบ้านฝื่อ มีการดำเนินงานโดยเริ่มด้วยการสรรหาคณะทำงานที่เป็นกลุ่มผู้นำ สร้างกระบวนการในการทำความเข้าใจให้สมาชิก โดยการประชุมประจำเดือน การประชาสัมพันธ์ผ่านหอกระจายข่าว จดหมายข่าวและผ่านทางสมาชิกเอง โดยมีการจัดสวัสดิการแก่สมาชิกครอบคลุม 9 เรื่องดังนี้ การเกิด ผู้สูงอายุ การเจ็บป่วย การตาย ผู้พิการ/ผู้ด้อยโอกาส ทุนการศึกษา สวัสดิการคนทำงาน สวัสดิการการกู้ และสวัสดิการการฝากเงิน

การจัดระบบสวัสดิการบ้านฝื่อ มีเงินทุนเริ่มต้นได้มาจากการออมวันละ 1 บาทของสมาชิก การสนับสนุนจากภาครัฐหรือองค์กรเอกชน เงินอุดหนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เงินอุดหนุนจากต่างประเทศหรือองค์กรระหว่างประเทศ เงินหรือทรัพย์สินที่ตกเป็นของกองทุน หรือที่กองทุนได้รับตามกฎหมายหรือโดยนิติกรรมอื่นๆ และดอกผลที่เกิดจากเงินหรือทรัพย์สินของทุน

ขณะนี้กองทุนฯ มีเงินหมุนเวียน (ณ วันที่ 1 สิงหาคม 2550) ทั้งสิ้น 499,231 บาท โดยสำรองจ่ายสวัสดิการการเกิด เป็นเงิน 17,600 บาท จ่ายสวัสดิการการเจ็บป่วยเป็นเงิน 24,300 บาท จ่ายสวัสดิการการตาย เป็นเงิน 75,300 บาท และค่าใช้จ่ายในการดำเนินการของกองทุน เป็นเงิน 38,244 บาท ซึ่งในอนาคตทางโครงการมีแผนที่จะดำเนินการต่อไป ได้แก่

- ทุนการศึกษากู้ยืมกองทุนได้ 30%
- คนด้อยโอกาส กองทุนจ่ายให้นำไปฝากสัจจะ
- สวัสดิการคนทำงาน จ่ายคนละ 130 บาท/วัน
- สวัสดิการกู้เงิน ตายกองทุนจ่ายในวงเงินไม่เกิน 30,000 บาท
กู้มาแล้วไม่น้อยกว่า 365 วัน (1 ปี)
- สวัสดิการเงินฝาก ตายจ่าย 50% แต่วงเงินไม่เกิน 15,000 บาท

กิจกรรมที่สองคือ กองทุนหลักประกันสุขภาพตำบลบ้านฝื่อ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก สำนักงานกองทุนหลักประกันสุขภาพแห่งชาติ, อบต. บ้านฝื่อ, กองทุนสัจจะวันละบาท, ดอกเบี้ย ธนาคารและเงินบริจาค โดยมีการจัดสรรงบประมาณสนับสนุนใน 4 ประเภท คือ งบจากสถานี อณามัยบ้านโพธิ์ตาก, งบจากหน่วยสาธารณสุขบริการสุขภาพ, กิจกรรมสร้างเสริมสุขภาพโดย ประชาชนในพื้นที่และกลุ่มเป้าหมายต่าง ๆ และงบประมาณการบริหารจัดการองค์กร ซึ่งการ ดำเนินงานของกองทุนหลักประกันสุขภาพบ้านฝื่อ มี อบต.บ้านฝื่อ เป็นทีมพี่เลี้ยง ช่วยเหลือและ สนับสนุนในด้านวิชาการและงบประมาณให้กับประชาชน

เป้าหมายหรือคุณค่าที่มุ่งไปสู่ได้แก่ ความต้องการที่จะให้ประชาชนห่างไกลจากโรคร้าย ส่งเสริมสุขภาพแข็งแรง และมีภูมิคุ้มกันโรค ซึ่งผลที่ได้รับคือ ประชาชนเจ็บป่วยน้อยลง พร้อม ทั้งเป็นการลดงบประมาณด้านการรักษาพยาบาล

ความเชื่อมโยงของทั้งสองกิจกรรมดังกล่าวได้แก่ การที่สมาชิกทุกคนล้วนมีสิทธิทุก กิจกรรม ยกตัวอย่างเช่น สมาชิกของกองทุนหลักประกันสุขภาพบ้านฝื่อ จะได้รับการตรวจ สุขภาพจากสถานีอนามัยบ้านโพธิ์ตาก เช่น การตรวจหามะเร็งเต้านม เป็นต้น ส่วนกองทุน สวัสดิการชุมชนตำบลบ้านฝื่อจะสนับสนุนงบประมาณให้กับกองทุนหลักประกันสุขภาพบ้านฝื่อ โดยเมื่อปี 2549 กองทุนสวัสดิการชุมชนตำบลบ้านฝื่อได้สนับสนุนงบประมาณ 9,500 บาท เพื่อ สนับสนุนเรื่องสุขภาพของประชาชน ทั้งนี้ ได้เกิดกิจกรรมที่ดีและเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริม สนับสนุนให้คนในชุมชนรักและดูแลสุขภาพของตัวเองมากขึ้น

บทที่ 6

สถานและสร้างกลไกไปสู่ความสุขตามวิถีอีสาน

ความพยายามในการสร้าง “กลไก” เพื่อทำหน้าที่ในการประสานพลังต่าง ๆ ที่มีอยู่ในการขับเคลื่อนไปสู่ความอยู่ดีมีสุข ซึ่งเป็นชุดประสบการณ์ของโครงการเครือข่ายสร้างเสริมสุขภาพในระดับจังหวัด (Health Civil Society Network) หรือที่เรียกว่า “โหนด” (NODE) โดยมี 4 โหนด หรือ 4 ชุดโครงการ ซึ่งเราจะได้สรุปให้เป็นภาพต่อไป

NODE ก่อเกิดมาจากการมองเห็นปัญหาสุขภาพพื้นฐานในระดับพื้นที่ ว่ายังคงมีอยู่ โดยเฉพาะสถานการณ์ปัญหาสุขภาพที่เกิดขึ้นจากการบริโภคอาหารและการมีพฤติกรรม การดำรงชีวิตที่ไม่เหมาะสม ประกอบกับสถานการณ์ความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมที่คุกคามต่อสุขภาพ ผลผลิตที่ปนเปื้อนสารพิษ ตลอดไปถึงปัญหาวิถีการดำเนินชีวิตที่ทำให้ครอบครัวอ่อนแอ ส่งผลให้เกิดปัญหาโรคร้ายไข้เจ็บในอัตราที่สูงขึ้น ปัญหาเหล่านี้ มีความหลายหลากแตกต่างกันออกไป ปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ได้แก่ ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกัน ก็มีความพยายามในระดับพื้นที่ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เหล่านี้ แต่ก็ยังมีช่องว่างคือยังไม่มี การประสานเพื่อทำให้เกิดพลังที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างมีประสิทธิภาพ

ผลของปัญหาดังกล่าว จึงนำมาสู่ปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน ดังนั้น กระบวนการแก้ไขปัญหาข้างต้นจำเป็นต้องอาศัยกระบวนการทำงานเชิงรุกและรู้เท่าทันตลอดจนแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหาย่างองค์รวม ดังนั้นการก่อกำเนิดรูปแบบการทำงานของโหนดจึงมุ่งตอบสนองการแก้ไขปัญหา โดยวิถีสุขภาพแบบองค์รวม อันนำมาซึ่งการขับเคลื่อนงานสร้างสุขภาวะผ่านพื้นที่ และปัญหาที่เกิดขึ้น (Problem and area-based) โดยอาศัยฐานองค์ความรู้เชิงวิชาการ (Knowledge base) และทุนทางสังคมและทรัพยากรของแต่ละพื้นที่ในการสร้างรูปธรรมในพื้นที่ตลอดจนประสานแสวงหาภาคีเครือข่ายในการขับเคลื่อนงานอย่างบูรณาการอันนำมาซึ่งการบรรลุซึ่งสุขภาวะชุมชนอย่างแท้จริง

เค้ารูปของเครือข่ายจังหวัด

ถึงแม้ว่าเครือข่ายจะเป็นเรื่องที่เราพูดกันมานาน แต่เรื่องเครือข่ายโดยเฉพาะเครือข่ายนอก รัฐ (Civil Network) ต้องถือว่าเป็นเรื่องใหม่ สิ่งที่เราเคยมีอยู่ก่อนในแง่ของการเชื่อมโยงและการผนึกกัน ในขอบเขตพื้นที่จังหวัดก็คือ หน่วยราชการซึ่งเป็นสายสัมพันธ์ตามสายการบังคับบัญชาในแนวตั้งจากบนลงล่างและเป็นเครือข่ายของรัฐ นอกเหนือเครือข่ายดังกล่าวนี้ ก็มีองค์กรประชาชน องค์กรชุมชน องค์กรสาธารณะประโยชน์ และองค์กรพัฒนาเอกชนเกิดขึ้นกระจัดกระจายอยู่ทั่วไปในขอบเขตของจังหวัด บางกลุ่มก็มีรูปหรือเค้าร่างของเครือข่ายในระดับท้องถิ่น บางกลุ่มก็ทำงานทางด้านสุขภาพ แต่เค้ารูปของเครือข่ายความสัมพันธ์นี้ ได้มีความชัดเจนอย่างเช่นเครือข่าย

ของราชการ

จากสถานการณ์ของสิ่งที่เรามีมาก่อนที่กล่าวไว้ตอนต้นนี้ ทำให้การทำงานของ NODE ต้องมองหา “แกนกลาง” เพื่อที่จะให้เกิดการเชื่อมโยงของกลุ่มคนที่หลากหลายแกนกลางที่ใช้เป็นฐานในการเชื่อมความสัมพันธ์ จึงเกิดแนวคิดในการพัฒนากลไกแบบบูรณาการ (ดร.วณิ ปิ่นประทีป) ที่ยึด 6 องค์ประกอบ ที่ควรมีในกลไก ได้แก่ การมีจุดมุ่งหมายร่วม มีการพัฒนาระบบที่โปร่งใส การสร้างความรู้สึกร่วม มีคน มีการเชื่อมโยง และมีการจัดระบบข้อมูลข่าวสาร

จากกรณีของ 4 NODE มีฐานในการเชื่อมความสัมพันธ์ 3 แบบ แบบแรก คือ สถาบันการศึกษา ซึ่งได้แก่ NODE จังหวัดสกลนครและจังหวัดขอนแก่น แบบที่สอง เป็นการผสมกันระหว่างสถาบันการศึกษาและเครือข่ายประชาสังคม ได้แก่ NODE จังหวัดมหาสารคาม และแบบสุดท้าย ใช้ฐานเครือข่ายราชการ ได้แก่ NODE จังหวัดนครราชสีมา

สิ่งที่ NODE ต้องการบรรลุ

สิ่งที่เป็นเป้าหมายหรือเข็มมุ่ง ซึ่งเป็นพลังขับเคลื่อนการทำงานของ NODE 2 ชุด คือ ชุดแรก NODE มุ่งที่จะเสริมสร้างศักยภาพให้แก่องค์กรภาคีและเครือข่ายทางสังคมเพื่อเชื่อมโยงคนทำงานสุขภาพในระดับจังหวัดให้เข้ามามีส่วนร่วม “ขับเคลื่อนกลไกการสร้างสุขภาพของจังหวัดในเชิงบูรณาการ” โดยเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง และมุ่งเสริมสร้างให้ “กลไก” เป็นหน่วยจัดการที่มีประสิทธิภาพ

สิ่งที่เป็นเป้าหมายหรือเข็มมุ่งของ NODE ชุดที่สอง ก็คือ NODE ต้องการผลที่สุขภาพโดยตรง อย่างเช่น สิ่งแวดล้อมสดใส ผลิตภัณฑ์บริโภค (อาหาร) ปลอดภัย ครอบครัวอบอุ่น ชุมชนไร้สาร อาหารไร้พิษ ฯลฯ เป้าหมายทั้งสองด้านนี้สะท้อนจากวิสัยทัศน์และยุทธศาสตร์ของ NODE ต่าง ๆ อย่างเช่น

1. ด้านการสร้าง/พัฒนากลไกการจัดการ

- พัฒนาและจัดการองค์ความรู้ (จ.ขอนแก่น)
- สร้างและผลักดันด้านนโยบายสาธารณะ (จ.ขอนแก่น)
- เสริมพลังความเข้มแข็งของกลุ่มเครือข่ายประชาคมสุขภาพ (จ.นครราชสีมา)
- ส่งเสริมสนับสนุนการรวมพลังสร้างเสริมสุขภาพ
- การพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือแบบบูรณาการ (จ.มหาสารคาม)

2. ผลต่อสุขภาพโดยตรง

- พัฒนาสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อสุขภาพ (จ.ขอนแก่น)
- พัฒนาและปลูกจิตสำนึกคน (จ.นครราชสีมา)
- อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (จ.นครราชสีมา)
- ส่งเสริมการผลิต บริโภคปลอดภัย (จ.นครราชสีมา)

- ส่งเสริมวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น (จ.นครราชสีมา)
- สร้างครอบครัวอบอุ่น (จ.สกลนคร)
- สร้างชุมชนไร้สาร (จ.สกลนคร)
- สร้างผู้คนไร้พิษ (จ.สกลนคร)
- สร้างชีวิตธรรมชาติ (จ.สกลนคร)
- สนับสนุนกิจกรรมของกลุ่ม องค์กรเพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

สิ่งที่เราควรจะต้องเป็นข้อสังเกตไว้ ณ ที่นี้ ก็คือ เป้าหมายทั้งสองด้าน ถ้ามองอย่างผ่านๆแล้ว ไม่น่าจะมีอะไรที่เป็นข้อขัดข้อง เป็นเป้าหมายที่มีความสอดคล้องกัน อย่างไรก็ตาม ในแง่ของการทำงานน่าจะมีช่องว่างระหว่างเป้าหมายทั้งสองอยู่บ้าง การสร้างและพัฒนากลไกก็ถือว่าเป็นงานพัฒนาที่มีภาระมากอยู่แล้ว แต่การผลักดันกลไกที่สร้างและพัฒนาขึ้นมา ให้สามารถสร้างผลกระทบในเชิงรูปธรรมในห้วงเวลาที่จำกัด น่าจะเป็นภาระที่หนักยิ่ง ซึ่งตรงนี้น่าจะเป็นช่องว่างในเรื่องนี้

กระบวนการ : สิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้น

ในการก้าวไปสู่เป้าหมายที่มุ่งหวังทั้งสองด้าน การทำงานของแต่ละ NODE มีกระบวนการทำงานที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งจะขอยกเอาสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้น (Best Practice) ในแต่ละ NODE มาแสดงไว้อย่างน้อย 2 กรณี

ก. NODE สกลนคร

โครงสร้างการทำงานของ NODE สกลนคร ประกอบไปด้วย 3 ส่วน คือ คณะที่ปรึกษา คณะกรรมการประชาคมสุขภาพ และศูนย์ประสานงานการสร้างเสริมสุขภาพ จังหวัดสกลนคร สำหรับกระบวนการการทำงานนั้น NODE สกลนคร มี 4 แผนงาน คือ

- (1) การพัฒนาบริหารโครงการ
- (2) การพัฒนาโครงการย่อยและการสนับสนุนโครงการย่อย
- (3) การพัฒนาเครือข่ายภาคีสุขภาพ ผู้การสร้างศูนย์การเรียนรู้และบูรณาการการส่งเสริมสุขภาพในพื้นที่

และ (4) การพัฒนาและสังเคราะห์องค์ความรู้เพื่อการเผยแพร่ โดยวิธีการทำงานในเชิงรุก และใช้หลักการ “เครือข่ายเดิม เสริมปัญญา หาความรู้ สรุปรบเรียน”

โดยตัวอย่าง 2 เรื่อง ตัวอย่างแรก ในกระบวนการทำงานของ NODE สกลนคร ก็คือ

“โครงการค่ายสุขภาพครอบครัว CCF”

ณ บ้านตาลเท็ง ตำบลตาลเท็ง อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร ในโครงการนี้ NODE ได้คัดเลือกครอบครัวเด็กของกองทุน CCF (Christian Children Fund) จำนวน 70 ครอบครัว (140 คน) เริ่มแรกได้มีการวิเคราะห์ปัญหาเด็ก ครอบครัว และแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่โครงการ CCF จะนำปัญหามาวิเคราะห์และจัดลำดับความสำคัญ จากปัญหาที่พบและมีการวิเคราะห์ร่วมกัน นำไปสู่การพัฒนาหลักสูตรและตารางกิจกรรมของค่าย หลักสูตรและกิจกรรมมุ่งแก้ปัญหาพื้นฐานในครอบครัวเด็ก CCF 5 คน คือ ปัญหาเรื่องความยากจน ปัญหาการดื่มสุราและสูบบุหรี่ ปัญหาการขาดความอบอุ่น และปัญหาพฤติกรรมการบริโภค

ตัวอย่างที่สอง คือ

“โครงการหมู่บ้านต้นแบบ ลด ละ เลิกสุราและบุหรี่”

ณ บ้านนาคำไฮ ตำบลเชียงเครือ อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ในโครงการนี้ เริ่มต้นจากการรวบรวมปัญหา และวิเคราะห์ปัญหาของหมู่บ้าน ซึ่งในการวิเคราะห์ปัญหานี้ พบว่า ปัญหาในเรื่องสุราและบุหรี่ อยู่ในอันดับ 3 ภายหลังจากการวิเคราะห์ปัญหา ก็ได้มีการจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อนำไปสู่การ ลด ละ เลิกสุราและบุหรี่ ซึ่งในขั้นตอนการดำเนินงานก็มีการจัดตั้งคณะกรรมการขึ้นมา มีการจัดค่ายอบรมเพื่อลด ละ เลิก มีการรณรงค์ลด ละ เลิกบุหรี่ในเทศกาลที่สำคัญอย่างเช่น ในวันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา และวันสำคัญทางศาสนา นอกจากนั้นยังมีการจัดตั้งชมรมลด ละ เลิก เหล้าบุหรี่ในหมู่บ้านและมีการขยายชมรมไปสู่หมู่บ้านอื่น ซึ่งเป็นชาวภูไทเช่นเดียวกับบ้านนาคำไฮ อีก 3 หมู่บ้าน รวมถึงกิจกรรมเข้าค่ายสร้างเสริมเพื่อพัฒนาทักษะคุณภาพชีวิตเพื่อ ลด ละ เลิก สุราและบุหรี่ กิจกรรมกีฬาครอบครัว กิจกรรมการขยายเครือข่ายเพื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติต่อการใช้สุราและบุหรี่ จนมีผู้เลิกสุราสำเร็จในหมู่บ้านเครือข่าย จำนวน 40 คน โดยใช้ขบวนการเครือข่ายและเพื่อนช่วยเพื่อน

ข. NODE ขอนแก่น

แผนการทำงานของ NODE ขอนแก่น ได้ใช้สถาบันทางการศึกษา ได้แก่ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น กระบวนการทำงานส่วนมากเป็นเรื่องของการสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่ม/องค์กรในเครือข่ายที่ได้กำหนดไว้ในแผน และนำของดีที่มีอยู่ มากำหนดเป็นวิสัยทัศน์ คือ “สิ่งแวดล้อมสดใส อาหารปลอดภัย สร้างสุขภาพกายใจ ป้องกันอุบัติเหตุด้วยสายใยคนขอนแก่น” และมีตัวอย่างดี ๆ ที่เกิดขึ้น 2 ตัวอย่าง ตัวอย่างแรก คือ

“เรื่องน้ำพองกับสุขภาพของกลุ่มผู้สูงอายุตำบลวังชัย อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น”

ในโครงการนี้ มีการประชุมภาคีเครือข่าย อย่างเช่น อบต. พระสงฆ์ และตัวแทนของชุมชนที่อยู่ใกล้ลำน้ำพอง เพื่อหารือถึงปัญหาการเสื่อมโทรมของลำน้ำพองที่ส่งผลกระทบต่อ

ปัญหาด้านสุขภาพ หลังจากนั้นได้มีการหารือถึงแนวทางฟื้นฟูและอนุรักษ์ลำน้ำพอง โดยเน้นการ
ค้นหาความรู้ภูมิปัญญาที่มีในท้องถิ่น แล้วนำมาจัดกิจกรรมฟื้นฟูอนุรักษ์ อย่างเช่น การสืบชะตา
แม่น้ำพอง การรณรงค์ปลุกต้นยางนาซึ่งเป็นไม้สัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ
การบวชป่า การกำหนดเขตอนุรักษ์ในแม่น้ำคือ วังปลาและปล่อยปลา เป็นต้น การทำกิจกรรมต่าง
ๆ เหล่านี้ ได้ส่งผลให้เกิดการขยายกิจกรรมไปสู่กิจกรรมด้านอื่น ๆ อย่างเช่น การขยายเครือข่าย
ชมรมผู้สูงอายุ ซึ่งได้มีการส่งเสริมให้เกิดการออมวันละบาท และความพยายามที่จะให้ผู้สูงอายุ
ได้รับสวัสดิการที่นอกเหนือจากที่รัฐจัดให้

ตัวอย่างที่สองของ NODE ขอนแก่นคือ

“เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ”

ได้ดำเนินโครงการสร้างสุขภาพดีในโรงเรียน (อาหารปลอดภัย สุขาน่าใช้ อนามัยฟันดี)
ในโครงการนี้ได้มีการประชุมผู้เข้าร่วมในโครงการเพื่อทำความเข้าใจแนวทางการดำเนินงาน
กิจกรรมในการสร้างสุขภาพดี เริ่มต้นจากครู นักเรียนและแกนนำ ทำการสำรวจปัญหาและ
กำหนดเป็นโครงการแก้ไขปัญหามาของแต่ละโรงเรียนภายใต้กรอบดังกล่าวนี้ นักเรียนก็จะเขียน
เป็นโครงการเพื่อเสนออาจารย์ผู้สอน การปฏิบัติการของโครงการนี้จึงใช้นักเรียนเป็นตัวหลัก ผล
ของการทำงานของโครงการนี้สามารถขยายไปสู่ชุมชนโดยใช้นักเรียนเป็นตัวเชื่อมโยงไปสู่
ผู้ปกครอง และเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันใน 7 โรงเรียน

ค. NODE นครราชสีมา

NODE นครราชสีมา มีกระบวนการทำงานที่แตกต่างไปจาก NODE อื่น ๆ โครงสร้างการ
ทำงานของ NODE ได้แบ่งเป็นคณะกรรมการบริหารและคณะทำงานโครงการเครือข่ายส่งเสริม
สุขภาพจังหวัดนครราชสีมา จำนวน 6 คณะ มีประเด็นการทำงาน 7 ประเด็น ได้แก่ การสร้าง
เสริมสุขภาพ, การเกษตรเพื่อสุขภาพ, สิ่งแวดล้อมเพื่อสุขภาพ, วัฒนธรรมเพื่อสุขภาพ, เด็กและ
เยาวชน, ผู้สูงอายุ และผู้พิการ ทำงานโดยใช้แกนนำสุขภาพ(จุดแข็ง)ในการขับเคลื่อน โดยมี
สสส. เป็นปัจจัยเอื้อให้งานชัดเจนขึ้น

สำหรับตัวอย่างเรื่องดี ๆ ของ NODE นครราชสีมา มี 2 เรื่อง คือ

“โครงการเครือข่ายวัฒนธรรมเพื่อสุขภาพโดยสมาคมเพลงโคราช”

โครงการนี้มีการคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายโดยสมาคมครูเพลงโคราช จำนวน 20 คน แล้วมี
การคัดเลือกวิทยากรครูเพลง ได้จำนวน 6 ครูเพลง หลังจากนั้นมีการฝึกอบรมกลุ่มเป้าหมายเดือน
ละ 2 ครั้ง 5 เดือน รวมเป็น 10 ครั้ง ภายหลังจากนั้น กลุ่มเป้าหมายได้กระจายข่าวสารเรื่องสุขภาพ
ไปสู่ประชากรเป้าหมาย ซึ่งรวมถึงการจัดรายการวิทยุ สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย

และตัวอย่างที่ 2 ก็

“โครงการพัฒนาศักยภาพพันธมิตรเครือข่ายรวมพลังสร้างสุขภาพผู้สูงอายุ”

โครงการนี้เริ่มต้นที่การฝึกอบรมให้แก่เจ้าหน้าที่และผู้ดูแลผู้สูงอายุให้มีความรู้ในเรื่องการดูแลผู้สูงอายุ จากนั้น ได้มีการจัดตั้งกลุ่ม/ชมรมผู้สูงอายุในหมู่บ้าน ตำบล โครงการฯ ได้มีการประสานงานกับภาครัฐและองค์กรปกครองท้องถิ่นร่วมจัดทำโครงการและการให้ภาครัฐและ อปท. บรรลุไว้ในแผนงานของรัฐและ อปท. สิ่งที่เกิดขึ้นติดตามาคือ มีกิจกรรมการออกกำลังกายของผู้สูงอายุ มีการอบรมให้ความรู้แก่ผู้สูงอายุในเรื่องการปฏิบัติตัว อย่างเช่น เรื่องอาหาร การดูแลตนเอง มีการพัฒนาจิตใจผู้สูงอายุ เช่นการเข้าวัดฟังธรรม นอกจากนี้ ยังมีการจัดประชุมเครือข่ายผู้สูงอายุในระดับจังหวัดและมีการประสานงานกับเครือข่ายผู้สูงอายุอื่น ๆ เป็นต้น

ง. NODE มหาสารคาม

โครงสร้างทำงานของ NODE มหาสารคาม ประกอบไปด้วยคณะกรรมการบริหารศูนย์ฯ, ศูนย์ประสานงาน และคณะกรรมการบริหารยุทธศาสตร์มีแผนงานในความรับผิดชอบ 5 แผนงาน คือ

- 1) การสนับสนุนการดำเนินงานสร้างเสริมสุขภาพระดับจังหวัด
- 2) สนับสนุนพัฒนาองค์ความรู้การดำเนินโครงการสร้างเสริมสุขภาพระดับจังหวัด
- 3) สนับสนุนความเข้มแข็งของกลุ่มองค์กรชุมชน
- 4) สนับสนุนการรณรงค์ร่วมกับภาคี
- 5) เครือข่ายการบริหารจัดการโครงการ

โดยรูปแบบการทำงานของ NODE จ.มหาสารคาม จะเน้นการเคลื่อนเข้าหาเป้าหมายที่มีปัญหาสุขภาพ และการสร้างกระบวนการการเรียนรู้ร่วมกัน และมีการขยับงานในภาพกว้างของมหาสารคาม โดยอาศัยการจัดตั้งเครือข่ายตลาดนัดสีเขียว “รักใคร่ แบ่งปัน เรียนรู้ ปลอดภัย” มีเป้าหมาย คือ การเรียนรู้แลกเปลี่ยน และการผลิตอาหารปลอดภัย

สำหรับสิ่งดี ๆ ที่เกิดขึ้นของ NODE มหาสารคาม 2 เรื่อง คือ

“โครงการเกษตรอินทรีย์เพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม”

บ้านหนองผือ ตำบลหนองบัว อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม ในโครงการนี้ ชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมายได้มีการประชุมและมีการวางแผน โดยก่อนจะเริ่มกิจกรรมก็มีการศึกษาดูงานและมีการฝึกอบรมกลุ่มเป้าหมายทั้งในเรื่องการเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงไปสู่การพึ่งตนเองและเทคนิคการปลูกผักปลอดภัยพิช แล้วกลุ่มเป้าหมายได้ปลูกผักปลอดภัยพิช นอกเหนือจากกิจกรรมที่ได้กล่าวข้างต้น ยังได้มีการตรวจหาสารเคมีในเลือดของกลุ่มเป้าหมาย ได้ขยายการปลูกผักปลอดภัยพิชสู่โรงเรียนและการจัดตลาดนัดสีเขียวด้วย

เรื่องที่สองคือ

“โครงการชุมชนปลอดสารเคมีบ้านสองเหนือ ต.ตลาด อ.เมือง จ.มหาสารคาม”

ซึ่งมีรูปแบบวิธีการดำเนินงานที่เน้นมีส่วนร่วม เช่นเดียวกับโครงการเกษตรอินทรีย์เพื่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม ทั้งในการประชุมวางแผน การอบรมสร้างผู้นำในการปลูกผักปลอดสารพิษ แต่นอกเหนือจากนั้นก็ยังมีกิจกรรมแนวคิดระบบเกษตรที่เอื้อต่อสุขภาพ อบรมเทคนิคเกษตรปลอดสารเพื่อการพึ่งตนเอง ในการทำปุ๋ยชีวภาพ น้ำหมักชีวภาพ สารไล่แมลง การปรับปรุงดิน พันธุกรรมพื้นบ้าน มีการศึกษาคูวานและเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างกลุ่มองค์กรชุมชน ผู้ผลิตปลอดสาร

จะเห็นได้ว่า ทั้ง 4 NODE อาศัยกลวิธีในการทำงานที่มีความคล้ายคลึงกัน คือ การมีกลไกการสร้างคณะทำงานที่มาจากภาคีเครือข่าย โดยอาศัยทุนเดิมในพื้นที่ เช่น เครือข่ายประชาสังคม เครือข่ายหน่วยงานราชการ และสถาบันการศึกษา การมีการกำหนดยุทธศาสตร์และกลุ่มเป้าหมายในการขับเคลื่อนงาน โดยภาพรวมมียุทธศาสตร์ที่มุ่งเน้นไปที่การสร้างสุขภาวะให้เกิดขึ้นแก่ชุมชน โดยเน้นกระบวนการที่ชุมชนเป็นแกนนำสำคัญในการปฏิบัติการขับเคลื่อนงานสร้างสุขภาวะในพื้นที่ของตน โดยเน้นกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมทั้งกระบวนการ รวมทั้งการเน้นกระบวนการเรียนรู้และการถอดบทเรียน เพื่อนำมาสู่การขับเคลื่อนสร้างสุขภาวะ

อย่างไรก็ดี การที่ NODE ภาคอีสานจะสามารถดำเนินงานกลไกได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น เกรทีเสวนา เรื่อง “การพัฒนากลไกการสร้างสุขภาวะแบบบูรณาการระดับจังหวัด” ในงานอีสานสร้างสุข จังหวัดมหาสารคาม ได้ร่วมแลกเปลี่ยนข้อเสนอแนวทางการทำงานของ NODE ไว้ ได้แก่ การสนับสนุนพื้นที่ตัวอย่างการบูรณาการให้เป็นแหล่งเรียนรู้ การสนับสนุนการบูรณาการในระดับพื้นที่ ควรสนับสนุนในทุกระดับการทำงาน ทั้งตำบล อำเภอ จังหวัด เครือข่าย ฯลฯ สนับสนุนให้แต่ละพื้นที่มีเครื่องมือการบูรณาการที่สอดคล้องกับบริบทของแต่ละพื้นที่ สนับสนุนกลไกในพื้นที่ ในรูปแบบต่างๆ ให้สามารถขับเคลื่อนงานได้อย่างต่อเนื่อง หน่วยงานสนับสนุน คือ สสส. ควรเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการ และขับเคลื่อนร่วมกัน นอกเหนือจากการสนับสนุนเพียงงบประมาณ ให้เข้าใจเนื้องานร่วมกันว่า การขับเคลื่อนจะต้องเกิดเป็นรูปธรรม การจัดตั้งมีศูนย์ประสานงาน เครือข่าย เพื่อส่งเสริมพลังชุมชน รูปแบบ และกลไกการเชื่อมต่อบทเรียน

บทที่ 7 มองไปข้างหน้า

ในบทสุดท้ายนี้ เราอยากจะเสนอประเด็นที่ได้จากการสังเคราะห์ว่า ถ้าหากว่าเราจะสร้างความอยู่ดีมีสุขตามวิถีอีสาน เราจะมีประเด็นหรือข้อเรียกร้องอะไรบ้าง อย่างไรก็ตาม การนำเสนอในบทที่ผ่านมา เราไม่ค่อยได้เอาประสบการณ์ขององค์กรท้องถิ่น ขึ้นมาพิจารณาอย่างรอบด้าน ในงานมหกรรมสร้างสุขในครั้งนี้ คณะผู้จัดงานมองว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น น่าจะมีบทบาทอย่างสำคัญ ในการผลักดันให้เกิดความอยู่ดีมีสุขตามวิถีอีสาน ดังนั้น ในการมองไปในอนาคตของการสร้างสุขในที่นี้ ส่วนแรกเราจะนำเสนอสรุปการอภิปราย ที่จัดขึ้นในวันที่ 16 พฤศจิกายน 2550 ณ เวทีใหญ่ ชั้น 2 มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และในส่วนสุดท้าย เราจะสรุปคำประกาศเจตนารมณ์ ของผู้ที่เข้าร่วมในการประชุม ดังจะได้นำเสนอในลำดับถัดไป

บทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นกับการสร้างอยู่ดีมีสุข

เวทีเสวนาเรื่อง อปท.กับนโยบายสาธารณะเพื่อความอยู่ดีมีสุข ผู้ดำเนินรายการได้เปิดเวทีด้วยการกล่าวถึง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) เป็นองค์กรที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในการกระจายอำนาจในยุคนิโชมินิชาธิปไตยสู่ระดับพื้นที่ มีการถ่ายทอดความรับผิดชอบมายัง อปท. ซึ่งการพัฒนาที่ผ่านมา นโยบายการพัฒนาอยู่ภายใต้รัฐบาล และต่อมาได้มีการปรับเปลี่ยนการพัฒนาที่ให้นโยบายสาธารณะหรือการพัฒนาในแต่ละพื้นที่ ดังนั้นประเด็นเสวนาจึงจะเป็นเรื่อง นโยบายสาธารณะที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับความอยู่ดีมีสุขได้อย่างไร ซึ่งคำว่า นโยบายสาธารณะเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องของส่วนรวม ที่ผ่านมานโยบายสาธารณะเป็นเรื่องมาจากข้างบน แต่ระยะหลังได้มีการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ จะเห็นได้จาก นโยบายเรื่องสาธารณะสุข เป็นต้น และเรื่องบทบาทขององค์กรบริหารส่วนท้องถิ่น กับการสร้างสุขภาวะที่ดี ควรทำอย่างไร ผู้ร่วมเสวนา ได้แก่

1. นายแพทย์กิตติศักดิ์ คณาสวัสดิ์ (รองนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม)
2. คุณบำรุง คะโยธา (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาวัง จ.กาฬสินธุ์)
3. คุณนงคราญ ปากเพชร (ตำบลศรีฐาน อ.ป่าดิว จ.ยโสธร)
4. คุณสมนึก ชัยสงค์ (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลวังแสง อ.แกดำ จ.มหาสารคาม)
5. คุณสุพัฒน์ กุมพิทักษ์ (นายกองค์การบริหารส่วนตำบลนาฝื่อ อ.หนองเรือ จ.ขอนแก่น)

ผู้ดำเนินรายการ คุณประยงค์ อัมฉัตร (เลขานุการมูลนิธิเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน)

องค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม โดยนายแพทย์กิตติศักดิ์ คณาสวัสดิ์ ได้กล่าวถึง เรื่องนโยบายสาธารณะเป็นนโยบายที่กระทบกับคนจำนวนมาก ดังนั้นนโยบายสาธารณะต้องเป็นที่ยอมรับของประชาชน

ท่านได้อธิบายถึง โครงสร้างขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งประกอบไปด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด ทำงานครอบคลุมทุกพื้นที่ในจังหวัด ซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์กรระดับ 2 ที่จะต้องดูแลระดับแรก ส่วนองค์กรระดับ 1 ก็คือ เทศบาลตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล คือคนที่อยู่ในพื้นที่และทำงานในพื้นที่ดังกล่าว

ในด้านบทบาทของอปท. ต่อการพัฒนาประเทศจะต้องมีบทบาทมากขึ้น แต่เนื่องจากอปท.ยังมีปัญหาการทุจริตอาจจะทำให้ภาพพจน์ของท้องถิ่นเกิดปัญหาอปท.มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ดังนั้นประชาชนควรเลือกแต่ตัวแทนที่ดี เพื่อนำพาให้การพัฒนาเกิดความโปร่งใส ดังนั้น อปท.ในอนาคตจะมีบทบาทมากขึ้นเรื่อย ๆ

ในส่วนนโยบายสาธารณะระดับภาค กล่าวคือ การปรับ/การปฏิรูปในเรื่องของการสูบบุหรี่ การศึกษา และสาธารณสุข เป็นต้น ส่วนนโยบายสาธารณะในระดับท้องถิ่น อาทิเช่น เรื่องของการทิ้งขยะ หรือการสูบบุหรี่ในเขตอบต. นั้น นโยบายและขบวนการสังคมเหล่านี้จะช่วยทำให้ประชากรในพื้นที่ปรับพฤติกรรมตามไปด้วย ยกตัวอย่างเช่น อบต.แกดำ ที่มีนวัตกรรมการสร้างสรรค์ใหม่ๆ ขึ้นมาจนกลายเป็นที่ยอมรับ

นายแพทย์กิตติศักดิ์ ยังกล่าวถึง “สามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา” ของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ซึ่งนำมาอธิบายในเรื่องของบทบาทอปท.ที่จะผลักดันให้เกิดนโยบายสาธารณะซึ่งประกอบด้วยกัน 3 ด้านดังต่อไปนี้

ด้านที่ 1 ผู้นำ ทั้งอบต. เทศบาล อบจ. ผู้ว่าราชการจังหวัด จะต้องมีความวิสัยทัศน์ มีความมุ่งมั่น และมีการประสานผู้อื่นได้ดี

ด้านที่ 2 องค์ความรู้ ทั้งที่เป็นความรู้ที่ต้องศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากแหล่งต่างๆ ทางวิชาการและความรู้ที่มีอยู่จากภูมิปัญญา

ด้านที่ 3 การมีส่วนร่วมของประชาชน ถึงแม้ว่าผู้นำจะคิดดีแค่ไหน ถ้าประชาชนไม่เข้าใจก็เกิดปัญหาได้

หากพิจารณาจากทั้ง 3 ด้านของสามเหลี่ยมนี้ พบว่า อปท.เป็นหน่วยงานที่สามารถนำหลักเกณฑ์ด้านต่างๆ นี้มาใช้ได้ง่าย เนื่องจากคนในอปท. เป็นผู้ที่มาจากการเลือกตั้งโดยประชาชน ดังนั้นในเรื่องของการมีส่วนร่วมก็จะไม่มีปัญหาอาจจะมี การเลือกตั้งผู้ว่าราชการเหมือนในกรุงเทพฯ ดังนั้นประชาชนควรจะมี ความรู้

นโยบายจะดีหรือไม่ดีก็ขึ้นอยู่กับพวกเราที่เป็นตัวแทนประชาชน ประชาชนก็ต้องเรียนรู้ในการเลือกผู้นำ ผู้นำเองก็ควรมีความคิดก้าวหน้า สรรหาสิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน (นายแพทย์กิตติศักดิ์ คณาสวัสดิ์)

2550)

องค์การบริหารส่วนตำบลนาวัง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยคุณบำรุง คะโยธา ได้บอกเล่าถึง เรื่องนโยบายหรือเป้าหมายของอปท. ว่าเป็นการกระจายอำนาจ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือปัญหาคอร์รัปชัน ทูจริต ตัวอย่างที่ผ่านมา กรณียึดทรัพย์นายกอบต. และปลัดอบต. 2 คน การทูจริตในการเลื่อนขั้น หรือที่เรียกว่า “ซีละ แสน” หรือจะเป็นกรณีทูจริตรับเงินสินบนในการเข้ามาทำงานในอบต. ซึ่งรับเงินมา 800,000 ตำแหน่ง แต่มี ตำแหน่งที่เปิดรับจริง 300,000 ตำแหน่ง

ตัวอย่างอีกกรณีคือ เรื่องของนโยบายของอบต.ส่วนใหญ่ จะมุ่งเน้นไปที่ ไฟฟ้า ถนน ประปา หรือกรณี ของนมโรงเรียนที่อบต.มีเปอร์เซ็นต์กล่องละ 10 สตางค์ ซึ่งนโยบายเหล่านี้ไม่ได้ตอบสนองปัญหาของชาวบ้าน เช่น ในเรื่องของการเจ็บป่วย เรื่องปากท้อง ปัญหาความยากจนดังนั้นเปรียบเสมือนสังคมไทยถูกกัดกร่อนด้วยการคอร์รัปชัน

นอกจากนั้น คุณบำรุง ยังได้กล่าวเน้นไปที่เรื่องปัญหาความยากจน ปัญหานี้ได้เริ่มมาจากนโยบาย “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” ซึ่งสิ่งที่ตามมาคือ การเข้ามาของพืช ได้แก่ ปอ มัน หรืออย่างในทุกวันนี้ ที่มีต้นกระดาศ (ยูคาลิปตัส) เข้ามา สิ่งเหล่านี้ทำให้ความมั่นคงทางด้านอาหารลดน้อยลง ชาวนาส่วนใหญ่ คำนึงถึงแต่รายได้ ทำให้หลงลืมไปกับกระแสดังกล่าว ทั้ง ๆ ที่ตนเองปลูกข้าว กลับได้ซื้อข้าวกิน (ปลูกข้าวเจ้า ไร่ขาย แล้วเอาเงินที่ขายข้าวเจ้าได้มาซื้อข้าวเหนียวกิน) หรือแม้แต่บทเรียนวิกฤติการณ์ฟองสบู่แตก ซึ่งสิ่ง เหล่านี้เป็นสิ่งที่เดินทางผิดมา 40 กว่าปี อบต.ในฐานะที่เป็น อปท. ควรหันมาทบทวนเพื่อให้เกิดสังคมความอยู่ดี มีสุข ซึ่งอาจจะสรุปได้ 2 ประเด็นใหญ่ ๆ ก็คือ

- การแก้ไขปัญหาคอร์รัปชันให้หมดไป โดยการให้ข้อมูลที่เหมาะสมกับชาวบ้าน อย่างในกรณี อินเทอร์เน็ตตำบล ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มที่ กล่าวคือ ชาวบ้านใช้ไม่เป็น ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีเหล่านี้ไม่เหมาะสมกับชาวบ้านจำเป็นจะต้องหาแหล่งที่ให้ข้อมูลที่ เหมาะสมแก่ชาวบ้าน
- การหันมาสนใจในเรื่องของปากท้อง เรื่องคุณภาพชีวิต เรื่องสวัสดิการ เช่น เรื่องของการ ปนเปื้อนของสารเคมีในอาหาร ปัญหาหนี้สิน ที่สามารถแก้ไขด้วยเกษตรอินทรีย์ เกษตร ทางเลือก การพึ่งตนเอง เป็นต้น

โรงพยาบาล 2 บาท ตำบลศรีฐาน อำเภอป่าติ้ว จังหวัดยโสธร โดยคุณนงคราญ ปากเพชร ได้นำเสนอเรื่องนวัตกรรมใหม่ของตำบลศรีฐาน ซึ่ง ณ ตำบลศรีฐาน มีหมู่บ้านที่รับผิดชอบ 9 หมู่บ้าน ประชากร 6,000 คน และมีครัวเรือน 1,300 ครัวเรือน

จุดกำเนิดของโรงพยาบาล 2 บาท เริ่มจากการที่ชุมชนต้องการในเรื่อง จะทำอย่างไรถึงจะไม่ต้องไป

แอ๊ดอยู่โรงพยาบาล ประกอบกับสถานีนามัยก็มีความต้องการ ทำอย่างไรคนชุมชนจะอยู่กับเราเองและไม่
ต้องเสียเวลารอหมอ จึงมีการระดมความคิดพบว่า การทำงานของสถานีนามัยที่เจ้าหน้าที่มีน้อยแหมะ 2-3 คน
การบริการเชิงรุกจึงทำได้ยาก สิ่งที่ได้ทำได้เพียงรอตั้งรับในสถานีนามัย ดังนั้น สิ่งที่ต้องการก็คือเจ้าหน้าที่เพิ่ม
และถ้าหากเราจะเพิ่มเจ้าหน้าที่ เราจะเอาเงินจากที่ไหนมาจ้าง ซึ่งจากการระดมความคิดกันโดยกลุ่มพระ
เกจิอาจารย์ กลุ่มผู้นำชุมชน ชาวบ้านทั่วไป และ อบต. ได้ข้อสรุปออกมาเป็นแนวคิดที่ว่า ขอให้ อบต.จัดสรร
งบประมาณเพื่อจัดจ้างบุคคลกร เป็นจำนวนเงิน 300,000 บาท นอกจากนี้ อบต.ได้ช่วยในการจัดทำประชาคมใน
ชุมชนว่าชาวบ้านต้องการโรงพยาบาลจริงหรือไม่ หลังจากนั้นได้ระดมทุนจากคนที่อยู่ในชุมชน มีชื่ออยู่ใน
ทะเบียนบ้าน โดยการเก็บเงินคนละ 2 บาท/เดือน (24 บาท/ปี) แต่จะเก็บครั้งเดียว ได้เงินปีละ 100,000 บาท ซึ่ง
ประกอบกับเงินที่ตั้งต้นจากคนในพื้นที่บริจาคสมทบ

หลังจากระดมทุนได้แล้วจึงมีการจัดจ้างเจ้าหน้าที่ โดยจะพิจารณาพยาบาลและผู้ช่วยพยาบาลที่อยู่ใน
ตำบล โดยมีเงื่อนไขว่าถ้าใครไม่เป็นสมาชิกกองทุนโรงพยาบาลก็ไม่มีสิทธิ์ทำงานในโรงพยาบาล จึงทำให้ได้
บุคลากรจาก 4 คน เป็น 7 คน จากแนวคิดนี้ทางสาธารณสุขจังหวัดเห็นชอบจึงจัดสรรงบสนับสนุนอีก 200,000
บาท รวมทั้งเจ้าหน้าที่คนใดอยากกลับมาทำงานที่เดิมสามารถขอย้ายมาได้ ณ ตอนนี้องพยาบาลมีสหวิชาชีพ
และมีการจัดรูปแบบเหมือนโรงพยาบาล มีการดูแลตลอด 24 ชั่วโมง มีเจ้าหน้าที่หมุนเวียน ถ้าผู้ป่วยฉุกเฉิน
อบต. จะมีการสนับสนุนการส่งตัวผู้ป่วยต่อไปยังโรงพยาบาลชุมชน โดยชาวบ้านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ
ทั้งสิ้น

คุณนงคราญ ยังได้เล่าต่อในส่วนของการดำเนินงานว่าหลังจากที่มีเจ้าหน้าที่เพียงพอแล้ว จึงมีการ
ดำเนินงานแบบเชิงรุก โดยถือว่าเตียงผู้ป่วยคือบ้านของคนในชุมชน แต่ละเตียงคือแต่ละหมู่ ผู้ช่วยแพทย์ก็คืออส
ม. และให้ลูกหลานช่วยดูแลเพื่อให้พึ่งตนเองโดยมีการฝึกอบรมก่อน ซึ่งสิ่งที่เป็นนโยบายหลักของโรงพยาบาล
คือการสร้างเสริม/ส่งเสริมสุขภาพ ใช้แนวคิด “หมอใกล้บ้านใกล้ใจ” และมีการรักษาแบบองค์รวม กล่าวคือ
ศึกษาถึงบริบทของครัวเรือนด้วย เจ้าหน้าที่ต้องรู้ว่าครัวเรือนนี้มีญาติป่วยเป็นอะไรบ้าง โดยใช้ผังเครือญาติ
นอกจากนี้มีการประเมินทุก ๆ 6 เดือน

ด้านการบริหารจัดการเงินจะบริหารโดยคณะกรรมการ ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน และอีก 2 คนก็คือ คัดเลือก
จากชาวบ้านในแต่ละหมู่ ส่วนเจ้าหน้าที่เป็นเพียงที่ปรึกษา มีการจัดระเบียบการเงิน นอกจากนี้มีการระดม
ทุนกองทุนเป็นผ้าป่า รอบแรกได้ประมาณต่อเติมโรงพยาบาลข้างล่าง รอบสองได้ต่อเติมข้างบน ซึ่งสิ่งนี้ก็
สะท้อนถึงความช่วยเหลือของคนในชุมชน

นอกจากนั้น คุณนงคราญยังได้ชี้แจงให้ฟังถึงเหตุผลที่เอา 2 บาท มาเป็นเงินใช้ในการเข้ารักษา
โรงพยาบาล เนื่องจากว่าจะเป็น การเติมแนวคิดความเป็นเจ้าของของคนในชุมชน และคิดว่าเงิน 2 บาท เป็น
จำนวนที่มากพอที่ชาวบ้านจะสามารถให้แก่โรงพยาบาลได้

องค์การบริหารส่วนตำบลวังแสง อำเภอแควดำ จังหวัดมหาสารคาม โดยคุณสมนึก ชัยสงค์

ได้กล่าวถึง การดำเนินงานกองทุนสวัสดิการกองทุนชุมชนหรือออมวันละบาท ซึ่งได้นำนโยบายของรัฐบาลมาดำเนินการ ในเรื่องที่ว่าทำอย่างไรให้สังคมอยู่ดีมีสุข สังคมเข้มแข็ง สังคมมีคุณธรรม ซึ่งทั้งสามเรื่องนี้เป็นยุทธศาสตร์ของกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ถือได้ว่าเป็นการนำนโยบายสาธารณะมาใช้ในจังหวัด และต้องมีภาครัฐ องค์กรชุมชน ภาคประชาชน องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานต่าง ๆ เข้ามาทำงานร่วมกัน ซึ่งทางอบต.จึงได้นำนโยบายสาธารณะมาดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนออมวันละบาทตามยุทธศาสตร์ทั้ง 3 ยุทธศาสตร์ ดังนั้น จึงได้ดำเนินการในพื้นที่ ซึ่งมีเป้าหมายคือทุก อบต. ที่จะต้องมีกองทุนออมวันละบาทเป็นการดูแลซึ่งกันและกัน

ในปี 2549 มีอยู่ 8 อบต. ที่มีการดำเนินการเรื่องกองทุนฯ ส่วนปี 2550 มีการขับเคลื่อนงานให้กับทางอบต. ดำเนินการเรื่องกองทุนฯ ซึ่งได้มีการตั้งขึ้นไปแล้วจำนวน 58 กองทุน รวมกับกองทุนเดิมอีกเป็นประมาณ 60 กว่ากองทุน ปี 2551 คาดการณ์ว่าทุก อบต.จะต้องมีกองทุนฯ เกิดขึ้น ภารกิจที่ทาง อบต. ต้องทำในเรื่องกองทุนสวัสดิการก็คือ มีหน้าที่ดูแลให้สวัสดิการแก่คนในท้องถิ่นเพื่อให้มีสุขภาพที่ดี ซึ่งต้องมีแผนการดำเนินงาน มีภารกิจในการสงเคราะห์ ยกตัวอย่างเช่น เบี้ยยังชีพผู้สูงอายุและเบี้ยคนพิการ ซึ่งบางอบต. จะสงเคราะห์ให้คนละ 500 บาท และอีกเรื่องหนึ่งคือ ทางอบต.ต้องทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ เช่น พมจ., อบต. อื่น ๆ เป็นต้น ในเรื่องการช่วยเหลือผู้ยากลำบาก ซึ่งทุก อบต.จะต้องมีการจัดสวัสดิการร่วมกัน

การทำงานร่วมกันนั้น คุณสมนึกได้กล่าวถึงวิธีการดำเนินงาน ซึ่งเริ่มด้วยการศึกษาตัวอย่างในการดำเนินงานแล้วนำมาเล่าสู่กันฟัง ไม่ว่าจะเป็นการไปศึกษาดูงานว่าการดำเนินการเรื่องกองทุนนั้นคืออย่างไร จากนั้นก็มีการร่วมกันคิดซึ่งเป็นการคิดและทำร่วมกัน มีการตั้งเป้าหมายร่วมกันว่าจะได้อะไรจากการมีกองทุนออมวันละบาท ซึ่งเป้าหมายที่แท้จริงนั้นเป็นเรื่องของกตมมีส่วนร่วมของคน เป็นการรวมคน ความคิด กองทุน หลังจากนั้นจึงได้เกิดกองทุนขึ้นมาจากความร่วมมือของคนในชุมชนที่ร่วมกันทำ เป็นการฟื้นฟูวิถีชุมชนตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ถือได้ว่าเป็นการช่วยเหลือกัน ขณะนี้เกือบทั้งตำบลเป็นสมาชิกของกองทุนฯ และคิดว่าในอนาคตทุก อบต. จะต้องมีส่วนร่วมอย่างน้อย 80 % และเป้าหมายที่จะดำเนินการต่อไปก็คือการช่วยเหลือเรื่องการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ไฟไหม้ น้ำท่วม ทางกองทุนฯ จะต้องสามารถช่วยเหลือได้ ช่วยเหลือเรื่องประเพณีวัฒนธรรมให้มีต่อไป และมีเป้าหมายในเรื่องการสร้างกองทุนส่งเสริมสุขภาพให้เกิดขึ้นมา

องค์การบริหารส่วนตำบลนาฝื่อ อำเภอหนองเรือ จังหวัดขอนแก่น โดยคุณสุพัฒน์ กุมพิทักษ์

ได้นำเสนอในสิ่งที่ทาง อบต. จะต้องทำอย่างต่อเนื่องต่อไปก็คือ การเรียนรู้ ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนแนวคิดของคน การสร้างการเรียนรู้ ต้องใช้เครื่องมือต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำงานวิจัย ยกตัวอย่างเช่น การทำงานวิจัย

ร่วมกับ สกว. ถือว่าเป็นสร้างการเรียนรู้ให้คนนำข้อมูลมาวิเคราะห์และนำกลับไปใช้ในหมู่บ้านหรืออีกตัวอย่างหนึ่งคือ กองทุนวันละบาท (จัดสวัสดิการ 9 อย่าง) หรือการจัดทำแผนชุมชน เป็นต้น ซึ่ง ต.บ้านฝื่อนนั้นมีของดีมากมาย เช่น กองทุนหลักประกันสุขภาพ ธนาคารขยะ เป็นต้น ซึ่งคุณสุพัฒน์ได้พยายามชี้แนะให้อบต. ควรปรับเปลี่ยนการทำงานบางส่วน ให้ชาวบ้านได้รับรู้และได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ซึ่งสิ่งดีๆ ที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้ของอบต.บ้านฝื่อ ได้แก่

1. กองทุนหลักประกันสุขภาพเป็นงบประมาณของรัฐ แต่ได้รับการถ่ายโอนมาให้ อบต. ดำเนินการ ถือว่าเป็นการลดงบประมาณในการจ่ายค่ารักษาพยาบาลของอบต.

2. สามารถตอบสนองคุณภาพชีวิตของชาวบ้านได้

นอกจากนี้ คุณสุพัฒน์ยังมีความเชื่อว่าการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องปากท้องของชาวบ้าน โดยเป็นการลดการก่อสร้างถนนหนทางของหมู่บ้านได้ ซึ่งคุณได้จากยอดเงินโครงสร้างพื้นฐานของอบต.บ้านฝื่อนนั้น จะลดลงทุก ๆ ปี ประกอบกับความร่วมมือกับภาคีหน่วยงานต่างๆ (การบูรณาการ) การทำงานทั้งคน เงิน งาน มาร่วมกันนั้นไม่ง่าย ซึ่งชาวบ้านจะคาดหวังกับนายก อบต. เป็นอย่างมาก ดังนั้น อบต. จำเป็นที่จะต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดใหม่ โดยที่จะต้องคิดถึงว่าภาระหน้าที่ต่างๆ นั้น จำเป็นจะต้องทำ ไม่ใช่ละเลย ทำให้งานไม่เดิน อบต. จะต้องเข้าใจกับการเคลื่อนไหวของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปดังกล่าว

ข้อคิดที่ได้จากการเสวนาเรื่อง อปท. กับนโยบายสาธารณะเพื่อความอยู่ดีมีสุข โดยผู้ดำเนินรายการ คุณประยงค์ ได้สรุปดังต่อไปนี้

1. กล้าคิดเรื่องใหม่ๆ เรื่องนอกรอบ
2. มีผู้นำในการพาคิด (นำพาเรื่องความคิด)
3. ใช้เทคนิคเล็กๆ น้อยๆ มาเล่น (วิธีการคิด) เช่น โรงพยาบาลสองบาทหรือกองทุน วันละบาท เป็นต้น
4. การเรียนรู้ โดยหาความรู้จากในหมู่บ้านและการหาหมู่บ้านไม่ได้ทำงานตัวคนเดียว

กล่าวโดยสรุป ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม ทำให้สังคมอีสานกลายมาเป็นสังคมที่มีความหลากหลายมากขึ้น ซึ่งความอยู่ดีมีสุขของคนอีสานก็ยังคงดำรงอยู่ในความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดระบบคุณค่าผ่านกระบวนการต่าง ๆ โดยพยายามถ่ายทอดคุณค่าแก่คนรุ่นต่อ ๆ ไป เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้เรียนรู้และตระหนักต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น รวมทั้งการปรับตัวของสถาบันหรือองค์กรต่างๆ ในชุมชนเพื่อเตรียมรับกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

คำประกาศเจตนารมณ์

“อีสานสร้างสุข ด้วยวิถีพอเพียง”

เครือข่ายองค์กรประชาชนอีสาน ซึ่งประกอบด้วยองค์กรภาครัฐ องค์กรเอกชนและองค์กรภาคประชาชน ที่สนับสนุนการสร้างสุขด้วยวิถีความพอเพียงของคนอีสาน ได้มาร่วมตัวกัน ในงานมหกรรมสร้างสุขภาคอีสานครั้งที่ 2 วันที่ 16 – 18 พฤศจิกายน 2550 ณ ห้องประชุมเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม เครือข่ายต่างๆได้ร่วมกันเสนอรูปธรรมและประสบการณ์ข้อมูลข่าวสาร สถานการณ์ปัญหาที่จะนำไปสู่การสร้างสุขของคนอีสาน ภายใต้สถานการณ์ปัจจุบัน ได้มีความเห็นร่วมกันว่า แนวทางการพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมา มุ่งเน้นเศรษฐกิจทุนนิยมอย่างไม่ลืมหูลืมตา จนละเลยวิถีการพึ่งตนเอง ของเกษตรกรและชุมชนเกษตรกรรมซึ่งเป็นวิถีพอเพียงมาก่อน ส่งผลให้เกิดปัญหา สร้างความทุกข์ และรุกรานความอยู่ดีมีสุขของคนอีสานตลอดมาและนับวันจะเพิ่มขึ้น ดังนั้น เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแนวทางการพัฒนาสังคมไทยให้มุ่งไปสู่การสร้างสุขความอยู่ดีมีสุขของคนอีสาน ทางเครือข่ายองค์กรประชาชนอีสาน จึงขอประกาศเจตนารมณ์ “อีสานสร้างสุขด้วยวิถีพอเพียง” ดังต่อไปนี้

1. ในเรื่องวิถีพอเพียง รัฐต้องสนับสนุนการสร้างเสริมเศรษฐกิจครัวเรือนและเศรษฐกิจชุมชน ให้เข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ เพื่อให้เป็นรากฐานที่แข็งแกร่งของเศรษฐกิจชาติ ด้วยรูปแบบที่หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็น การปลูกต้นไม้ใช้หนี้ , การทำเกษตรกรรมยั่งยืน ฯลฯ
2. ในด้านสังคมและวัฒนธรรมของคนอีสาน รัฐต้องสนับสนุนให้ชุมชนมีกลไกในการควบคุมและจัดการกับปัญหาอบายมุข ปัญหาอุบัติเหตุ รวมถึงปัญหาสังคมอื่นๆด้วยตัวของชุมชนเอง
3. ในด้านการผลิตอาหารทางการเกษตรที่ปลอดภัย รัฐจะต้องสนับสนุนการปรับเปลี่ยนระบบ การผลิตทางการเกษตรที่ไม่ทำลายสุขภาพของผู้ผลิต ผู้บริโภคและสภาพแวดล้อม ที่หลากหลาย แนวทางบุญนิยม
4. สนับสนุนและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนอีสานบนฐานความคิดความเชื่อ และคุณค่าของชุมชนท้องถิ่นเพื่อการสืบสานภูมิปัญญาตามวิถีอีสานและการพึ่งตนเอง
5. ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รัฐและสาธารณะชนจะต้องตระหนักและยอมรับ “สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” โดยมุ่งส่งเสริมและพัฒนาความรู้ท้องถิ่นให้มีบทบาทในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่นอย่างยั่งยืน
6. รัฐต้องทบทวนและยับยั้งนโยบาย กฎหมายที่จะส่งผลกระทบต่อชุมชนอีสานคือ ร่าง พรบ.น้ำแห่งชาติ ร่าง พรบ.สภาการเกษตรแห่งชาติ นโยบายอุตสาหกรรมเหมืองแร่ โดยให้ผ่านการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการตัดสินใจ
7. หน่วยงานรัฐ องค์กรอิสระ องค์กรชุมชนที่มีบทบาทการหนุนเสริมองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายการสร้างเสริมสุขภาพ ควรมีการจัดวางกลไกให้มีความเหมาะสม สอดคล้องกับบริบท

ทางสังคมและ วัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ทั้งการจัดการ และกระบวนการสนับสนุนของภาคประชาชน

ดังนั้นเครือข่ายองค์กรประชาชน องค์กรภาครัฐ และองค์กรเอกชนภาคอีสาน จึงได้ร่วมกันประกาศเจตนารมณ์ที่จะสนับสนุนการสร้างสุขด้วยวิถีพอเพียงของคนอีสาน และทั้งนี้ทางคณะตัวแทนเครือข่ายแต่ละองค์กรจะเป็นกลุ่มเครือข่ายที่จะติดตามความคืบหน้าและผลักดันข้อเสนอดังกล่าวให้เกิดผลในทางปฏิบัติต่อไป

คำประกาศรวมกันที่เราได้ยกมาให้เห็นข้างบน เป็นเสมือนทั้งข้อเรียกร้องก่อนโยบาย และข้อสรุปของงานมหกรรมสร้างสุขอีสาน คำประกาศและข้อเรียกร้องเหล่านั้น มิได้เรียกร้องต่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งที่เฉพาะเจาะจงเท่านั้น หากแต่เรียกร้องต่อทุกฝ่ายที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เราหวังจะได้เห็นความก้าวหน้า และการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดี เราหวังว่าพี่น้องจะมีเรื่องราวที่เราได้ร่วมกันสร้าง “สุขสบายดี ตามวิถีอีสาน” มาแบ่งปันกันในการพบกันครั้งหน้าที่จังหวัดอุบลราชธานี

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร รัตนสุธีรกุล และคณะ. (2550) **สรุปบทเรียน Node สสส. ภาคอีสาน เพื่องานสร้างสุข**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- กัญญนันท์ ตาทิพย์. (2550) **โครงการวัดและชุมชนปลอดภัย**. สุรินทร์.
- กลุ่มงาน แรงงานภาคเกษตรในระบบเกษตรพันธะสัญญา. (2550) **ประเด็นการสังเคราะห์ชุดความรู้ แนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างสุขภาวะที่ดีในกลุ่มงาน แรงงานภาคเกษตรในระบบเกษตรพันธะสัญญา**.
- เครือข่ายกิจกรรมไร้สารพิษแห่งประเทศไทย(ครท.). (2550) **การสังเคราะห์ชุดความรู้แนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างสุขภาวะที่ดี**.
- เครือข่ายเกษตรกรรมทางเลือกภาคอีสาน. (2550) **การสังเคราะห์ความรู้การสร้างสุขภาวะที่ดีในงานเกษตรกรรมทางเลือก**.
- จกกลณี ศิริรัตน์. (2550) **โครงการสื่อไสวีย์ถิ่น**. อุบลราชธานี.
- จันทร์แรม ภาโนมัย. (2550) **เครือข่ายโรงเรียนส่งเสริมสุขภาพ**. ขอนแก่น.
- ชูพักตร์ สุทธิสา และคณะ. (2550) **การถอดบทเรียนชุดความรู้กลุ่มงานสุขภาวะสู่การอยู่ดีมีสุข**. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ทศพร ศรีตระกูล. (2550) **ชมรมกิจกรรมนักเรียนโรงเรียนอัสสัมชัญนครราชสีมา นครราชสีมา**.
- ธีรดา นามไผ. (2550) **โครงการกระบวนการเรียนรู้สังคมและวัฒนธรรมชาวนาเพื่อการสืบทอดและสร้างชุมชนมีสุข ผ่านกระบวนการถ่ายทอดของโรงเรียนชุมชนชาวนา**. มหาสารคาม.
- นงลักษณ์ พะไถยะและพูลทรัพย์ โพนสิงห์. (2550) **การถอดบทเรียนเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงโครงการพัฒนาชุมชนภาคอีสานเพื่อการสร้างเสริมสุขภาพอย่างยั่งยืน**.
- นิตยา กิจดิเวชกุล และคณะ. (2550) **สู่ความอยู่เย็นเป็นสุขภาคอีสาน : กรณีศึกษาการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยเครือข่ายป่าชุมชนดงชุมคำ**.
- นิรุจน์ อุทธา. (2550) **โครงการงดเหล้าเข้าพรรษา “งดเหล้าเพื่อพ่อหลวง”**. ขอนแก่น.
- บำเพ็ญ ไชยรักษ์ และคณะ. (2550) **เกลือ เหตุแห่งความทุกข์ของแผ่นดินอีสาน บทเรียนจากปัญหาเกลือและโปแตชในภาคอีสาน**.
- ปิยะดา สกุศลศรี. (2550) **โครงการคาราวานเสริมสร้างเด็กปี 2550**. บุรีรัมย์.
- พวงทิพย์ กลิ่นจันทร์. (2550) **ลมหายใจสุดท้าย...ของดอกไม้ป่า ศูนย์ข้อมูล กป.อพช.อีสาน 28 พฤศจิกายน 2546**.

พระมหาสุภาพ. (2550) โครงการโรงเรียนและชุมชนนำร่องบูรณาการการบริหารจัดการเชิงพื้นที่.
กาฬสินธุ์.

มณีรัตน์ มิตรปราสาท และคณะ. (2550) ความสุขของคนอีสานบนฐานการจัดการทรัพยากรน้ำ.

วิชัย นาพัว. (2550) ชมรมเยาวชนเด็กรักนก.ชัยภูมิ.

สภาเด็กและเยาวชนจังหวัดมหาสารคามและสำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

จังหวัดมหาสารคาม. (2550) โครงการถนนเด็กเดิน. มหาสารคาม.

สุพัฒน์ กุมพิทักษ์. (2550) การศึกษากระบวนการจัดการองค์ความรู้ “การสืบทอดภูมิปัญญาอีสาน
สู่ความพอเพียง” กรณีตำบลบ้านฝื่อ อำเภอนองเรือ จังหวัดขอนแก่น.